

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK EDEBİYATINDA KUTSALIN
DÖNÜŞÜMÜ: ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN
KUTSALLAŞTIRILMASINDA REŞAT NURİ
GÜNTEKİN'İN ROMANLARININ YERİ**

**ELİF OTLUOĞLU KISA
15737012**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. BEDRİ GENCER**

**İSTANBUL
2019**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK EDEBİYATINDA KUTSALIN
DÖNÜŞÜMÜ: ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN
KUTSALLAŞTIRILMASINDA REŞAT NURİ
GÜNTEKİN'İN ROMANLARININ YERİ**

**ELİF OTLUOĞLU KISA
15737012**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. BEDRİ GENCER**

**İSTANBUL
2019**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK EDEBİYATINDA KUTSALIN
DÖNÜŞÜMÜ: ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN
KUTSALLAŞTIRILMASINDA REŞAT NURİ
GÜNTEKİN'İN ROMANLARININ YERİ

ELİF OTLUOĞLU KISA
15737012

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad

İmza

Tez Danışmanı

: Prof. Dr. Bedri GENCER

Jüri Üyeleri

: Doç Dr. Şerif ESENDEMİR

: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZAY

İSTANBUL
HAZİRAN 2019

ÖZ

TÜRK EDEBİYATINDA KUTSALIN DÖNÜŞÜMÜ: ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN KUTSALLAŞTIRILMASINDA REŞAT NURİ GÜNTEKİN’İN ROMANLARININ YERİ

Elif Otluoğlu Kısa

Haziran, 2019

Bu çalışmada Reşat Nuri Güntekin’in romanlarının öğretmenlik mesleğinin kutsallaştırılmasına katkısı analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, kutsal kavramına dair öne sürülen teorik yaklaşımlardan hareketle kutsal kavramının ve kutsalın sosyal bilimlerdeki genel çerçevesi ortaya konmuştur. Kutsal kavramı aslında dinî içerikli bir kavramdır. Ancak her şeyi dönüştüren modernleşme süreciyle kutsal kavramı seküler unsurları da nitelermeye başlamıştır. Modernleşme sürecinde ortaya çıkan ulus-devletler de seküler kutsalları kendi amaçları doğrultusunda şekillendirmeye çalışmıştır. Ulus-devletin meşruiyet kazanma mücadelesinde bu seküler kutsallar önemli birer vasıta olarak hizmet etmiştir. Bu kutsallara örnek olarak vatan, bayrak, marş gibi millî unsurlar verilebilir. Din dışı kutsalların bu süreçte oynadığı rol, geleneksel din temelli toplumsal hayattan daha seküler bir hayata geçişte bireylerin ve toplumların ulus-devlete saygı duyması ve bağlılık hissetmesini sağlamak üzerinedir. Elbette ki bu kutsalların halk tarafından bir anda kabul edilmesi beklenemez. Bu yüzden ulus-devlet halka bu kutsalları anlatacak ve halkın bunları benimsemesini sağlayacak araçlara ihtiyaç duyar. Özellikle Türkiye örneğinde bu araçların en önemlilerinden biri halkla doğrudan temas kurma fırsatına sahip öğretmenler olmuştur. Ancak öğretmenlerin de halk tarafından itibar görmesi onların da halkın gözünde farklı bir yerde konumlanmasıyla mümkün olabilir. Bu yüzden kutsalları halka iletme görevini üstlenen öğretmenin kendisi de bir kutsallık söylemiyle yüceltilmelidir. Nitekim özellikle edebiyat, öğretmenlik mesleğinin kutsallaştırılmasında kullanılan en önemli araçlardan biri olmuştur. Bu bağlamda, çalışmaya kaynaklık eden Reşat Nuri Güntekin’in romanları Cumhuriyet Dönemi’ndeki aydın ve özellikle de öğretmen imgesinin kutsallaştırılması çabalarına bir örnek olarak verilebilir. Onun *Çalılıkusu*, *Yeşil Gece*, *Acımak* ve *Kan Davası* romanlarında yer alan öğretmen karakterleri idealize edilmiş düşünüş ve davranış biçimleriyle topluma örnek olması gereken üstün karakterler olarak yansıtılmış ve “kutsal öğretmen” imgesinin oluşturulmasına hizmet etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kutsal, Cumhuriyet Dönemi, Modernleşme, Reşat Nuri Güntekin, Edebiyat.

ABSTRACT

THE TRANSFORMATION OF THE SACRED IN TURKISH LITERATURE: THE ROLE OF REŞAT NURİ GÜNTEKİN'S NOVELS IN THE SACRALIZATION OF TEACHING

Elif Otluoğlu Kısa

June, 2019

This study aims to analyze the contributions of Reşat Nuri Güntekin's novels to the sacralization of teaching profession. For this purpose, the concept of sacred with reference to theoretical approaches to the sacred and the general framework of the sacred in social sciences are put forward. The concept of sacred is actually a religious term; however, it has begun to characterize the secular elements by the process of modernization that transforms everything. Having emerged in the process of modernization, nation-states tried to shape the secular sacreds in line with their own purposes. These secular sacreds have served as significant agents in the struggle of nation-states to gain legitimacy. National elements, such as homeland, flag, anthem etc., can serve as examples for these sacreds. The role of non-religious sacreds in this process is to ensure that individuals and societies respect and feel commitment to nation-states in the transition period from a traditional religious life to a more secular life. As a matter of course, it is not expectable for these sacreds to be accepted by the people in a short while. For this reason, nation-states need intermediaries who will tell these sacreds to the people and enable the people to embrace them. Particularly in the case of Turkey, one of the most important of intermediaries has been teachers, who have opportunity of direct contact with the people. On the other hand, people can respect teachers, only when they have a different position in the eyes of people. Therefore, teachers with the responsibility to convey sacreds to the people, should be glorified with a discourse of sacredness. Hence, especially literature has been one of the most prominent mediums in the sanctification of the teaching profession. Within this context, the novels of Reşat Nuri Güntekin, forming a basis for this study, can be set as examples for the efforts to sanctify the image of intellectuals and notably teachers in the Republic period. The teacher characters in his novels *Çalıkuşu*, *Yeşil Gece*, *Acımak* and *Kan Davası* are represented as superior characters, who should be an example to society through their idealized thinking and behaviors, and have served to create the image of "sacred teacher".

Key Words: Sacred, Turkish Republic, Modernization, Reşat Nuri Güntekin, Literature.

ÖN SÖZ

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarının öğretmenlik mesleğinin kutsallaştırılmasında nasıl bir işleve sahip olduğunu irdelemeye çalıştığım bu tezde, romanlara daha önce bakmadığım bir perspektiften bakarak topluma dair ipuçları yakalama fikri, bu konunun çıkış noktasını oluşturdu. Edebiyat ile sosyolojinin kesiştiği bir alan olarak edebiyat sosyolojisini keşfetmek ve eserlere lisans eğitimimin sunduğu edebiyat disiplininin dışında bakabilmek bana yeni bir bakış açısı kazandı. Bu nedenle öğretmenliğin kutsallığı söyleminin izlerini edebiyatta araştırmak benim için farz oldu.

Tez çalışmam boyunca benden desteğini esirgemeyen, bilgi birikimiyle eksiklerimi gidermem için çabalayan danışman hocam Prof. Dr. Bedri Gencer'e teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda yüksek lisans ders dönemi boyunca derslerdeki tartışmalarla bizlerin ufkunu genişletmek için çabalayan Doç. Dr. Onur Güneş Ayas ve Doç. Dr. Şerif Esendemir'e teşekkürü bir borç bilirim. Sundukları tavsiyeler ve öneriler olmasaydı bu çalışma tamamlanamazdı. Ayrıca tez jürimde yer alarak vaktini ayıran Dr. Öğr. Üy. Mehmet Özay'a çok şey borçluyum. Yaklaşımı, ılımlı tavrı ve yapıcı eleştirileri benim için çok faydalı oldu. Kendisine müteşekkirim.

Birlikte aynı kurumda çalışma imkânına sahip olduğum ve bu nedenle kendimi çok şanslı saydığım Haliç Üniversitesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Dr. Öğr. Üy. Çiler Özbayrak'a ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin desteği bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağladı. Haliç Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nin çok önemli birkaç ismine daha değinmek istiyorum. Arş. Gör. Özlem Gülen, Tek. Aka. Per. Hatice Kurnaz ve Arş. Gör. Şafak Şener'in bana olan inançları, destekleri ve yüreklendirmeleri bu çalışmanın tamamlanabilmesini mümkün kılmıştır. Her vazgeçme noktasında geldiğimde beni destekleyen bu dostlara yürekten teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu süreçte aynı masayı paylaştığım, kimi zaman başlarını ağrıttığım çalışma arkadaşlarım Arş. Gör. Ayşegül Çakar ve Arş. Gör. Anıl Cebeci'ye de yardım ve desteklerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Okula başladığım ilk günden beri eğitim hayatımda önemli bir yere sahip olan kıymetli kuzenlerim İrfan Atan Dülger, İlhan Dülger ve Ayhan Dülger'e binlerce kez teşekkür ediyorum. Bu çalışma sürecinde de bana inanarak yanımda olmaya devam ettikleri ve beni yürekten destekledikleri için kendimi çok şanslı sayıyorum. Yürüdüğüm yolda bana inandıkları ve her zaman güvendikleri için kendilerine minnettarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca her koşulda bana destek olarak işimi kolaylaştırmaya çalışan Gülnur Küçükcaladağlı'ya çok şey borçluyum. Bu çalışmanın tamamlanmasında sunduğu destek göz ardı edilemez. Beni pek çok yükten kurtardığı ve beraberinde dostluğunu sunduğu için kendisine teşekkürlerimi sunuyorum.

Sevgili eşim, hayat arkadaşım ve aynı zamanda sınıf arkadaşım Selami Umut Kısa'ya ne kadar teşekkür etsem az. Bu çalışma süresince desteğini, defalarca okuyup düzeltmelerini ve yönlendirmelerini unutamam. Gösterdiği sabrı ve anlayışı

kimse gösteremezdi. Beni düşünsel bakımdan zenginleştirdiği gibi kendime güvenmemi sağladı. Her ayağım takıldığında elimden tuttuğu ve hep yanımda olduğu için kendisine tüm kalbimle teşekkür ediyorum.

Çok değerli anne ve babama binlerce kez teşekkür etsem bile k fi gelmez. Bu günlere gelmemi sağlayan ailemin verdikleri emeklerin karşılığını asla ödeyemem. Her zaman yanımda oldukları için minnettarım. Bana olan desteklerini, güvenlerini, fedak rlıklarını sözcüklerle ifade edebilmeme imkân olmadığını biliyorum. Bundan dolayı bu çalışmayı çok kıymetli annem Sevgi Otluoğlu ve babam Adnan Otluoğlu'na ithaf ediyorum. Bu  alışma sizin sevginizin ve desteğinizin eseridir.

 stanbul; Haziran, 2019

Elif OTLUOğLU KISA

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
2. KUTSAL KAVRAMI	9
2.1. Kutsalın Anlamı	10
2.2. Kutsalın Özellikleri	11
2.3. Sosyal Bilimlerde Kutsallık Anlayışı.....	15
2.4. Günümüzde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı.....	21
3. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KUTSALIN İNŞASI.....	36
3.1. Cumhuriyet Dönemi'nde Toplumsal Yapıyı Dönüştürmeye Yönelik Adımlar	36
3.2. Cumhuriyet Dönemi Seküler Kutsalları.....	46
3.2.1. Vatanın Kutsallaştırılması.....	47
3.2.2. Bayrağın Kutsallaştırılması.....	49
3.2.3. Millî Marşlar ve Millî Bayramların Kutsallaştırılması	51
3.2.4. Askerlik Görevinin Kutsallaştırılması ve Şehitlik	54
3.3. Cumhuriyet Dönemi'nde Kutsallaştırılan Öğretmen İmgesi	57
4. TÜRK EDEBİYATINDA KUTSALIN DÖNÜŞÜMÜ: REŞAT NURİ GÜNTEKİN ÖRNEĞİ.....	63
4.1. Toplumsalın İnşasında Romanın İşlevi ve Reşat Nuri Güntekin'in Romanları	63
4.2. <i>Çalılıkusu</i> ve Feride Öğretmen.....	78
4.3. <i>Acımak</i> ve Zehra Öğretmen.....	86
4.4. <i>Yeşil Gece</i> ve Ali Şahin Öğretmen.....	89
4.5. <i>Kan Davası</i> ve Ömer Öğretmen.....	94
5. SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	102
ÖZ GEÇMİŞ.....	108

KISALTMALAR

c.	: cilt
ev.	: Çevirmen
der.	: derleyenler
ed.	: editör
haz.	: hazırlayan
s.	: sayı
S.K.	: Sayılı Kanun
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

Kutsal kavramı on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda ciddi bir biçimde sosyal bilimlerde tartışılmaya başlanmıştır. Kendine içkin olan anlamından dolayı kutsal, ilk olarak dinler tarihinde ve din bilimleri ekseninde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak sosyal bilim anlayışının zenginleşmesi kutsal kavramını sadece din bilimleri alanına hapsedmemiş, diğer disiplinlerin farklı bakış açıları çerçevesinde kutsal kavramının anlamlandırılıp yorumlanmasını mümkün kılmıştır. Böylece kutsal, tek bir disipline ve tek bir anlama sahip olmak yerine çeşitli teorilerden ve değerlendirmelerden beslenerek farklı yorumları bir araya getiren ve disiplinlerarası kullanılan bir kavrama dönüşmüştür.

Kutsalı açıklamaya ve anlamlandırmaya yönelik öne sürülen kuramların zenginliğine bu kavramın modern dünyada edindiği anlamları irdelleyen teoriler de eklenmiştir ve kutsal, modernleşme ekseninde farklı açılardan yeniden sorgulanmıştır. Modernleşmenin kayda değer sonuçlarından biri olarak ulus-devletlerin ortaya çıkışı kutsalın ulus-devlet ekseninde yeniden anlamlandırılmasıyla sonuçlanmıştır. Seküler değerlerle inşa edilen ulus-devlet anlayışının merkezine yerleştirilen kutsal kavramı, dinî anlamını modern devlette yitirmiş görünmesine rağmen sahip olduğu tözü yitirmemiştir. Kutsalın ifade ettiği seküler değerler, dinî kökenden beslenmeyi sürdürmüştür. Diğer bir ifade ile modernleşme, kutsala içkin olan dinî tözü seküler değerlere yükleyerek kutsalı yeniden tanımlamıştır. Böylelikle önceleri sadece dinî olanı niteleyen kutsal kavramı, seküler bir anlayışla soyut veya somut unsurların da kutsal olarak nitelendirilmesine imkân sağlayarak mevcudiyetini sürdürmüştür.

Kutsal kavramının modernleşme dâhilinde yeniden tanımlanması modern dönemdeki kutsallığın ne olduğunu ve nasıl var olduğunu sorgulamayı gerektirmiştir. Modern toplumların ulus-devletleşme sürecinde kutsallarını millî bir çerçevede tanımlanması “hayalî cemaat”lerin mevcudiyetlerini sürdürmek için yeni kutsallara ve kutsallık anlayışlarına ihtiyaç duyduklarını göstermektedir (Anderson, 1995). Schmitt (2005, 41)’in modern devleti oluşturan kavramların dinî bir kökene sahip

olduğunu öne sürmesi, millî kimlik oluşturma sürecinde ulus-devletlerin kendi kutsalları ile kendi devlet anlayışlarını nasıl bütünleştirdiklerine dair bir açıklama getirmektedir. Bu bağlamdan bakıldığında dinî kökenini kaybetmeyen kutsal, kendini modern devlete entegre ederek varlığını seküler bir biçimde sürdürmüştür. Fakat asıl soru, kutsalın seküler bir devlet anlayışında nasıl var olabildiğidir? Bu noktada Agamben'in teorisine göz atmak gerekmektedir. Agamben (2012, 107) *imza* teorisinde, her şeyin bünyesinde görünmeyen niteliğine vurgu yapan bir *işaret (imza)* taşıdığını ileri sürmektedir. Bu teori ile kutsala yaklaşırsak kutsallığın esasında tözünü kaybetmediğini, ulus-devletin önem atfettiği seküler unsurlarda kendini görünür kıldığını çıkarabiliriz. Doğal olarak dinî olanı tanımlayan kutsal, ulus-devlette seküler olanı tanımlamaya başlamış ve kendi seküler uygulamalarını gerektirmiştir. Dinî kutsallarda olduğu gibi seküler kutsallar da ritüellerini, sembollerini getirmiş, bireylerin kutsal olanla ilişkilerini biçimlendirmiştir. Bu nedenle dinle bağlantısı olmayan maddi unsurlar, millî bir çerçevede kutsal olarak nitelendirilmiştir.

Kutsal kavramının seküler dünyada varoluşuna dair ortaya atılan teorilerin pek çoğu kutsalı milliyetçi kuramlarla anlamdırmıştır. Çünkü din dışı alanda kutsal olarak etiketlenen öğelerin ilk sırasında millî kutsallar* yer almıştır. Modernleşme süreci ulus-devletin kendi kutsallarını yaratmasını zorunlu kılmış ve bu, kutsallık atfettiği unsurlarla geçmişe anlam kazandırdığı gibi geleceğine de yön vermiştir. İlk etapta ülkelerin özgürlük ve bağımsızlığına meşruiyet kazandırabilmek için egemen iktidar tarafından (vatan toprağı, vatani sembolize eden bayrak, millî marşlar ve bayramlar gibi) en temel millî sembollere ve ritüellere kutsallık atfedilmiştir. Ulus-devlet olma bilincinin kolektif bir biçimde kabul edilmesinin yolu bu kutsalların da halk tarafından kabul edilip onlara riayet edilmesiyle mümkün olabilmiştir. Ancak kutsallığın modern devletlerdeki görünümü sadece millî kimliğin oluşturulmasını ve pekiştirilmesini sağlayan kutsallarla sınırlı kalmamıştır. Modern devlet toplumca kabul edilmesini istediği toplumsal değerleri, normları ya da uygulamaları da önemli görmüş ve kutsal olarak tanımlamıştır. Bunlardan biri de yaratılan yeni kültüre

* Kutsal olarak tanımlanan unsurlar geleneksel dönemde dinî olanı tanımlamak için kullanılmıştır. Çoğunlukla kaynağını tanrısal bir özden aldığı düşünülen soyut ya da somut pek çok öge gündelik yaşamda kutsal olarak ifade edilmiştir. Ancak modernleşme süreciyle birlikte yeni kutsallar ortaya çıkmıştır. Ulus-devlet, kendi meşruiyetini sağlamak için kendi bünyesinde yeni değerler yaratmış, bu değerleri yeniden tanımlamıştır. Böylece ulus-devlette ortaya çıkan ve kutsallaştırılan bütün değerler bu çalışmada 'millî kutsal' olarak ifade edilmiştir.

meşruiyet kazandırma gücüne ve gelecek nesli doğrudan biçimlendirme potansiyeline sahip olan öğretmenler ve öğretmenlik mesleği olmuştur. Yeni kültürel yapının fikrî tohumlarını genç zihinlerde oluşturan öğretmenler ulus-devletin geleceğinin teminatı olarak görülmüş ve toplumsal ilerleme fikrinin temel dinamiği kabul edilmiştir. Bu açıdan modern devletlerin temel problemlerine çözüm üretebilecek araç, eğitim olarak belirlenmiş ve eğitimin başrolünde yer alan öğretmenlik mesleği değer verilmesi gereken bir meslek olarak görülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarına baktığımızda, bizzat seküler kutsallardan biri olan öğretmenlik mesleğinin toplumsal dönüşümün mihenk taşı olarak kabul edildiğini görürüz. Kutsallığın öğretmenlik mesleği ile bütünleştirilmesi öğretmenlerin topluma kazandıracağı değerler ile homojen bir kültür yaratma ihtiyacı dolayısıyla gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında inkılapların toplum tarafından kabul edilmesi ve hızla yayılması gerekmiştir. Toplumsal bütünleşmeyi ve yöneticilerle köylüler arasında kültürel dengeyi mümkün kılacak bireylerin öğretmenler olacağı öne sürülmüştür. Bu açıdan öğretmenlik mesleği kutsanırken aslında öğretmenlere sunulan imkânların da kısıtlı olması sebebiyle öğretmenlerden bir nevi kendilerini toplum adına feda etmeleri beklenmiştir. Bu sebeple öğretmenlik mesleğinin ne olduğu tanımlanmaya çalışılmış, aydınların ve yöneticilerin öğretmenlerden beklentileri çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Öğretmenlik mesleğinin ne olduğuna ve nasıl olması gerektiğine dair bir yorum da edebiyat dünyasından gelmiştir. Cumhuriyet Dönemi edebiyat anlayışı dönemin sorunlarına sessiz kalmadığı gibi bu konuya dair çeşitli örneklerle birlikte açıklamalar da sunmuştur.

Cumhuriyet Dönemi yazarlarının eserlerinde öğretmenler sıklıkla yer almış, yeni kurulan cumhuriyetin değerlerinin nakledicisi olan aydın bireyler olarak nitelendirilmiştir. “Öğretmenler ve memurlar romancısı” olarak ifade edilen Reşat Nuri Güntekin de romanlarında öğretmenlere yer vererek Cumhuriyet Dönemi'ne geçiş sürecindeki toplumsal sancıları eserlerinde gerçekçi bir üslupla işlemiş, Anadolu'nun bilinmeyen yüzünü okuyucuya aktarmaya çalışmıştır (Emil, 1990, 74). İlk eseri olan *Çalılıkusu* ile müthiş bir başarı yakalayan Reşat Nuri Güntekin, yarattığı Feride Öğretmen ile o dönemde var olan geleneksel düşünce kalıplarını sarsmaya başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin en çok sevilen ve en çok okunan romanının yaratıcısı Reşat Nuri Güntekin, daha sonrasında yazdığı eserlerle sahip olduğu

tanınırlığı arttırmış, toplumu gerçekçi bir yaklaşımla analiz etmesiyle edebiyat dünyasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur.

Bu çalışmada Reşat Nuri Güntekin'in eserlerinin Cumhuriyet Dönemi'nin toplumsal yapısıyla olan ilişkisi irdelenmeye çalışılacak, öğretmenlik mesleğine ve öğretmenlere nasıl bir misyon yüklendiği keşfedilecektir. Edebiyatın toplumsal yapıdan bağımsız olamayacağı düşüncesinden hareketle öğretmenlik mesleğine atfedilen kutsallık, Reşat Nuri Güntekin'in dört farklı romanında başkarakter olarak yer alan öğretmenler üzerinden tartışılacaktır. Reşat Nuri Güntekin'in, *Çalıkuşu*, *Acımak*, *Yeşil Gece* ve *Kan Davası* romanlarındaki öğretmenlerin içinde bulundukları toplumsal yapının kurgusallıktan uzaklığı ve dönemin sorunlarını edebiyata taşıması dikkat çekmektedir. Bundan dolayı kutsal olarak nitelenen öğretmen imgesi edebiyat sosyolojisi alanının bir örneği olan bu çalışmada değerlendirilecektir.

Reşat Nuri Güntekin'in romanları başta *Çalıkuşu* olmak üzere dilbilim, edebiyat, eğitim bilimleri gibi çeşitli disiplinler tarafından değerlendirilip analiz edilmiştir. Öğretmenlik mesleğine, öğretmenlere ve eğitim anlayışındaki eski-yeni çatışmasına eserlerinde yer veren Reşat Nuri Güntekin'in romanlarına sosyolojik bir perspektiften yaklaşılmaması, edebiyat sosyolojisi alanında eksiklik olarak görülüp bu çalışmayla bu alana bir nebze de olsa katkı sunmak hedeflenmektedir. Reşat Nuri Güntekin'in içinde bulunduğu tarihsel dönemi romanlarına yansıtması ve tarihsel sürece tanıklık etmemize imkân sunarcasına dönemin sorunlarına eserlerinde yer vermesi, onun adı geçen romanlarının toplumbilimsel bir çözümlemeyle değerlendirilebilmesine fırsat yaratmaktadır.

Öğretmenin kutsallığının yansımaları edebiyatta aramak, toplumsal gerçekliğin edebiyatın kurgusal yapısıyla iç içe olduğu varsayımını doğrulayan ve bu anlayış üzerine temellenen edebiyat sosyolojisi ile mümkün olmaktadır. Sosyolojinin alt alanlarından biri olarak ifade edilen edebiyat sosyolojisi, sosyologların, edebiyat teorisyenlerinin ve eleştirmenlerinin hâlâ tam anlamıyla uzlaşa sağlayamadığı alanlardan biridir. Edebiyatın salt estetik amaçları olmadığını, içinde bulunduğu toplumu etkileyebildiği gibi o toplumun düşünsel yapısından da etkilendiği varsayımıyla oluşturulduğunu öne süren edebiyat sosyolojisi, toplumsal çıkarımlar için edebî eserlerin değerlendirilebileceği anlayışını kabul etmektedir. Dolayısıyla edebiyata sadece edebî kuramlarla değil, toplumbilimsel kuramlarla da bakabilmenin mümkün olduğunu savunmaktadır. Kimi düşünürlerin edebiyat sosyolojisinin

Çalışma alanının metinsel düzeyden ziyade basım ve yayım teknikleri, tedarik süreçleri ve dağıtım, tktim gibi konular olması gerektiğini önererek edebiyat sosyolojisini adeta kitap sosyolojisine çevirmekte ve edebiyatın oluşturulduğu dönemin düşünce yapısından bağımsız olamayacağını gözardı etmektedir. Bu alanda süregelen tartışmalar edebiyat sosyolojisinin sınırları konusunda kesin bir cevap sunmasa bile bu çalışmada, edebiyatın toplumsal tarihe tanıklık edebileceği göz önüne alınarak ğretmenin Cumhuriyet Dönemi değerleriyle nasıl oluşturulduğu incelenecektir. Edebiyat ve toplum ilişkisinde birleştirici ögenin dil olması nedeniyle edebiyatın yazar, eser ve toplum üçgeninde anlam kazanacağı bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Roman türünün ithal bir ürün olması Türk edebiyatında roman kimliğinin Batı etkisinde gelişmesine neden olmuştur. Roman, önceleri eviri eserlerle görünür olmuş ve eviri ile topluma aşınalık kazandırılmaya çalışılmıştır. Daha sonrasında roman türünde yazılan eserlerle örnekleri hızla yayılmaya başlamıştır. şemsettin Sami'nin 1872 yılında yayımlanan ve ilk Türk romanı olarak kabul edilen eseri *Taaşuk-ı Talt ve Fitnat* ile başlayan Türk romanı anlayışı Cumhuriyet Dönemi'ne kadar gelişip kendi kimliğini kazanmaya çalışmıştır (Naci, 2010, XVI). Romanın türü olarak Batı edebiyatına ait olması Türk edebiyatında roman türünün kendi kimliğini kazanmasını yavaşlatmıştır. Türk edebiyatında ilk örneklerin yetersiz olmasına rağmen Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında roman anlayışında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Gerçekçiliğin toplumcu bir gerçekçilik anlayışına evrilmesi, bu dönem romancılarının toplumsal sorunlara eserlerinde yer vermesi şeklinde kendini göstermiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar ve Reşat Nuri Güntekin eserlerinde bu anlayışı benimseyerek toplumsal sorunlara değinmekle kalmamış, bu sorunlara kendilerince zm üreterek önerilerini eserleriyle halka ulaştırmaya çabalamışlardır. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi romanlarında eğitim konusunu ele alarak bu konuya dair fikirler sunan Reşat Nuri Güntekin, dört farklı romanında öğretmenlere yer vererek eğitimin nasıl olması gerektiğini ifade etmiştir. Millî kutsallardan sonra öğretmenlik mesleğine atfedilen kutsiyetin izleri bahsedilen romanlarda aranacak, toplumdaki yeni reformlara ve millî değerlere meşruiyet kazandıracak öğretmenlerin nasıl kutsallaştırıldığı keşfedilmeye çalışılacaktır. Bundan dolayı bu çalışmada, bugün hâlâ dillere pelesenk olan öğretmenliğin kutsallığının temelleri Cumhuriyet Dönemi roman anlayışında araştırılacaktır.

“Modern toplumun temel edebî türü olan romanın insanın aile, siyaset, devlet ile ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi girişimine karşılık geldiği” kabul edilerek Türk edebiyatında çağdaş roman anlayışının oluşmasında öncülerden kabul edilen Reşat Nuri Güntekin’in romanlarına bu değerlendirme dâhilinde yaklaşılabacaktır (Alver, 2006, 15). Romanın toplumla karşılıklı etkileşim kurabilme potansiyeli ve Cumhuriyet Dönemi’nde toplumsal yapıda yaşanan büyük dönüşümlerin öğretmenler aracılığıyla halka aktarılacağı inancı, öğretmenin neden kutsal kabul edildiğine dair fikirler sunmaktadır. Yeniden biçimlendirilmeye çalışılan kültürde, kutsal öğretmen imajının oluşturulmasına ciddi bir şekilde ihtiyaç duyulması sebebiyle öğretmenlere dokunulmazlık bahşedilmiştir.

Reşat Nuri Güntekin’in romanlarını edebiyat sosyolojisi dâhilinde ele almak bu çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra kutsalların, seküler ulus-devlet anlayışı dâhilinde nasıl oluşturulup sürdürülebildiği, araştırmaya yön veren temel soru olmuştur. Kutsal gibi kendine içkin özellikleri olan bir kavramın sekülerleşmeyle birlikte maddi dünyada dinî olmayan herhangi bir alanda kendine yer bulabilmesi merak uyandırmıştır. Bu sebeple dinî bir tanımlama biçimi olan kutsal kavramına dair sosyal bilimlerdeki yaklaşımlar ele alınacak, daha sonrasında ulus-devletlerin mevcudiyetlerini sürdürebilmelerinin yolu olan millî kutsalların özellikle Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde nasıl oluşturulduğu ifade edilmeye çalışılacaktır. Yeni rejimle birlikte oluşturulan yeni siyasi ve kültürel kimliğin meşruiyetinin eğitime ve doğal olarak öğretmene bağlı olması, Reşat Nuri Güntekin’in öğretmenleri tanımlaması, bu tanımlamanın toplumsal yapıyla paralellik göstermesi araştırmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Böylelikle edebiyat, sosyolojik analize imkân sağlayan dilsel bir zemin olarak değerlendirilmiş olacaktır.

Cumhuriyet Dönemi edebiyat anlayışını temsil eden Reşat Nuri Güntekin’in eserlerinin sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirilmesinin edebiyat sosyolojisine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın, benzer bir biçimde ele alınabilecek başka eserlerin incelenmesine dair az da olsa bir fikir sunacağı ümit edilmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde kutsalın sözlük anlamından yola çıkılacak ve kutsalın diğer dillerdeki anlamlarına değinilecektir. Kutsalın temel özellikleri, kutsalı kutsal yapan unsurlar ifade edilerek kutsalın ritüelle ve sembolle ilişkisi açıklanacaktır. Kutsalın ilk olarak ele alındığı din bilimleri alanına ve daha

sonrasında farklı açıklamalar sunan öteki sosyal bilimler disiplinlerine yer verilecektir. Bu bağlamda din bilimleri dâhilinde kutsalı ele alan Rudolf Otto'ya, din merkezli sosyolojik bir analiz yapan Émile Durkheim'a, sembolik bir çözümleme yapan Mircea Eliade'ye, antropolojik açıdan değerlendiren Clifford Geertz'a, psikanalitik bir bakış açısı sunan Sigmund Freud'a değinilecektir. Sonrasında kutsalın modern ulus-devlet anlayışında nasıl var olduğuna dair düşüncelerimizi temellendirmemizi sağlayan Peter L. Berger, Marcel Gauchet, Carl Schmitt, Giorgio Agamben, Robert N. Bellah, Ziya Gökalp, Eric Hobsbawn, Benedict Anderson ve Mike Featherstone'un çeşitli kavramsallaştırmalarından ya da kuramsal yaklaşımlarından yararlanılacaktır. Böylece ilk bölümde kutsalın genel bir değerlendirilmesinin sunulması amaçlanmaktadır.

İkinci bölümün temelini Cumhuriyet Dönemi oluşturmaktadır. Özellikle Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemi'ne geçişle birlikte toplumsal yapıyı dönüştürme çabalarının hangi alanlarda ve ne gibi girişimlerle uygulanmaya çalışıldığı ifade edilecektir. Cumhuriyet refomlarının ne gibi toplumsal dönüşümler sağladığı, özellikle harf inkılabının ve dil devriminin toplumsal yansımaları açıklanarak eğitim alanında hangi uygulamalarla halka yayılmaya çalışıldığı vurgulanacaktır. İnkılapların etkileri ve bu etkilerin yeni kurulan rejim dâhilinde kendi kutsallarını nasıl yarattığı da incelenecektir. Ulus-devletin millî bir kimlik kazanmasının somut göstergeleri haline gelen millî kutsallar belirtilecek, dinî bir kutsalla kurulan ilişkide olduğu gibi seküler kutsalların sembolleri ve ritüelleri tanımlanacaktır. Millî kutsalların var olabilmelerini mümkün kılan ve halk tarafından meşruiyet kazanmasına imkân tanıyan eğitime ve bu amaçla kendini kurban eden seküler öğretmen anlayışının nasıl oluştuğuna değinilecektir. Cumhuriyet Dönemi eğitim politikalarında öğretmenlerin görevlerinin ifade edilmesiyle seküler bir kutsal haline dönüşen öğretmen imgesi analiz edilecektir.

Cumhuriyet Dönemi'nde öğretmenliğin kutsallığı çeşitli biçimlerde dile getirilmiştir. Ancak öğretmen anlayışının, eğitim politikalarındaki sınırlı ifade biçimlerinden çıkarılıp işlevsel bir yön kazanması edebiyat ile mümkün olmuştur. Reşat Nuri Güntekin, öğretmenlere yüklenen misyonu edebiyata taşımakla kalmamış, örnek olaylar üzerinden öğretmenlere adeta yol göstermiştir. Romanlarda ifade edilen öğretmenlerden önce üçüncü bölümde, roman, edebiyat ve toplum ilişkisinin genel bir değerlendirilmesi sunularak edebiyatın toplumsal yapıyı dönüştürücü

işlevine değinilecektir. Yeni eğitim politikalarının ve yeni eğitim anlayışının nakledicisi olan öğretmenlerin edebiyat aracılığıyla halka benimsetilmesi mücadelesinde kayda değer bir yere sahip olan Reşat Nuri Güntekin, öğretmenleri de edebiyat aracılığıyla yönlendirmiş ve örnek alınması gereken aydın tiplerini onlara romanlarında sunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin neferleri olarak görülen öğretmenler, kalkınmanın ve gelişmenin köyden kente tüm yurda yayılmasını sağlayacak öncüler olarak görülmüşlerdir. Reşat Nuri Güntekin'in eserleri bu görüşü adeta doğrular gibi öğretmenlerin toplumsal yapıyı dönüştürme gücüne sahip olduğunu *Çalılıkıuşu*, *Acımak*, *Yeşil Gece* ve *Kan Davası*'ndaki işlediği konularla hem halka hem de öğretmenlere iletmeye çalışmıştır. "Kutsal öğretmen" in nasıl sosyal olaylara dâhil olması gerektiği ve yeri geldiğinde kendini kurban etmekten kaçınmaması bu eserlerin temel olarak vurguladığı temalardır.

2. KUTSAL KAVRAMI

Kutsal kavramının geçmişten günümüze kadar gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesi bu kavramın anlamını sorgulamayı, tarihsel süreçte sosyal bilimlerin kutsala dair yaklaşımlarına değinmeyi gerektirmiştir. Bu noktadan hareketle bu bölümde kutsalın anlamı ve diğer dillerdeki karşılığına değinilerek genel olarak kabul gören özellikleri ifade edilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda sosyal bilimlerden çeşitli disiplinlerin kutsal kavramına dair öne sürdükleri değerlendirmeler ifade edilecek ve kutsalın modernleşmenin bir neticesi olarak ortaya çıkan ulus-devlet sınırlarında anlamının nasıl dönüştüğü sorgulanacaktır. Kutsal kavramının genel çerçevesini izah etmek, kutsalın nitelediği seküler unsurların nasıl inşa edildiğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

İnsanlık maddi ve manevi birçok ihtiyacını kutsal kavramına dayanarak şekillendirir. Kutsal kavramı sadece bireysel yaşamın değil, toplumsal yaşamın düzenlenmesinde de kilit rol oynamaktadır. Dolayısıyla bireylerin günlük yaşamlarının düzenlenmesinde neyin kutsal olarak tanımlandığı sosyal yapının inşasında belirleyici olmaktadır.

Kutsal kavramı gündelik hayatın merkezinde yer alan bir kavram olmasına rağmen kutsalın toplumlar için arz ettiği önem kültürden kültüre, toplumdaki topluma değiştiği gibi aynı toplum içerisinde de dönemden döneme değişiklik göstermektedir. Arkaik toplumlarda örneğin, bireylerin açıklayamadığı doğa olaylarına kutsallık atfedilirken modern toplumlarda bu kutsallık herhangi bir sembol ya da mekâna atfedilebilmektedir. Böylece hem neyin kutsal olarak tanımlandığı önem arz ederken hem de bireylerin kutsal olanla kurdukları ilişki, kutsalın anlam inşasında kutsal olmayanla kurulan ilişkiyle birlikte ele alındığında anlam kazanmaktadır (Yıldırım, 2007, 70).

Kutsal kavramıyla ilgili olarak değinilmesi gereken önemli noktalardan birisi de kutsal olarak tanımlananın din temelli bir çağrışım içermesidir. Sadece semavi dinlerde değil aynı zamanda pagan inanışların da merkezinde kutsiyet kavramı olduğundan kutsal olanın tanımı değişkenlik göstermektedir. Toplamların doğrudan

yaşayış ve değer yargılarıyla ilgili olarak şekillenen kutsal, bireylerin gündelik davranış pratiklerinde de kendini gösterebilmektedir. Böylece kutsal din temelli bir anlam alanı inşa ederek toplumsal yapıda farklılaşmaktadır (Cebecioğlu, 2005, 207).

Kutsala dair genel bir değerlendirme sunduktan sonra değinilmesi gereken kutsalın anlamsal olarak diğer dillerdeki karşılığının ne olduğu ve anlam inşasının nasıl olduğudur. Köken olarak kutsal kavramına değinmek ve ardından kutsal kavramının pek çok kültürde ortak olarak kabul gören kendine içkin özelliklerini tartışmaya açmak Cumhuriyet Dönemi kutsallarının nasıl oluşturulduğunu anlamak adına kayda değer bir adımdır. Dinî bir kökenden beslenen kutsalın nasıl seküler bir anlamla bezendiği irdelenecek ve nasıl yeniden üretildiği sorgulanmaya çalışılacaktır.

2.1. Kutsalın Anlamı

Kutsal kavramı sözlükte “1. Güçlü bir dinî saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kutsi, mukaddes. 2. Tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, kutsi, mukaddes, lahut. 3. Bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen. 4. Tanrı’ya adanmış olan, tanrısal olan” anlamlarına gelmektedir (TDK Türkçe Sözlük, 2011, 1546). Sözcüğün kökenine bakıldığında Latince kutsal sözcüğü yerine *sanctum* ve *sacrum* sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir. *Sanctum* sözcüğü ile doğrudan “kutsallık ve ilahi güç” ifade edilmektedir. Aynı zamanda “aziz, ermiş, evliya vb.” anlamlarına gelen *saint* kelimesi bu sözcükten türemiştir. *Sacrum* sözcüğü ise insanın hürmetini göstermesiyle alakalı olarak kullanılmaktadır. Latinceye benzer Hint-Avrupa dil ailesine ait dillerde de benzer bir ayrım görülmektedir. *Sanctum* sözcüğünün yerine İtalyanca ve İspanyolcada *santo*, Fransızcada *saint* sözcükleri kullanılmaktadır. Almancada bu ayrım ancak yirminci yüzyılda Rudolf Otto’nun *The Idea of Holy* adıyla İngilizceye çevrilen çalışmasında kutsal sözcüğü anlamında *heilig* sözcüğünü kullanmasıyla yaygınlaşmıştır. Bundan önce ise “kültle ilgili, kült” anlamında ve İngilizcedeki *holy* sözcüğüne karşılık olarak Almancada *sakral* sözcüğü kullanılmaktadır. Batı dillerindeki bu temel ayrım İngilizce de *holy* ve *sacred* sözcükleriyle ifade edilmektedir. Bu iki kavram kutsalı ifade etmelerine rağmen aralarında anlamca kullanım olarak nüans bulunmaktadır (Oxtoby, 1987, 434-435).

Almanca kökenli bir sözcük olarak *holy* tanrısal bir kutsal ifade etmek için kullanılmaktadır. Genel anlamda *holy* sözcüğü “1. Kutsal olan Tanrı veya ilahın sıfatlarını, 2. Kutsallığını Tanrı ile ilişkisinden alan şeylerin vasıflarını, 3. Tanrı’nın isteğine uygun olarak kabul edilen şeylere uyan kişi ve faaliyetlerin vasıflarını belirtmek üzere kullanılmıştır.” (Güç, 1998, 338). Fransızca aracılığıyla Latince’den İngilizce’ye geçen *sacred* ise kişilere atfedilen kutsallığa ya da ilahi bir güce işaret etmez. *Holy* sözcüğünün aksine *sacred*, bireylerin derin saygı ve hürmetlerini gösterme biçimi olarak, şeylere hitaben kullanılır. Tanrının bahsettiği kutsallığın yerine insanların şeylerde bulduğu kutsallığı ifade ederken *sacred* tercih edilir (Oxtoby, 1987, 434-435). Dolayısıyla kutsal sözcüğünün iki farklı kullanım biçiminin olduğunu söylemek mümkündür. Bu kullanım şekli kutsal sözcüğünün modernizmle beraber seküler bir anlam kazanarak kavramın kullanımının yön değiştirmesinin açıklanmasını sağlayacaktır.

2.2. Kutsalın Özellikleri

Kutsaldan bahsederken kutsalın tam anlamıyla ne olduğu ya da herhangi bir şeyin kutsal olarak tanımlanıp tanımlanmayacağına temel alınan değerler, kutsalın kendine içkin özellikleridir. Diğer bir şekilde ifade edersek, kutsalın kullanım alanının geleneksel anlamda sadece ‘din’ ile ilgili tanımlama biçimlerini ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda din dışı tanımlamalarda kullanılıp kullanılmadığının sorgulanması, kutsalın nasıl anlamlandırıldığını kavramak açısından önem arz etmektedir (Gündüz, 2009, 10). Özellikle kutsal kavramının din dışındaki tanımlamalarda kullanılarak gündelik hayata sirayet etmesi bu kavramın kimi özelliklerini hiçbir zaman kaybetmediğini göstermektedir. Dolayısıyla neyin kutsal olduğu anlamlandırıldığında aslında kutsal olmayanın yoksun kaldığı özellikler vurgulanmış olmaktadır.

İnsanın anlam arayışı kutsalın tanımlanmasıyla şekillenmiştir. Toplumdan topluma farklı şekillerde tanımlanan kutsallar, toplumsal yapının düzenlenmesinde kayda değer bir öneme sahiptir. Kutsallığın özüne baktığımızda esasında insanların açıklamakta zorlandıkları ve korkuyla karışık saygı duydukları unsurların yer aldıklarını söylemek mümkündür. Bu durum özellikle arkaik toplumlar ve insanların anlamlandırmakta zorlandıkları şeyler için kutsallık atfettikleri öğelerde görülmektedir. Bir toplum içerisinde yer alan kutsalların böylesi bir zeminde ortaya

çıkması kutsalın ne derece etkileyici bir özelliğe sahip olduğunun göstergesidir. O halde denilebilir ki kutsalla kurulan bu etkileyici ilişki, günlük hayatta herhangi bir şeyle kurulan ilişkiden tamamen farklıdır. Kutsal, etkileyiciliğiyle bireyler üzerinde iz bırakmakta ve insanlığın yaşamında önemli bir yere sahip olmaktadır (Yıldırım, 2007, 61-62).

Kutsalı kutsal yapan özelliklerden bir diğeri onun tabulaştırılmasıdır. Herhangi bir şeyin kutsal olarak tanımlanması bireylerin o ‘şey’ ile ilgili olarak kurdukları ilişkide belirli bir farklılaşmayı kaçınılmaz olarak gerektirmektedir. Böylece kutsalın etrafına dokunulmazlık halesi çekilerek ona özel bir statü tanımlanmış olur. Kutsalla kurulacak olan ilişkide kutsalın sahip olduğu dokunulmazlık ilişkinin mahiyetini ve içeriğini belirleyecektir. Kaçınılmaz olarak kutsal, beraberinde yeni ritüel ve uygulamaları gerektirecektir. Tabulaştırılan kutsal artık yok edilemez ve görmezden gelinemez bir konuma ulaşmış olacaktır. Ancak öncesinde ve sonrasında bireyler açısından kimi özel davranışlar ve uygulamalar gerektirmektedir. Böylelikle kutsal hem görünürde kendini farklı kılmış olacak hem de bu farklılığı uygulamalarla pekiştirmiş olacaktır (Demirci, 2002, 495-496).

Yüce bir değer kategorisi olarak ifade edilen kutsalın diğeri bir özelliği ise aşkınlıkla tanımlanmasıdır. Çoğunlukla din temelli bir anlam çağrışımını içeren bu kullanımıyla “aşkın ve gizemli nesne”ye vurgu yapılmaktadır (Kuşçu, 2011, 167). Bu durum kutsalın dokunulmazlığını pekiştirirken kutsal olanı din dışı olandan katı bir şekilde ayırıp onu kolay ulaşılamaz bir konuma yüceltmektedir. Böylelikle kutsal, kendine sınırlar çizmekte ve bu sınırlar dâhilinde herhangi bir zamandan ve mekândan bağımsız tek başına anlam kazanmaktadır. Kutsal olarak tanımlanın aşkınlıkla ve dokunulmazlıkla bütünleşmesi kutsala özel bir statü kazandırmaktadır.

Bir şeyin kutsal olarak nitelenmesi, o şeyle herhangi bir doğüstü ya da ilahi bir gücün temasında saklıdır. Herhangi bir mekâna atfedilen önem ilahi bir unsurdan o mekânda yansıma bulunmasıdır. Dolayısıyla geleneksel toplumlarda herhangi bir nesnenin, mekânın ya da sembolün kutsallık kazanmasının kayda değer bir ölçütü ilahi güçle kurulan ilişkide saklıdır. Böylelikle kutsal varlık, özü itibarıyla gündelik olan, sıradan herhangi bir nesneden farklılaşacaktır. Kutsal olarak nitelenenin beslendiği köken, kutsal olanla ilişki kurulduğu müddetçe olağanüstülüğünü pekiştirecektir. “Buna göre kutsal olmayan ya da daha doğru bir ifadeyle kutsal kabul edilmeyen şeyler sıradan, alelade şeylerdir. İnsan yaşamında herhangi bir

olağanüstülüğe sahip değildir; dolayısıyla olağanüstü anlamda bir etkiye sahip değildir.” (Gündüz, 2009, 10).

Diğer bir unsur olarak kutsal olanın geçici ve kalıcı olma durumundan bahsedilebilir. İçinde bulunulan dönemin ve toplumun koşullarına göre bu durum değişebilmektedir. Özellikle modern toplumlarda daha sık karşımıza çıkan bu durum, kutsallığın nakledilip aktarılabilmesi bakımından örnek teşkil etmektedir. Kutsal, geleneksel olarak kendine tanımlanan dinî alandan ayrılarak gündelik yaşamdaki nesnelerde, olaylarda ya da durumlarda kendine yer bulabilmektedir. Kimi zaman ise önceleri kutsal olarak ifade edilen bir durum modern zamanda kutsallığını yitirebilmektedir. Bu çalışmada değinileceği gibi Cumhuriyet Dönemi’nde toplumsal yapıda yaşanan dönüşüme bağlı olarak ortaya çıkan yeni kutsallar, kutsala atfedilen özelliklerin nasıl nakledileceğini apaçık bir şekilde göstermektedir. Dolayısıyla denilebilir ki kutsal olanın geçiciliği ya da kalıcılığı içinde bulunulan toplumun şartlarıyla doğrudan ilintilidir.

Kutsala dair bahsettiğimiz temel özellikler kutsala dair bir takım uygulamaların, ritüellerin ve sembollerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Kendini toplumsal yapıda kutsal olarak kabul ettiren nesne, olay ya da durum, beraberinde kendine ait eylemler bütünü gerektirir. Dolayısıyla kutsal toplumsal yapıda kendisini sadece özellikleriyle göstermekle kalmaz, diğer ifade biçimleriyle bütünleşir, kendisini yüceltir ve çoğu zaman soyut bir forma bürünür. Bu durum bireylerle karşılıklı bir biçimde gelişip topluma yayılır ve yerleşir. Bu gelişmeyi anlamak için kutsal ve ritüel ile kutsal ve sembol ilişkisine değinmek gerekmektedir.

Ritüel “uygun zamanlarda yerine getirilen ve sembollerin de kullanılabildiği, sık sık tekrarlanan bir davranış modeli” olarak en genel hatlarıyla ifade edilmektedir (Marshall, 1999, 623). Ritüeller çoğunlukla dinî bir kaynaktan beslenir ve kendi eylem biçimlerini bu bağ üzerinden oluşturup şekillendirirler. Ritüelin özünde saygı duyulan, uluhiyetle bütünleştirilen ‘şey’e karşı sunulan şükran, minnet ya da teşekkür anlamı söz konusudur. Dolayısıyla kutsal adına gerçekleştirilen eylemlerin tümü ritüel olarak adlandırılabilir. Bu eylemlerde bireyler, atalarının yolunu takip ederek kadim zamanlarla bağ kurarlar ve bu bağı ritüellerde yaşatırlar. Böylelikle kutsal, bireylerin eylem biçimlerine anlam kazandırmakta ve bireylerin geçmişle kurdukları bağda aracılık rolü üstlenmektedir.

Kutsalın maddi bir biçim ve içerik kazandığı yer semboldür. Kendini ritüellerde kısmen somutlaştırırsa da kutsalın tam anlamıyla bir form kazanması semboller sayesinde mümkün olabilmektedir. Semboller, ritüellere en fazla eşlik eden unsurlardır. Her zaman bir nesne olmak zorunda değildir, kimi zaman eylemler dizisinde de kendisini gösterebilmektedir. Semboller bireylere kutsalla kurulan bağın hatırlatıcısı olarak işlev görmektedir. Bu açıdan özel bir zaman dilimi gerektirmezler. Kutsal bir sembole dair görülen bir şekil, nesne ya da eylem bireylerin zorunlu olarak bağ kurmasına neden olmaktadır. Bu bağlamdan bakıldığında kutsalın toplumsal yaşamda sürdürülebilirliği açısından sembolün en az ritüel kadar öneme sahip olduğu ileri sürülebilir.

Kutsalın kutsal olarak kalabilmesinin ve kutsallığını sürdürebilmesinin bir yolu da kurban törenleri yoluyla mümkün olabilmektedir. Bir çeşit ritüel ya da sembol olarak da değerlendirebileceğimiz kurban töreni, ilahi olanla kurulan ilişkinin sürdürülmesinde önemli bir noktadır. Bu açıdan kurban tanrısal olanla iletişim kurma biçimi haline gelir. Kurban aynı zamanda kutsal olan ile dünyevi olan arasındaki geçişi de mümkün kılmaktadır. Bu geçişin mümkünlüğü sınırları kati bir şekilde tanımlanan kurban eylemiyle gerçekleştirilip düzenlenir (Agamben, 2005, 127). “Kurban edimi (*sacrifice*) olmadan kutsallık (*sacred*), kutsallık olmayan yerde, kurban edimi olamaz.” (Tuğrul, 2010, 24). Dolayısıyla denilebilir ki kutsalın inşası, kurbanla somutlaşarak anlam kazanmaktadır.

Kutsala dair değinilmesi gereken belki de en önemli nokta kutsalın dönüşebilirliğidir. Kutsalı bu özelliği ile değerlendirdiğimizde beslenmiş olduğu dinî kaynakla olan bağı zayıflayarak din dışı olan herhangi bir nesne ya da eylemle ilintilendirilir. Böylece “kutsal” olarak nitelenen her unsur bu nesne ya da eylem üzerinden yeniden tanımlamaktadır. Dinî bir ilişkiden yaratılan kutsal maddi bir nesne, kavram ya da durum üzerinden yeniden tanımlanarak kendi ritüellerini ve kendi sembollerini farklı bir anlam çerçevesi üzerinden oluşturacaktır. Bu şekilde oluşturulan kutsal, kendine has özelliklerini kutsallık atfedilen nesne üzerinden yeniden anlamlandıracaktır. Kutsal olanın yalnızca tözü korunacak, görünümü değişecek ve dönüşecektir.

Kutsalın dönüşebilirliği özellikle modernleşme ile birlikte toplumsal yapıda daha fazla görünür hale gelmiştir. Modern dönemle birlikte bireylerin gündelik yaşamlarına sirayet eden pek çok yenilik ve değişiklik bireylerin kurdukları ilişki

biçimlerinin yeniden anlamlandırılmasına neden olmuştur. Bu durum kutsal kavramının farklı görünümünü doğurmuştur. Kutsal, soyut formdan çıkartılarak maddi dünyada çeşitli şekillerde daha fazla yer alır olmuştur. Aşkını kendine has özellikler üzerinden ifade edilirken yeni tabuları toplum tarafından inşa edilmiştir. Böylelikle kutsal dönüşürken aynı zamanda toplumun değerlerinin de dönüşmesine neden olmuştur. Giddens (2004, 42-43)'ın modernliği *düşünümsellik (reflexivity)* üzerinden değerlendirmesini kutsala uyarlısak, kutsal olarak tanımlanan gizemli nesnenin bireylerin değer yargılarını ve toplumsal kabullerini değiştirdiği gibi bireylerin aynı zamanda kutsal nesne üzerinden kendi sınırlarını da çizdiğini öne sürebiliriz. Başka bir ifadeyle, bireyler kutsalı yaratırlar ve daha sonra yarattıkları bu kutsaldan kendileri etkilenirler. Bu dönüşlülük toplumsal yaşamda sürekli kendini yineleyerek var olmaktadır.

Kutsalın özelliklerini irdelemek yeni tanımlanan kutsalların özelliklerinin nasıl dönüştürölüp modern dünyaya uyarlandığının görölmesini sağlamıştır. Kutsal nesneye ait oluşturulan yeni ritüeller ve sembollerin formunun değişirken özünün aynı kalabildiğini görmek modern dünyada kutsalı değerlendirebilmek açısından önemlidir. Böylelikle din dışı bir alanda kendini bulan kutsal, gelişmelere ve zamana ayak uydurarak günümüzde çok farklı biçimlerde kendini görölür kılmaktadır.

2.3. Sosyal Bilimlerde Kutsallık Anlayışı

Sosyal bilimlerde dediğimiz zaman pek çok disiplin bu alana dâhil olmaktadır. Kutsal ise sosyal bilimlerin pek çok çalışma alanında üzerine yoğunlaşmış bir kavramdır. Bu bölümde esasında sosyal bilimlere dâhil olan tüm alanlara değinmekten ziyade kutsal konusundaki çalışmalarıyla sosyal bilimlere katkı sağlamış teorisyenlerin görüşlerine kısaca yer vermek ve kutsal kavramının düşünörlerce nasıl değeriendirilip anlamlandırılmaya çalışıldığına değinmek hedeflenmektedir. Dolayısıyla farklı disiplinlerde kutsalın nasıl yankı bulduğu değeriendirilmeye çalışılacaktır. Bu bakış açıları seküler açıdan kutsal kavramı ele alındığında dönüşümünün daha geniş bir perspektiften anlamlandırılmasını sağlayacaktır.

Kutsal kavramına dair düşöncelerini öne süren filozoflar ve teorisyenler yirminci yüzyılda bu kavramı etrafıca sorgulamaya başlamışlar ve özellikle din bilimleri perspektifinde bu kavrama dair düşöncelerini öne sürmüşlerdir (Yıldırım,

2007, 59). Her ne kadar din konusu kutsal kavramıyla ayrılamaz bir biçimde iç içe geçmiş gibi görünse de kutsal kavramı sosyoloji, antropoloji, psikanaliz gibi alanlarda da ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan kutsal kavramını dinî açıdan ele alan Rudolf Otto, kutsalı sosyolojik bir çerçeveye yerleştiren Émile Durkheim, tarihsel bir bakış açısı ile değerlendiren Mircea Eliade, antropolojik bir analiz sunan Clifford Geertz ve psikanalitik bir bakış açısı ile kutsalı sorgulayan Sigmund Freud'un düşüncelerine kısaca değinilecektir. Bu teorisyenlerin kutsala dair görüşleri, modern dönemde seküler kutsalların ortaya çıkışının anlamlandırılmasına ışık tutacaktır.

Dinler tarihçisi ve din felsefecisi olan, din bilimleri alanında önemli çalışmaları bulunan Rudolf Otto, *The Idea of Holy* (2014) adlı çalışmasında kutsal kavramını bütün dinî tecrübelerin merkezine alarak değerlendirmektedir. Otto'ya göre kutsal, "tamamen farklı" ve "hiçbir şeye benzemeyen" (*wholly other*) olarak tanımlanmaktadır (Çevik, 2007, 132; Otto, 2014, 57-60). Kutsalı aşkın bir statüyle tanımlayan Otto, onun iki niteliğinden bahsetmektedir. Bu iki nitelik Otto'ya göre kutsalın hem "korkutan" hem de "büyüleyen" veçheleridir. Bireylerin kutsal olanla etkileşiminin devamlılığını bu iki niteliğin sırlı doğası sağlamaktadır (Otto, 2014, 63). Burada sır olarak bahsedilen şeyle kastedilen insan bilincinin algılayamadığı olağandışıdır. Maddi dünyadaki bireylerin algılama yetileri kutsal kavramını anlamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Otto'ya göre kutsal bu dünyaya ait olmayan irrasyonel bir forma sahiptir. Dolayısıyla kutsalı dünyevi bir bakış açısıyla kavramaya çabalamak boş bir uğraş olarak değerlendirilmektedir (Yıldırım, 2007, 62).

Otto'nun kutsal kavramı Tanrı üzerinden ifade edilmektedir. Çünkü Tanrı tam anlamıyla bilinemezdir. Otto bu bilinemezliği "numinous" kavramı ile ifade etmiştir. Tanrı'nın tam olarak bilinmemesi, kutsalı tecrübe etmeyi de zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bireyler için kutsala giden yol kutsalın tezahürünü tecrübe etmekle mümkün olabilecektir. Bu tecrübe korku ve hayranlık duygularının bütünleşmesiyle mümkündür. Kutsalın deneyimlenmesinin dehşet vericiliği birey üzerinde aynı zamanda gizemli bir cazibeye de neden olmaktadır (Çevik, 2007, 132-133; Otto, 2014, 31-73; Yıldırım 62-63).

Otto bireylerin yaradılış itibarıyla kutsalı hissederek ulaşabileceklerini öne sürmektedir. Kutsala ulaşmanın yolu bireysel deneyimlerdir. Çünkü kutsal bu

dünyada herhangi bir niteliğe sahip olmadığı gibi dünyanın içinde bulunduğu mevcut şartlardan arındırılmış bir ötekidir (Otto, 2014, 57-59). Bireyler için kutsala giden yol, kutsalın “korkutucu” ve “büyüleyici” tezahürlerinin hissedilebilmesiyle mümkün olabilecektir. Buna imkân sağlayan ise Hristiyanlık’tır. Otto’ya göre bireylerin mevcudiyetlerinin ulaşabileceği en üst nokta Hristiyanlık olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla kutsalı hissedebilmek içsel bir tecrübe ile mümkün olabilecektir (Otto, 2014, 107-143).

Émile Durkheim düşüncelerinin merkezine toplumu alır. Ona göre toplum *kendine özgü (sui generis)* bir gerçekliktir (Durkheim, 2010, 39). Bu gerçeklikte dinî hayat sosyal hayatla bütünleşmiştir. Din bu toplumsal yapıda dinamik bir güç olarak görülmektedir. Durkheim’a göre toplum dinî kavramlarla ifade edilmekte ve bu kavramlardan soyutlanamamaktadır. Sosyal yaşamın dinî yaşamla bu denli bütünleşmesi kültürün bütün biçimlerinde de kendini göstermektedir (Kuşçu, 2011, 171-172).

Durkheim *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri* (2010) adlı çalışmasında toplumu bütünleştiren bir araç olarak din kavramına yönelir. Din tanımlamasını *kutsal* ve *profan* ayrımıyla yapar. Durkheim’ın kutsal anlayışı korku ve saygı duygularını bir arada gerektirir ve gündelik olandan bu yönüyle farklılaşmaktadır. Kutsal olanın mahiyeti dinî törenlerden beslenmektedir. Durkheim’a göre bu dinî törenler bireylerin tapınma veya ibadet ihtiyacından ortaya çıkan ritüellerdir. Bu ritüellere semboller eşlik eder. Ritüeller ve sembollerle kutsallığın ekseninde bir araya gelen bireyler, toplumun bütünleşmesine hizmet ederken aynı zamanda kolektif coşkuyla toplumsal bağları güçlendirmektedirler. Bu, bireylerin varoldukları toplumsal yapıdaki aidiyet duygusunu güçlendirmekle kalmaz aynı zamanda toplumsal bağları yeniden şekillendirir (Durkheim, 2010, 292-295; Smith, 2001, 25-26).

Kutsal olan her şey bir saygı konusudur ve her saygı duygusu da onu duyanın kafasında yasak davranışlar olarak anlatımını bulur. Gerçekten de saygı duyulan bir varlık, uyandırdığı heyecan nedeniyle, bilinçte sürekli olarak yüksek zihinsel enerjiyle yüklü bir tasarımla anlatıma kavuşur; bu nedenle de kendisini tümünden ya da bir bölümüyle yadsıyan başka her tasarımı kendinden uzaklara itecek biçimde donanımlıdır (Durkheim, 2010, 432).

Kutsal ve *profan* dualitesinin sosyal bilimlerde kavramsallaştırılıp net bir şekilde tanımlanması Durkheim ile mümkün olmuştur. Durkheim’ın dine yaklaşımının merkezinde yer alan bu sınıflandırma tam anlamıyla izafi bir şekilde toplumlarda anlam kazanmaktadır. *Kutsal* ve *profan* dinden dine değiştiği gibi kati bir şekilde anlamlandırılmamaktadır (Goody, 2017, 32).

Mircea Eliade, Otto ve Durkheim'dan sonra kutsal konusunda en fazla referans gösterilen düşünürlerden biridir. Otto ve Durkheim'ın kutsal konusundaki değerlendirmelerine farklı bir bakış açısıyla yaklaşır. Eliade, kutsalı evrensel bir fenomen olarak tanımlar (Eliade, 1990, 9). Otto'nun kutsalı tanımlamasına benzer bir şekilde Eliade, kutsalın bireyler tarafından deneyimlendiğini öne sürer. Ancak Otto'ya göre kutsalın tecrübe edilmesi her bireyde aşağı yukarı aynı vecd halini meydana getirir de Eliade'ye göre kutsal her birey tarafından farklı şekillerde tecrübe edilmektedir. Tecrübenin farklılaşması ise Eliade'nin Otto'dan ayrıldığı önemli bir noktadır (Alicı, 2014, 101).

Eliade kutsalı deneyimlemenin din dışı semboller aracılığıyla gerçekleştiğini öne sürer. Bireyler açısından semboller anlamlandıramadığı ya da kavramak istemediklerinin ifadesi olarak görülür. Aynı zamanda bu semboller bireylerin geçmişle bağ kurmasında ve aşkın olanla temas kurulmasında önemli bir işleve sahiptir. Bireyler anlık olarak kutsalı deneyimlediklerinde sembol aracılığıyla kutsal görünür kırlar ve kutsalın başkalarına aktarılmasına aracılık ederler. Bu bağlamda semboller adeta bir köprü ya da bağlantı olarak değerlendirilmektedir (Eliade, 1991, 115-116; Yıldırım, 2007, 66-67).

Eliade'ye göre kutsal, çeşitli şekillerde tezahür ederek var olmaktadır. Bu tezahürler bir düşünce, bir simge ya da geçmişten bir figür gibi soyut ya somut unsurlar olabilmektedir. Eliade'ye göre bunların tümü *hiyerofani* olarak adlandırılmaktadır. *Hiyerofani* ilahi bir özün dünyevi bir nesnede, eylemde ya da figürde tecelli ettiğine inanılmasıdır. Dolayısıyla kimi nesnelerin toplumlar tarafından kutsal kabul edilmesi *hiyerofanilerle* mümkün olmaktadır. Eliade'ye göre kutsal asla tam anlamıyla kendini dışa vurmamaktadır. Kendini semboller, hiyerofaniler, mitler aracılığıyla ortaya koysa da kutsal, asla kendini tam anlamıyla ortaya koymaz. Kutsalın bu görünümü esasında maddi dünyadan olmayan bir unsurun doğal ve somut unsurlarda kendini göstermesidir. Bu nedenle kutsal, doğası itibarıyla var olan gerçekliklerden tam anlamıyla farklı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Eliade, 1990, 143-144; Yıldırım, 2007, 67-69).

Clifford Geertz, kutsal kavramını kültürün bir parçası olarak ele alıp değerlendirmektedir. Kültür, bireyler arasında anlamlar örüntüsü oluşturan ve bu örüntüyü sembollerle somutlaştıran bir sistemdir. Semboller, bireyler tarafından anlamlandırıldığında ve toplumsal olarak paylaşıldığında kültür anlam kazanmaktadır.

Diğer bir ifade ile Geertz “kültürün toplumsal açıdan yerleşik anlam yapılarından oluştuğunu ve insanların da bu yapılar yoluyla gizli bilgileri paylaşmaya katılma” imkânı sunduğunu ifade eder (Geertz, 2010, 27-28). Geertz bireylerin bu anlamlar örüntüsünün dışarısında değerlendirilemeyeceğini ileri sürer. Bireyler ancak bu anlam ağında değerler sistemini oluşturmakta ve bu sistemi toplumsal olarak paylaşmaktadırlar. Bu sistemde bireyler paylaşımlarını semboller aracılığı ile yapmaktadır. Dolayısıyla semboller bireylerin bakış açısına göre anlam kazanmakta olan nesnel varlıklardır (Geertz, 2010, 113-116).

Geertz kutsal kavramını din dâhilinde tanımlamaktadır. Din, Geertz için toplumu oluşturan kültürel sistemlerden biridir. Her bir kültürel sistemin kendi içinde ayırt edici özellikleri söz konusudur. Geertz’a göre dinin ayırt edici özelliği dünya görüşü ile beraber yaşam tarzı sunmasıdır. Din de tıpkı diğer kültürel sistemler gibi kendi içinde sembolere sahiptir. Bu semboller diğer sistemlerden farklı bir şekilde kutsal olarak nitelenmekte ve sağladığı anlam inşası ile dinin toplumsal yapıda mevcudiyetini ve devamlılığını sağlamaktadır. Kutsal semboller, ritüeller esnasında aktif bir şekilde yer alırken aynı zamanda bireylere sağladığı ruhani motivasyon sebebiyle gündelik yaşamların şekillenmesinde de rol oynamaktadır. Böylelikle kutsal olan, görünür hale geldiği gibi toplumda yapısal bir işleve de sahip olmaktadır (Geertz, 2010, 128; Hasanov, 2014, 93-94).

Din (1) bir simgeler dizgesidir; (2) insanlarda güçlü, yaygın ve uzun süre kalıcı ruhsal durumlar ve güdülenimler oluşturacak biçimde hareket eder; (3) bunu başarmak için genel bir varoluş düzenine ilişkin kavrayışları formüleleştirir (4) ve bu kavrayışları öyle bir gerçeklik havası ile bezeler ki (5) ruhsal durumlar ve güdülenimler eşsiz bir biçimde gerçekçi görünürler (Geertz, 2010, 112).

Geertz kutsala dair düşüncelerini din üzerinden öne sürmektedir. Dinî yaşamda yer alan maddi dünyaya dair sembollerin ruhani bir güçle bütünleşmesini ve toplumsal yapıda bireyler tarafından yüce bir değere layık görülmesini kültürel anlam inşasının bir sonucu olarak görür. Bu anlam inşası toplumların dini algılayış ve yaşayış biçimlerinde görünür hale geldiği gibi sembollerle ve kolektif ritüellerle anlam kazanmaktadır (Geertz, 2010, 137).

Modern psikanalizin kurucusu olarak kabul edilen Sigmund Freud’un dine dair önemli çalışmaları bulunmaktadır. *Dinin Kökenleri* (1999) adlı eseri Freud’un din konusundaki görüşlerini şekillendirdiği en temel çalışmalarından biridir. Bu çalışmalarında kutsala dair görüşlerini öne sürerken arkaik kabilelerde totemlerin ve

tabuların toplumsal işlevlerini incelemiş ve kutsallaştırılan sembollere verilen önemi açıklamaya çalışmıştır.

Freud'a göre bütün dinlerde ortak bir şekilde bireysel ıstırap problemi yer alır. Din, bireysel acıların sona ereceğini ifade ederek bireyleri teselli etmektedir. Bunun için din bireylerden itaat etmelerini beklemektedir. Emirleri yerine getiren bireyler ödüllendirileceklerine, getirmeyen bireyler ise cezalandırılacaklarına inanmaktadırlar. Dolayısıyla Freud'a göre dinin temelinde bireylerin kendilerini güçsüz hissetmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve esasında çocuksu arzulardan beslenen psikolojik bir ihtiyaç söz konusudur. Dinin buyurgan yapısı çocuklukta öğrenilip içselleştirilir ve yaşam boyunca varlığını bireyde sürdürmektedir. Freud bu durumun oluşumuna ve devamlılığına ailenin hizmet ettiğini öne sürerek dini bir nevroz, psikolojik bir hastalık olarak tanımlamaktadır. Çünkü din, bireylerin tüm hayatlarını gerçeklerden bağımsız bir şekilde etkilemekte ve yönlendirmektedir. Freud bu durumun, bireylerin dinin yanıltıcı doğasını göremedikleri için devam ettiğini ifade etmektedir (Cox, 2004, 87-89; Tuğrul, 2010, 72).

Freud'un dini değerlendirme biçimi kutsal kavramına bakışını da şekillendirmiştir. Kutsal kavramını tabu üzerinden tanımlamış ve tabuyu "kutsal korku" olarak betimlemiştir. Freud'a göre tabunun iki karşıt anlamı söz konusudur. Tabu hem kutsal anlamına sahiptir hem de "tehlikeli, korkunç, yasak ve kirli" anlamlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum tabu ile kurulan ilişkide sakınmayı gerektirdiği için temel olarak yasaklarda kendini göstermektedir (Freud, 1999, 72).

Her türden şey yasaklanır; ama nedenini bilmezler, sormak da akıllarına gelmez. Tersine, sanki açık bir gerçekmiş gibi bu tabulara boyun eğler ve ihlalin otomatik olarak şiddetle cezalandırılacağına inanırlar. Bu yasaklardan birisinin istemeden ihlal edilmesinin otomatik olarak nasıl cezalandırıldığı konusunda güvenilir bilgilere sahibiz (Freud, 1999, 75-76).

Kutsalın tabu üzerinen izah edilmesi ve bireylerin tabuya karşı olan tavırları dinî yaşamlarını şekillendirmektedir. Tabuya karşı gösterilen davranış biçimi bireylerin tabuya atfettikleri kudretten ve uluhiyetten kaynaklanmaktadır. Toplumsal kabule göre bireyler tabuda kudretin yansımasını bulmakta ve tabuyu adeta ilahi gücün temsili olarak algılamaktadırlar. Bu anlayış biçiminin davranışları şekillendirmesi toplumda tabunun algılanışını ve çift yönlü anlamını doğrular niteliktedir (Vergote, 2002, 222-223).

Sosyal bilimlerde kutsala dair düşüncelerini öne süren kuramcılarının sadece birkaçının görüşlerine yer verilerek kutsala dair analizlerinin genel hatları vurgulanmıştır. Bu bağlamda düşünürlerin kutsalı irdeleme biçimleri, kutsalın ele alındığı genel tema ve kutsalın ifadesinde önemli görülen kavramlar beraber sunulmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım biçimleri günümüzdeki kutsallık anlayışının nasıl oluştuğunu kavramamızda aydınlatıcı olacaktır.

2.4. Günümüzde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı

En genel hatlarıyla açıklanan kutsala dair yaklaşımlar, kutsalın dinî kaynaklı bir kavram olduğunu ve dinî yaşam biçimlerinin ifade edilmesinde ve anlamlandırılmasında hayati bir öneme sahip olduğunu doğrulamaktadır. Dinî bir kökenden beslenerek kolektif bir yapıda tanımlanarak anlam kazanan kutsal kavramı, bir anlamda da bireylerin kendi içlerindeki anlam arayışının dışavurumudur. Toplamların ortak inançları üzerinden inşa edilip toplumla bağ kuran kutsal, bireyin inanma ihtiyacının en somut göstergesi haline gelmektedir. Bireyler bu ihtiyacın bir sonucu olarak kutsal üzerinden mahremi de tanımlamakta ve böylelikle içsel arayışlarını dış dünyada tanımlamaktadırlar. Bu arayış kutsalı “insanın formsuz eşi” haline büründürmektedir (Tuğrul, 2010, 63). Böylelikle kutsal içinde bulunduğuş döneme göre biçime kavuşmakta ve anlam kazanmaktadır.

Kutsal toplumsal yapılarda sadece soyut bir şekilde yer almak yerine maddi dünyada da kendine çeşitli formlar edinerek mevcudiyetini sürdürmüştür. Kutsalın en somut görünüşleri “nesneler (kült nesneleri), kişiler (kral, rahip), mekânlar (tapınak, ibadet yerleri) ve zamanlar (bayramlar, şölenler)” olmuştur. Semboller ve ritüeller aracılığıyla kutsallık var olmuş, mitlerle ifade edilmiş ve yasaklarla sınırları çizilmiştir. Kurban etme/verme ise kutsal kavramının olduğu her yerde çeşitli biçimlerde kendini göstermiştir (Tuğrul, 2010, 64).

Bireylerin kutsalla kurdukları ilişki dinî yapının değişmesine bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Tarihsel olarak yaşanan değişim hem dinlerin görünüşlerini değiştirmiş hem de kutsalın anlamını yeni ve farklı bağlamlarda tekrardan üretmiştir. Çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere geçiş bireylerin Tanrı ile ilişkilerini değiştirdiği gibi moderleşme ile insanlık seküler Tanrılar dönemine girmiştir. Günümüzde kutsalla kurulan ilişkinin mahiyetine önemli ölçüde etki eden modernleşme süreci toplumların kendi seküler dinlerini yaratmasına sebep olmuştur.

Haliyle bu değişim sürecine sosyal bilimlerde çeşitli yaklaşımlarla açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Toplumda dinin ve kutsalın modern dönemde nasıl bir dönüşüm yaşadığı farklı bakış açılarıyla çözümlenmiştir. Bundan dolayı modern toplumlarda din ve kutsal konusunda çeşitli teorisyenlerin görüşlerine değinmek yerinde olacaktır.

Peter L. Berger dini ve sekülerleşmeyi modernleşme ekseninde ele alıp düşüncelerini temellendiren önemli din sosyologlarından biri olarak kabul edilir. Berger'e göre din "kendisiyle kutsal bir kozmosun kurulduğu insani bir girişim" olarak ifade edilir. Diğer bir şekilde ifade edilirse din, toplumsal yapıların oluşturulup meşru bir nitelik kazanmasını mümkün kılarken beraberinde bireylerin gündelik yaşamlarında yer alan bu kurumların ürettiği anlamların korunmasına ve sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla Berger'ın din anlayışı hem toplumsal yapıya işlevsellik kazandırmakta hem de bireylerin anlam arayışlarına cevap oluşturan toplumsal kurumların ve sosyal gerçekliğin inşa edilmesinde önemli bir role sahip olmaktadır. Berger'ın tanımında din "kutsal bir kalıp içerisinde kozmikleşmektedir." (Berger, 2000, 64). Toplumların anlamlı bir biçimde bir aradalığını mümkün kılan din, toplumsal yapıda kayda değer bir yere sahiptir.

Peter L. Berger'ın dine yaklaşımında kutsalın ne olduğu önem arz etmektedir. Kutsal kavramı Berger'a göre "tecrübe konusu muayyen nesnelerde yerleştiğine inanılan, insanın dışında fakat yine de onunla ilişki halinde bulunan esrarengiz ve korkutucu bir gücün niteliği" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere esasında kutsalın anlamlandırılmasında Berger, referans olarak Otto'nun ve Eliade'nin kutsal tanımından yararlanmışır. Berger kutsal olarak nitelenen unsurun doğal ya da yapay olabileceğini belirtmiş ve geçmişten günümüze kadar kutsalın tezahürlerinin değişkenlik gösterdiğine dikkat çekmiştir. Kutsal her ne kadar değişkenlik gösterse de gündelik yaşam pratiklerinin ötesinde yer almıştır. Bireylerin içinde bulunduğu kutsal kozmos, hem bireylerden aşkındır hem de "muazzam bir şekilde güçlü bir realite" olarak var olmaktadır. Söz konusu sosyal realitenin kutsal bir veçhesi olduğu kadar kutsal statüsünden mahrum bir veçhesi de mevcuttur. Kaçınılmaz olarak kutsalın zıttı *profan* olarak adlandırılmaktadır. Berger'a göre kutsal olarak nitelenemeyen her şey profan olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla sosyal gerçeklik kutsal ve profan olarak ikili kavramsallaştırmayla açıklanmaktadır (Berger, 2000, 64-65).

Berger'ın din tanımlaması ve bu tanımlama dâhilindeki kutsal kavramı onun düşüncelerini temellendirdiği anahtar kavramlardır. Ancak Berger'ın din sosyoloğu olarak betimlenmesini sağlayan unsur, onun dini modernleşme ekseninde çözümleyerek günümüzde kutsallığın anlaşılmasına sağladığı katkıdır. Modern toplumda yaşam, kamusal yaşam ve özel yaşam olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Geleneksel toplumların aksine modern toplumlarda dinin bütünleştirici ve kapsayıcı yönünün zayıflamasına paralel olarak bireylerin yaşam alanları ayrılmıştır. Bunun en temel nedeni bireyselleşmenin ortaya çıkmasıdır. Haliyle toplumsal yaşam, “herkesi bağlayıcı yüce manalara sahip olduğu ortak bir dünya inşa etme şeklindeki klasik görevini yerine getirmekten uzaktır.” Din ve devletin birbirinden ayrılması, ekonomik yapıdan dini unsurların çıkarılması, hukukun rasyonel değerlerle inşa edilmesi, laik eğitim anlayışına geçilmesi gibi pek çok modern anlayışın toplumda kendine yer bulması Berger'a göre modern toplumda dinin artık odak noktası olmadığının göstergeleri olarak değerlendirilmiştir (Berger, 2000, 202-203).

Berger başlangıçta modernleşme sürecinin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan dünyevileşmenin dinin ve beraberinde kutsalın sonunun geldiğini öne sürmesine rağmen daha sonrasında ele aldığı *Sekülerizmin Gerilemesi* ve *Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine* adlı çalışmalarıyla modernleşme sürecinde din kavramını yeniden ele almıştır. Modernleşmeyle birlikte kurumlar dönüşmüş, sekülerleşme bireyler açısından “kurumsallaşmış dinden kaçış” anlamına sahip olmuştur. Böylece modernleşme sürecinde “din için bir ‘yok olma’ değil, bir ‘yer değiştirme’ söz konusu” hale gelmiştir (Berger, 2002a, 22). Modern toplumun ilk etapta yaşadığı din krizi daha sonrasında sekülerizm krizine evrilmiştir. Dolayısıyla modern toplumdaki din yeni bir sürece dâhil olmuştur. Bu dönüşüm modern toplumların hem şimdiki zamanını hem de gelecek zamanını etkilemektedir (Berger, 2002b, 76).

Marcel Gauchet modern toplumlardaki din algısı ile arkaik toplumların din algısının farklılaşmasını siyasallık üzerinden ele alan önemli siyaset felsefecilerinden biridir. Gauchet, dinin toplumsal yapıyla doğrudan bağlı olduğunu ve bireylerin dinle kurdukları ilişkilerin dinî yapıların dönüşümünden etkilendiğini öne sürer. Ona göre arkaik toplumlarda bireylerin dinî yaşayışlarını muhafaza etmeleri tamamen kendi içine kapanmış toplumlar olmalarından kaynaklanmaktadır. Bireylerin dinî kuralları mitler aracılığıyla daha önceden belirlenmiş ve dinî yaşayışlarını etkilemiştir. Bu

durum bireylerin yaşamlarını değişime asla yer vermeden sınırlandırmıştır. Böylelikle arkaik toplumlar kurucu atalarıyla olan bağı dinî pratikleriyle kurarken mitlerin varlığı ile geçmişteki ve gelecekteki tüm bireyler eşitlenmiş olmaktadır. Haliyle din, bu gibi toplumlarda toplumu bir arada tutan bağ olarak işlev görmektedir (Gauchet, 2013, 263-266).

Çok tanrılı dinler dönemi olarak görülen arkaik toplumlarda kutsal kavramına baktığımız zaman kutsalın kutsal olmayan maddi nesnelerle ya da Eliade'nin deyişiyle *hiyerofanilerle*, ifade edildiğini görmekteyiz. İlahi güç, görülebilen, algılanabilen unsurlar aracılığıyla bireylerle etkileşime geçmiştir. Diğer bir ifadeyle kutsal kabul edilen bir nesnede ilahi bir gücün var olduğuna inanılmıştır. Bu aşkın gücün ya da güçlerin maddi varlığı bireylerin dünyası ile kendi dünyalarını ayırarak sınırları net bir şekilde kutsal nesneler aracılığıyla çizmişlerdir. Bireyler ritüeller, törenler, ayinler ya da kurbanlar aracılığıyla kutsala erişmeye çalışmışlardır. Kutsal nesneler aracılığıyla Tanrı dışarıdan maddi dünyaya dâhil olan ilahi bir güç haline gelmiştir.

Arkaik kültürlerde, görünenle görünmeyen aynı yerdedir, birbirlerini tamamlarlar. Görünmeyen, her nesnede kendini gösterebilen bir içkinlik, varolan nesneler veya canlılar yoluyla ifadesini bulabilen bir güçtür. Bu dinsellik içinde egemen olan ruhlar, tinler, tanrılar, insanların dünyasını kendilerinininkinden ayırırken, totemik, animist ya da şamanist dinlerde olduğu gibi, görünenlerin arkasına saklanırlar (Tuğrul, 2010, 26).

Gauchet, tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışına bağlı olarak dinlerin kurumsallaşmasının dinin toplumsal yapıda dönüşüme neden olduğunu öne sürer. Gauchet'ye göre Tanrı maddeye içkinliğini kaybederek maddeden ayrılmaktadır. Böylelikle *bu dünya* ve *öte dünya* kavramlarıyla Tanrı ile bireylerin dünyası birbirinden ayrılır. Tanrı, bu dünyadaki mevcudiyetini arkaik toplumlardaki gibi görünür bir halde sürdürmez ve giderek görünmez bir hale bürünür. Tanrı'nın görünmezliği onun yüceliğini besler. Böylece hiyerarşik bir şekilde Tanrı bağımsız olarak öteki dünyada konumlandırılırken bireyler Tanrı'nın üstünlüğü kabul eden, onun suretinin yansımasını kendi benliğinde bütünleştirip taşıyan bireylere dönüşmüştür. Böylelikle Tanrı, çok tanrılı dinlerde olduğu gibi maddi görünürlüğünü kaybederek aşkınlık kazanmış ve dıșsal bir dünyaya çekilmiştir. Kutsal kitaplar ve peygamberler aracılığıyla emirlerini ve yasaklarını iletmiş ve sorumluluğu “bilen özne” olarak bireylere bırakmıştır. Bireyler maddi dünyada özgür kalmıştır ve Tanrı yarattığı tüm canlıların en üst kademesine insanı yerleştirmiştir (Gauchet, 2013, 279-289; Tuğrul, 2010, 26-28).

Semavi dinlerin ortaya çıkışı bireylerin kutsal ile olan ilişkilerini de değiştirmiştir. Arkaik toplumlarda somut bir biçime bürünen ve toplumsal yapıda yer alan kutsal, tek tanrılı dinler ile bu dünyadaki mevcudiyetini kaybetmiştir. Platoncu bir yaklaşımla ifade edilirse kutsallık artık her şeyin kusursuz bir biçimde var olduğu *idealar evrenine* gönderilmiştir. Bireyler Tanrı'nın peygamberler aracılığıyla ilettikleri emir ve yasakları uygulayarak ve Tanrı'ya ibadet ederek kutsala ulaşmaya çabalamaktadırlar. Aşkın bir nitelik kazanan kutsal bu dünyada bireylerin dinî uygulamalarıyla vücut bulmaktadır (Gauchet, 2013, 287-289).

Gauchet bireylerin dinî ilişkilerinin dönüşümünün diğer bir kırılma noktası olarak rasyonelliğin yükselişi ve bununla beraber ulus-devletin ortaya çıkışı olduğunu ileri sürer. Bu süreçte toplumlar siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda büyük dönüşümler geçirmişler ve yaşanan dönüşümler bireylerin din algılarını da radikal bir şekilde değiştirmiştir. Rasyonelliğin merkeze alınışı din gibi dogmatik bir yapının bile sorgulanabilirliğini arttırmıştır. Modernleşme süreci olarak genelleyebileceğimiz bu dönemde maddi ve manevi dünya arasında semavi dinler aracılığıyla sürdürülen bağ tamamen koparak iki dünyayı da bağımsızlaştırmıştır. Bireylerin bulunduğu maddi dünya kendi içine kapanarak dinî yapısını yitirmiştir. Maddi dünya maddi özünü merkeze almış ve din ile yollarını ayırmıştır. Weber'in "dünyanın büyüsunü kaybetmesi" olarak betimlediği modernleşme süreci Gauchet'in yaklaşım biçiminde dinin sona ermesi ya da Tanrı'nın ölmesi gibi anlamlara gelmemektedir. Aksine Gauchet bu durumu, Tanrı'nın bu dünyada görünürlülüğünü yitirmesi olarak ele alır ve Weber'in ifadesini yeniden tanımlar: "Görünmeyenin hükümdarlığının tükenmesi" olarak Tanrı ile toplumların modern dünyadaki ilişkisini vurgulayan Gauchet, dinin yeryüzünden yok olduğunu kastetmez. Modernizmin toplumların dinî kutsallarının yerine ulus-devletlerin kendi kutsal değerlerini yarattığına dikkat çeker. Çünkü modern dünyada birey yalnız kalmıştır. Ulus-devlet kendi mevcudiyetini seküler değerler üzerinden yeniden tanımlayarak bu değerleri yüceltmış, onlara kutsal nitelikler atfetmiştir. Bu durum modern bireyin kutsalını da dönüştürmüştür (Gauchet, 2013, 298-307; Tuğrul, 2010, 30; Weber, 1986, 150).

Carl Schmitt (2005, 41) günümüzdeki devlet yönetimine dair tüm tanımlamaların teolojik bir kökene sahip olduğunu ileri sürer. Schmitt'e göre "modern devlet kuramının bütün önemli kavramları dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramları"dır. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi modern devlet, dinî kökenden asla

kopmamıştır. Bunun en temel sebebi bireylerin inanma ihtiyacının modernleşmeyle birlikte seküler değerler üzerinden ifade bulmasıdır. Esasında bireylerin din yerine koyabilecekleri, kendi değerlerine anlam kazandırabilecekleri inanç arayışı asla kaybolmamış, modern toplumlarda da var olmuştur. Bu durum ulus-devletin kendi değerlerini bireylere kutsallaştırarak sunması sonucunu doğurmuştur. Böylece toplumlar seküler kutsalları benimsemişlerdir. Ancak toplumlar sekülerleşirken bile dinî içerik sadece biçim değiştirmiştir, asla kaybolmamıştır.

Modernizmi ve modernitenin mukaddes değerlerini anlayabilmek için sekülerleşme kavramına değinilmesi gerekmektedir. Bu konuda Agamben'in düşünceleri sekülerleşmenin ruhani boyutunu ve modern toplumlardaki özünü çarpıcı bir şekilde açıklamaktadır. Agamben sekülerleşmeyi *imza (signature)* kavramı ile açıklar. Ona göre "sekülerleşme bir gösterge ya da bir kavramda, onu belli bir yoruma ya da belli bir ortama yeniden göndermek için onu damgalayan ya da onu aşan, ama bunu yaparken yeni bir kavram ya da yeni bir anlam oluşturmak için ondan çıkmayan bir işarettir." (Agamben, 2012, 107). Agamben, bir işaretin farklı bağlamlar arasındaki yolculuğunun doğrudan bir biçimde gerçekleşmediği için anlamsal bakımdan yeniden tanımlandığını vurgulamaktadır. Bu anlam inşasına sekülerleşmeyi dâhil ettiğimizde Agamben, sekülerleşmenin "modernitenin kavramsal sisteminde onu teolojiye yeniden gönderen bir işaret olarak" kullanıldığına dikkat çekmektedir (Agamben, 2012, 107). Kaçınılmaz olarak sekülerleşme modern dünyada din dışını tanımlamaktadır. Ancak teolojik kavramlar "profan dünya içinde yer aldıklarında da teolojik imzalarından kurtulmadıkları gibi, yeni anlamlarını da bu imzanın belirleyiciliği ve tanımlayıcılığında oluştururlar." Bu bağlamlar arası yolculuğu kutsal kavramı açısından değerlendirirsek, modern dünyada kutsal kavramı seküler bir anlama sahip olsa da dinî vurgusunu ya da Agamben'in ifadesiyle *imzasını* asla yitirmemektedir. Böylece modern dünya içerisinde yer alan kutsallar tahmin edileceği üzere teolojik/dinî bağına daima korumaya devam edecektir (Tuğrul, 2010, 16-17). Modern devletteki kutsalın tezahürü şu şekilde ifade edilmektedir:

Kutsal, özünde çiftsel bir ilişki alanında yer aldığından, ne bireyin ne de egemenin alanından kopar. Birey, maddileşmiş-fiziksel (metafizikten kopmuş anlamında) dünyası içinde, kutsallığı 'bedenine', kendi içsel varlığına taşıırken egemenlik modelinde de kutsallığın ne olacağına karar veren gene egemen olduğundan, modernleşme sürecinde yeni kutsallık alanları açılır; ulus-devlet için vatan, demokrasiler için insan hakları, totaliter sistemlerde de 'üstün ırk'tan 'yeni insana' dek farklı şekillerde tezahür ederek, sürekli kendini yeniler ve üretir (Tuğrul, 2010, 30-31).

Kutsalın rasyonel değerler üzerinden ve ulus-devlet kimliği ile tanımlanması arkaik toplumlarda somutlaştıran kutsalı akla getirmektedir. Modernite tek tanrılı dinlerin öteki dünyaya sürdüğü kutsalı tekrar maddi dünyada somut bir forma büründürmüştür. Arkaik toplumların kutsal olanla kurdukları ilişkideki dinî anlam yitirilmiş, modern dünyanın kutsalı rasyonel ve seküler değerlerle somutlaştırılmıştır. Modern dünyada yeni bir form kazanan kutsallar, toplumlar tarafından yeniden anlamlandırılmıştır. Farklı bu anlamsal çerçevede ortaya çıkan kutsallar kendi ibadet biçimlerini, kendi ayin ve ritüellerini, sembollerini oluşturmuş ve toplum tarafından kabul edilmesini sağlamıştır.

Robert N. Bellah “sivil din” olarak kavramsallaştırdığı teorisinde Amerikan toplumuna odaklanmıştır. Bellah’ın yaklaşımının merkezinde seküler bir toplumda din gibi işlev gören, bireylerin ortak bir amaç doğrultusunda bir arada olmasını mümkün kılan unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlara kutsallık atfedilerek toplumsal yapıda din gibi işlev görmesinden dolayı *sivil din* olarak adlandırılmıştır. Bellah Rousseau’nun ortaya attığı *sivil din* kavramını Durkheimci bir bakış açısı ile bütünleştirmiş ve seküler toplumları Amerikan toplumu örneğinden incelemiştir (Bellah, 1967, 1-5).

Bellah, modern Amerikan toplumunda mevcut kurumsal dinden bağımsız kimi uygulamaların toplum tarafından kutsal bir nitelik atfedilerek önemli görüldüğünü ileri sürmüştür. Amerikan toplumu için gündelik yaşam pratiklerinde yer alan kimi uygulamaların kendi ritüelleri, sembolleri hatta kendi azizleri söz konusu olmuş ve bu unsurlar sayesinde toplumda adeta kurumsal dinden bağımsız bir din oluşmuştur. Bu inanç pratiği seküler bir pratik olarak yer almıştır. Amerikan toplumunda yarı dinî nitelikte yer alan tüm pratikler ve seküler kutsallar, Bellah tarafından Hristiyanlığın temel ekseninden uzaklaştıldığını ancak seküler bir anlayışla *sivil bir din* şeklinde toplumda tezahür ettiği şeklinde ifade edilmiştir. Esasında Bellah’ın Amerikan toplumunda din gibi işlev gören unsurlara dair çözümlemesi, toplumdaki genel kabullerin millî bir bütünleşmeyi sağlaması ve ortak değer, duygu ve düşüncelerin oluşturulmasında geleneksel anlamda din gibi işlev görmesidir. Bundan dolayı *sivil din*, modern toplumsal yapıda geleneksel toplumdaki dinin sahip olduğu işlevi üstlenerek bireylerin ihtiyaçlarına cevap oluşturmaktadır. Seküler toplumlarda bireylerin inanma ihtiyacına cevap oluşturan *sivil din* aynı zamanda toplumların din ihtiyacını da karşılamaktadır (Bellah, 1967, 7-11).

Sivil din gündelik yaşamda yer alan pek çok uygulamada kendini göstermektedir. Çünkü *sivil din* en temelde bireylerin hem geçmişle hem de gelecekle bütünleşmelerini anlamlı kılmaktadır. *Sivil din* aslında toplumdaki ortak değerlerle inşa edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Amerikan *sivil dini* ne Protestan ne Katolik ne de Yahudi'dir. Tam anlamıyla ortak bir millet sevgisi üzerine inşa edilen bu *sivil din* Amerika gibi çok çeşitli üyelerden oluşan bir toplumun bir arada kalabilmesi ve bunu geleceğe aktarabilmesi için zemin oluşturmaktadır (Bellah, 1967, 11-16).

Amerikan sivil dini Hristiyanlıktan tamamen bağıını koparmış bir anlayışa sahip değildir. Tam tersine Hristiyanların ana referans noktalarından yararlanırken bunları cumhuriyetçi anlayışla bütünleştirmiştir. Bu nedenle millî değerler *sivil din* anlayışını güçlendiren mekanizmalardan biridir. Amerikan toplumu için önem arz eden 4 Temmuz, Şükran Günü, Noel gibi önemli günlerin dinî içeriği zayıflamış olmasına rağmen millî birlik ve beraberliği güçlendirdiğini vurgulamak gerekmektedir. Dolayısıyla Bellah'ın teorisindeki *sivil din* anlayışı "cumhuriyetçi bir din" anlayışı olarak da yorumlanabilmektedir (Bellah, 1967, 9-15).

Sekülerleşmeye açıklama getiren teorilere değinmişken Türk sosyolojisi geleneğinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan ve ulus-devletin millî kimlik inşasının nasıl olması gerektiğini irdeleyen Ziya Gökalp'in bu konudaki görüşlerine kısaca değinmek gerekmektedir. Gökalp'in çokuluslu bir devlet yapısından ulus-devlete geçiş sürecini izah ettiği sosyolojik yaklaşımının merkezinde üç temel kavram yer alır: Türkçülük, İslamcılık ve muasırlaşma (modernleşme) (Gökalp, 1976, 12-13). Ziya Gökalp bu üç kavram dâhilinde toplumsal dönüşümün mümkün olabileceğini savunmaktadır.

Milliyetçiliğin yükselişi, Gökalp'in ulus-devletin kurulması sürecinde millî kimliğin Türkçülük anlayışıyla temellendirmesine imkân sağlamıştır. Gökalp, bu anlayışın etnik bir grup ya da kan bağından ziyade toplumsallaşma ile belirleneceğini vurgulamıştır. Türk millî kültürünün inşa edilebilmesi için Gökalp'in *hars* olarak nitelendirdiği kültürel yapıdaki her milletin kendine özgü unsurlarının korunmasını ve bunun medeniyet çerçevesinde anlamlandırılması gerektiğini öne sürmüştür. Medeniyeti evrensel bir anlamda kullanarak milletlerin bir aradığı ile oluşan bir yapı olarak ele almıştır. Moderleşme süreciyle birlikte medeniyet anlayışının da dönüşüm geçirmesinin sonucunda medeniyet, rasyonel bir zemine kavuşmuştur. Böylece

modernleşen toplumların farklı kültürleri, farklı dilleri ve farklı inanışları olsa bile medeniyet, tüm toplumların ortak bir paydaya sahip olabilecekleri bütünleştirici bir zemin sağlamış olacaktır (Gökalp, 1976, 31-36).

Modernleşmeyi Batı medeniyetinin temel aldığı bilimsel ve teknik gelişmelerin ortak bir temel yaratacağı vurgusuna rağmen Gökalp, kültürü bu yapıya dâhil etmez. Çünkü kültürel yapının millî kimlik bilinciyle şekillendirilmesi gerektiğini savunmuş, “hakiki bir beynelmilliyet” anlayışı ile dünya üzerindeki tüm milletlerin evrensel bir bilim ve teknik anlayışı etrafında bütünleşeceğini ileri sürmüştür. Gökalp’in bu sunduğu çerçeve Türkçülük ve modernleşme anlayışına açıklama getirmiştir (Davison, 2012, 178-183).

Gökalp’in toplumsal analizi aslında Batı düşüncesini temel almıştır. Ancak Gökalp, pozitif bilimlerin meşruiyetinin artmasının akabinde dinî eğitim anlayışının giderek ilgi kaybetmesinin farkına varmıştır. Bundan dolayı Gökalp, ümmet anlayışının uluslararası düzlemde çekilmesinin sonucunda ortaya çıkan evrensel medeniyet anlayışını, “lâ-dinî” olarak ifade etmiştir (Gökalp, 1976, 10-13). Andrew Davison’ın ifadesiyle Gökalp, “kültür düzeyinde hegemonik ideal olarak çokulusluğun yerini millî kimliğin aldığını, medeniyet düzeyinde de hegemonik ideal olarak dinin yerini bilimin aldığını” belirtmiştir. Çokuluslu Osmanlı Devleti’nde millet, bireylerin hangi dinî cemaate ait olduklarını vurgularken modernleşen Türk toplumunun ifadesinde millet, herhangi bir dinî çağrışımından yoksun kalmıştır. Bu bakış açısıyla ele alındığında Gökalp’in öne sürdüğü ‘beynelmilliyet’in değişmesine paralel olarak millet de dönüşmektedir. Ancak Gökalp İslam’ı, toplumsal analizinde millet anlayışına dâhil etmiştir. Toplumsal yapıda var olan kültürel unsurları korumayı hedeflerken modern bilim anlayışını yeni medeniyetle özdeşleştirmeyi ummuştur. “Hem İslami olmayan (değişen) millî gelenekleri hem de zaman içinde, farklı biçimlerde Türk millî kimliğinin parçası haline gelmiş (tarihsel olarak değişime açık) İslam geleneğini” kültürel yapıda konumlandırarak bu unsurların korunması gerektiğine dikkat çekmiştir. Böylelikle üç farklı toplumsal süreci kendi sosyoloji anlayışı perspektifinden sentezleyerek içinde bulunduğu toplum yapısına dair öneriler sunmuştur (Davison, 2012, 183-186; Gökalp, 1976, 10-13).

Gökalp’in topluma yaklaşımının ana hatları ile ifade edilen bu teorisinde dine bakışı tam anlamıyla seküler olarak nitelenememektedir. Millî kimlik anlayışına dair düşüncelerini öne sürerken millî kimliği din dışı olarak tanımlamamıştır. Andrew

Davison, Gökalp'in topluma yaklaşımında tam anlamıyla seküler bir anlayışa sahip olmadığını vurgulayarak dinin millî kültürel yapıda yer aldığını belirtir. Din, ideal olarak var olsa da modernleşen Türk toplumunda kapsayıcı yapısını yitirmiştir. Çünkü Gökalp, devlet anlayışında dinin yer almaması gerektiğini düşünmektedir. Gökalp'e göre din ile devletin ayrılması medenileşen tüm toplumların ortak yönüdür. Gökalp'in dini konumlandırması ve dinin devletten ayrılmasını gerektiğini vurgulamasına rağmen dini, Türk millî kimliği dâhilinde tanımlamıştır.

Din, Gökalp'e göre "millî kültürün bütünsel bir altbirimi" olmalıdır, "kişisel ve yarı kamusal bir gerçekleştirim kurumu" olarak da ifade edilebilir. Dolayısıyla Gökalp dini, Türk millî kültürü çerçevesinde anlamlandırmış ve bu kültürün asli bir unsuru olarak ifade etmiştir (Gökalp, 1976, 8-9). Davison'ın ifade ettiği gibi Gökalp "İslam'ın medeniyet veya kültür düzeyinde hegemonik ideal olamayacağını fark etmiş olmasına rağmen, yine de millî kültür içinde ona hayati bir yer ayırmaya çalışmıştır." Pozitivizmin ve bilimin yükselişine paralel olarak dinin tüm dünyada önemini yitirmesine rağmen, Gökalp'in anlayışında din hala önemini korumaktadır. Denilebilir ki modernleşmeyle beraber din tamamen yok olmamış ve kişiye özel bir alana taşınmamıştır. Ancak millî kültürün oluşturulması bakımından önemli bir işleve sahip olmuştur. Dahası Gökalp, dinî yaşayışın bireylerin gündelik hayat pratiklerinde de tezahür ederek yaşama anlam kattığını belirtmiştir. Her ne kadar uluslararası seviyede İslam değer yitirse de Gökalp'in yaklaşımında din, millî kültürde imtiyazlı bir konuma kavuşmuştur. Dine ikincil bir konum önermemiştir, aksine dinin mevcudiyetinin sürdürülebilmesini sağlayan kurumların olması gerektiğini ifade etmiştir. Gökalp'in kültürel yapının oluşturulmasında dine verdiği önem onun tam olarak seküler bir şekilde nitelenmesine mâni olmuştur. Çünkü Gökalp "hayata, tarihe ve millî kimliğe din dışı bir yorum sunmamıştır." (Davison, 2012, 191-207).

Gökalp'in Türk millî kültürünün oluşmasındaki din vurgusuyla kutsal kavramına dair çıkarımlar yapılabilir. Gökalp'in yaklaşımı doğrultusunda ve Türk toplumunda kutsalın inşa edilmesinde hem dinî hem millî unsurların birlikteliği gerekmektedir. Gauchet'in aksine Gökalp, oluşturulacak kutsalların hem dinî yapı ile hem de millî yapı ile bütünleştirilebileceğini vurgulamaktadır. Hatta Gökalp'e göre kültürel yapıda bahsettiğimiz iki alan yani millî ve dinî kavramlar, gündelik yaşamda kendine yer bulabilmektedir. Şöyle ki bireylerin gündelik yaşamlarında yer alan dinî

pratikler ya da dinî kökenli kültürel pratikler eğitim gibi yollarla halka aktarılan ve kolektif bilinç yaratılmasını mümkün kılan millî pratiklerle desteklendiğinde modern kutsalların iki veçhesi söz konusu olabilecektir. Böylelikle seküler kutsallar olarak nitelenen millî unsurların esasında dinî anlayış ile anlam kazanacağı vurgulanmaktadır. Millî bir kültür dâhilinde yer alan seküler bir kutsal, dinî düşünce ile beslenerek millî anlayış çerçevesinde oluşturulabilir. Ziya Gökalp'in sosyolojik yaklaşımında dine verdiği işlev toplumsal yapıda yer alan kutsalların nasıl oluşturulacağına dair genel bir değerlendirme yapılabilmesini sağlamıştır.

Ziya Gökalp'in modernleşme ve sekülerleşmeye dair düşüncelerine değindikten sonra ulus-devletin bünyesinde ortaya çıkan kutsalları ele alabiliriz. Modern dünyada kutsallar vatan, bayrak, özgürlük, akıl, birey gibi çeşitli biçimlerde toplumsal yapıda kendilerine yer edinirler. Bu değerlerin yeni kutsallar olarak kabul edilmesi anlamsal kayma ile mümkün olabilmektedir. Eski düzenin kutsalları, ritüelleri, sembolleri, değerleri yeni düzene dâhil edilir ve yeni bir biçime bürünürler. Bu dönüşüm ise seküler değerler ile mümkün olabilmektedir. Sekülerleşme en temelde “görünmeyen”in maddi dünyayı terk etmesi ile geriye kalanların dinden arındırılması anlamına gelmez (Tuğrul, 2010, 198-199). Kutsallar artık eski kutsal değerler değildir; ancak eski bağ korunmuş, yeni kutsalla bütünleştirilmiştir. Böylece iktidarın belirlediği ve ulus-devlet mekanizmasını güçlendiren kutsallıklar toplumların özümsemesiyle kuşaktan kuşağa aktararak mevcudiyetlerini sürdürmüşlerdir. Kuşkusuz zaman içerisinde kutsallaştırılan değerler değişmiş, sembolleri dönüşmüş, ritüelleri farklılaşmıştır ancak asla tam anlamıyla yok olmamışlardır. Geleneksel toplumlarda ve modern toplumlardaki kutsallık anlayışının farklılaşması şu şekilde özetlenebilmektedir:

Her şeyin dinsel alan içinde olduğu arkaik veya geleneksel toplumda kutsallık din etrafında örgütlenirken, modernleşme sürecinde kutsallık da dinden kopar ve ulus-devlet çerçevesinde vatan, bayrak, vatan toprağı etrafında, modernite içerisinde de insan hayatı, bedeni, canlı olarak insan varlığı etrafındaki tertibatların temelini oluşturur. Bir anlamda, dini-siyasetten bio-siyasete geçilirken kutsallık yok olmaz, ancak dönüşüme uğrar, paradigmaları değişir, yeni biçimlerde ortaya çıkar (Tuğrul, 2010, 17).

Moderniteyle beraber ortaya çıkan ulus-devlet yapısı seküler bir niteliğe bürünmekle kalmamış bunu sürdürebilmenin yollarını da aramıştır. Bu arayış toplumsal yapıda yaratılan yeni değerlerde, yeni ritüel veya kutsallarda kendini göstermiştir. Özellikle milletlerin gelenekselleşen ve önem atfedilen millî değerlerinin esasında hiç de öyle olmadığını vurgulayan Eric Hobsbawn'ın

düşüncelerine değinmek, kutsal kavramının modern toplumlarda oluşumunu milliyetçi vurgular açısından irdeleyebilmek adına gereklidir. Hobsbawn geçmişteki değerlerin yeniden yaratılmasını “geleneğin icadı” kavramsallaştırmasıyla öne sürmüş ve ulus-devletlerin ortaya çıkışını ve mevcudiyetlerini devam ettirebilmelerinin yolunu bu kavram üzerinden ifade etmiştir. Hobsbawn, geleneklerin eski gibi görünmelerine rağmen aslına bakıldığında kökenlerinin on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllara dayandığını ileri sürer. “İcat edilmiş gelenek” kendini toplumun belirlediği kurallar dâhilinde kabul ettirmiş, yapay bir biçimde oluşturulmuş, belli ritüelleri söz konusu olan pratikler kümesidir. Esasında bu pratikler eskiden beri var olduğu iddiasıyla kimi davranışların ve değerlerin toplum tarafından kabul edilip sürdürülmesini mümkün kılmaktadır. Hobsbawn’a göre icat edilen gelenekler yapay veya uydurmadır; bunlar çoğu zaman “yeni durumlara uyarlanmış, eski durumları akla getiren formlara bürünmüş ya da yarı zoraki tekrarlarla kendi geçmişlerini oluşturarak bugünde karşılığını bulan geleneklerdir.” (Hobsbawn, 2006, 3).

Hobsbawn icat edilen geleneğin etkililiğinin gösterilebilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılabilmesi için belli bir sürekliliğe ihtiyaç olduğu kadar ritüellerinin de oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır. Sürekliliğin sağlanması ise geleneğin rutinleşmesini sağlayacaktır. Böylece rutinleşen gelenek yeni amaçlar doğrultusunda kullanılabilecektir. Geleneğin icadı, toplumsal yaşamdaki kimi uygulamaları sabitleştirir; bu durum modern dünyadaki yeni oluşumların kabullenilmesini kolaylaştırır. Kimi zamansa eski gelenekler yeni düzene uymadığı için yenileri üretilip çeşitli sembollerle desteklenip topluma benimsetilir (Hobsbawn, 2006, 4-7). Sanayi sonrası dönemde ulus-devlet anlayışının bir sonucu olarak milliyetçi politikaların yükselişe geçmesi, bayrakların, millî marşların, millî bayramların seküler kutsallar olarak toplumda belirmesi bu durumun somut bir örneğidir. Millî değerler geçmişteki dinî değerlerin üzerine inşa edilmiş ve toplumların geleneksel duygularından beslenerek varlıklarını sürdürmüştür. Kimi sembol ve imajların bu değerlere eşlik etmesi, devlet politikaları tarafından da desteklenerek toplumda başlı başına bir kırılma yaratmıştır. Bu bakımdan Hobsbawn’ın değerlerin oluşturulup sürdürülmesi konusundaki düşünceleri kutsallara da sirayet edip toplumsal bağlarda somut bir şekilde kendini gösterir olmuştur.

Günümüzde ulusların ortaya çıkışını ve millî değerlerle bezenmesini millet ve milliyetçilik temaları dâhilinde analiz eden düşünürlerden Benedict Anderson, ulusları hayalî siyasi topluluklar olarak görür. Ulus “aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.” (Anderson, 1995, 20). Bu cemaat algısı ulus kavramında derinleşip bireylerin bir aradalığını mümkün kılar ve bireylerin ulusları adına ölebilmelerini sağlayan kardeşlik duygusu ile anlam kazanır. Anderson ulusların birlik ve bütünlüğünün sağlanmasında ve sürdürülmesinde dilin önemine vurgu yapmaktadır. Dil toplumdaki bireylerin ortak kültür ve dayanışma ortamının oluşmasına hizmet edebilecek bir unsurdur. Dolayısıyla Anderson’a göre bir toplumda yer alan her bir bireyin aidiyet duygusunun oluşması ortak dil sayesinde mümkün olabilmektedir. Ortak dil modern toplumlar da kardeşlik duygusunu yaratıp besleyerek aynı zaman diliminde ve aynı iktidar egemenliğinde varlığını sürdürmektedir. Böylelikle toplumların sadece ortak değer yargıları değil aynı zamanda kutsalları da dil sayesinde yaratılarak toplumlar yönetilmektedir. Millî duyguları yücelten kültürel ürünler ortak dil sayesinde anlaşılır olduğu gibi kutsal değerlerini de bu dil aracılığıyla yaratarak cemaat vurgusu yapılmaktadır. Modern toplumların millî değerlerinin kutsallığı dilin var olduğu her alanda kendini somutlaştırmaktadır.

Modern toplumların oluşumunun ulus-devlet bağlamında ele alınması kutsalların da milliyetçi değerlerle bütünleştirilmesini sağlamıştır. Ancak modern toplumların kutsalları sadece millî değerler üzerinden inşa edilmemiştir. Kutsallar günümüz toplumlarında bambaşka şekillerde de karşımıza çıkabilirler. Kutsalın anlamı günümüzde herhangi bir cisim üzerinden yeniden üretilebilmektedir. Kapitalizm ve kutsal arasındaki ilişki de kutsalın bu dönüşebilirlik özelliği sayesinde kurulabilmektedir. Mike Featherstone, kutsallığı kapitalizm perspektifinden ele alarak tüketim toplumu bağlamında değerlendirmiştir. Modern toplumlar da kutsalın tezahürlerinin ne kadar farklılaşabileceğini görmek adına Featherstone’un fikirlerine kısaca değinilebilir.

Mike Featherstone *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (1996) adlı çalışmasında kapitalizmin tüketim toplumu aracılığıyla yarattığı kutsalları ele almaktadır. Featherstone toplumdan topluma değişebilen, evrensel bir sabitliği olmayan kutsal kavramının dönüşmekte olan bir toplum içinde de zamanla değişebileceğini, farklı anlam ve işlevler alabileceğini ifade eder. Toplumdaki farklı

gruplar, dini farklı anlam bağlamlarında anlayabilir, yorumlayabilir, hatta tersine çevirebilir ve bunları kendilerine ait terimlerle gündelik yaşam pratiklerine yansıtabilirler (Featherstone, 1996, 195). O halde dinî olanla ilişkisi bulunan kutsal da toplumsallığa bağlı olan bu işlemlerden geçebilmektedir. Kutsalın Featherstone'un deyişiyle *seyrelmesi*, modernizm ve onun bir sonucu olan sekülerizmin geleneksel ve kutsal olanın yoğunluğunu azaltması manasına gelmektedir. İster dinî nitelikli olsun ister sosyal, geleneksel toplumda kutsal olarak kabul edilen bazı değerler modernizmle beraber bu niteliklerini kaybetmeye başlamışlardır.

Featherstone'a göre kutsal, tüketim toplumuna taşınmış ve tüketim faaliyetinin bizzat kendisi haline gelmiştir. Modern toplumlarda tüketim gizli bir kutsallık aurasıyla çevrilmiştir ve adeta "dinleşme" sürecindedir. Diğer bir deyişle tüketim metaları kutsal nesnelere dönüşmeye başlamıştır. Bu durum modernleşmenin bir sonucu olduğu gibi tüketim çılgınlığının toplumları etkisi altına almasının basit bir göstergesidir.

(...) rasyonelleşme, metalaşma, dünyevileşme ve büyüün bozulması süreçleriyle modernlik dinsel duygulanımların karanlığa gömülmesine yol açmaz, çünkü biçimsel dinler güçten düşüyor olsa bile, kutsal/ cismani ayrımlarını cisimleştiren simgesel sınıflandırmalar ve ritüel pratikleri dünyevi toplumsal süreçlerin bağrında yaşamayı sürdürür. Durkheim'ın da belirttiği gibi, herhangi bir şey kutsal statüsüne konulabileceğine göre, kapitalizmin "cismani" malları niçin kutsallık statüsüne erişmesinler ki? (Featherstone, 1996, 198-199).

Kutsallığın dönüşebilirliğine ve modern dönemde yeni bir anlam kazanmasına vurgu yapan Featherstone, Durkheim'ın *kutsal* kavramını temel almıştır. Bu çerçevede kutsalı, kapitalist toplumların dinî bir veche atfettiği alan olarak anlamlandırırken tüketim vurgusuna dikkat çekmiştir. Böylelikle bireylerin gündelik pratiklerinde görünürlük kazanan kutsal, seküler din işlevine sahip olmaktadır.

Ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve modernleşme süreci sosyal bilimlerin pek çok alt alanında tartışılır olmuştur. Bu süreci pek çok teorisyen kendi yaklaşımları çerçevesinde değerlendirip açıklamaya çalışmıştır. Modernleşme süreci büyük toplumsal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönüşümlerin etkileri toplumların sosyal, siyasal, ekonomik ve dinî alanlarında kendini göstermiştir. Modernleşme dinin dönüşümünü etkilemekle kalmamış bireylerin ve toplumların kutsallarını da dönüştürmüştür. Toplumların kutsalları dinî anlamını yitirmiş ve seküler bağlamda kutsallar yeniden üretilmiştir. Bu durum toplumsal dönüşüm

kuramlarının hemen hemen hepsinde kendine yer bulabilmiştir. Pek çok düşünür kutsalın dönüşümünü kendi teorileri çerçevesinde açıklamıştır. Böylelikle kutsalın günümüzdeki anlamını kazanmasını sağlayan yaklaşım biçimlerine kısaca değinilerek alternatif analizler en genel hatlarıyla sunulmaya çalışılmıştır.

3. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KUTSALIN İNŞASI

Çokuluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nden ulus-devlet anlayışıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş toplumsal yapıda büyük dönüşümlere neden olmuştur. Batı modernleşmesinin örnek alınmasıyla beraber özellikle cumhuriyetin kurulmasından sonra yeni politikalar, inkılaplar ve uygulamalar toplumsal yapıda görünür hale gelmiştir. Modernleşme süreci ulus-devlet anlayışının hızla yayılmasına neden olmuş ve bireylerin “kutsal” olarak niteledikleri unsurları etkilemiştir. Cumhuriyet Dönemi bu açıdan hem ulus-devlet anlayışının ve Türk modernleşmesinin rejim değişikliği ile toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini hem de kutsallık anlayışının ne gibi bir değişim yaşadığını görebilmek adına tarihsel süreçte önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultu ekseninde bu bölümde toplumdaki yeni reformlar ve uygulamalar ele alınarak irdelenecektir. Millî kutsallar olarak ifade edilen vatan, bayrak, marş, bayram gibi kolektif yapıda kendine yer bulan bu değerlerin nasıl seküler kutsallar haline evrildiği incelenmeye çalışılacaktır. Böylelikle millî kimliğin oluşturulmasında eğitime ve doğal olarak öğretmene atfedilen kutsallığın nasıl biçimlendiği açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Cumhuriyet Dönemi'nde Toplumsal Yapıyı Dönüştürmeye Yönelik Adımlar

Cumhuriyet Dönemi Türk tarihinde önemli toplumsal değişimlerin yaşandığı dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Modernleşme sürecinin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği bu dönemde toplumsal yaşamı derinden etkileyen köklü değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlere ek olarak Batılılaşma hareketleri de toplumsal yapıda somut bir görünüm kazanmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesinin hemen akabinde cumhuriyetin ilan edilmesi, beraberinde pek çok inkılabı da getirmiştir. Halifelik kaldırılmış, tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış, şapka ve kıyafette düzenlemeler yapılmış, harf inkılabıyla Latin harflerine geçilmiş, takvim, saat ve ölçülerde evrensel değerler

kabul edilmiş, Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile bütün eğitim kurumları devlete bağlanmıştır. Tüm bu ikameler esasında Osmanlı-Türk modernleşmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Türk modernleşmesi adına özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde atılan adımlar Batı modernleşmesi gibi tarihsel koşulların doğal bir sonucu gerçekleşmemiştir. Onun yerine yönetici bürokratlar ve Batı'yı ulaşılması gereken nokta olarak gören aydınlar, Batı modernleşmesinin temel karakteristiğini oluşturan unsurları ithal ederek toplumun en alt tabakasına kadar kabul edilmesi gereken değerler olarak görmüşler ve uygulamışlardır.

Bürokrat elit Osmanlı/Türk modernleşmesini denetlenebilir boyutlara indirgemek ve kendilerini de ilerlemenin vazgeçilmez liderleri olarak sunabilmek için 'eski' ve 'yeni' ya da 'geleneksel' ve 'Batılı' gibi kategorileri yaygın bir şekilde kullanmaktaydı. Osmanlı/Türk eliti hem siyasal hem de ideolojik bakımdan reformu tepeden tabana inen bir süreç olarak kavramaktaydı. Dolayısıyla çabaları önemli ölçüde Osmanlı kurumlarını değiştirmeye ve içinde bulunulan koşulların maddi ve formel yönlerini yeniden biçimlendirmeye yönelikti; güdülen amaç daha çok bunların Avrupa'daki karşılıklarına benzemesini sağlamaktı. Temelde yatan varsayım ortamın ve kurumların değişmesi halinde, bireylerin davranışlarının kolayca biçimlenebileceğiydi (Kasaba, 2005, 22).

Türk modernleşmesi adı altında Avrupa-merkezli bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu bağlamda Batılı seküler değerler esas alınırken İslami gelenekten beslenen pek çok değer "geleneksel" ve "gerici" olarak yaftalanıp reddedilmiştir. Ancak Osmanlı geleneğinin pek çok unsurunu içselleştirip bünyesinde barındıran Türk toplumu için İslam, gelenekselciliğin somut göstergesi olarak damgalanmıştır. Nasıl ki Avrupa modernleşmesinin önemli sonuçlarından biri olarak pozitivizm yükselişe geçmişse Türk modernleşmesinin de zorunlu olarak seküler değerlerle bütünleşmesi gerektiği düşünülmüştür. Dolayısıyla ulus-devlet oluşturma çabalarında İslamiyet kamusal alandan ötelenmiştir.

Cumhuriyet Devrimi Batılılaşma adına bir kopuştan ziyade Türk milliyetçiliğinin uyanışını ve Osmanlılığın çokuluslu karakteri ile bir kopuşu temsil eder. Kendisini Osmanlı kozmopolitizminden ayrı tutma endişesiyle hareket eden Türk milliyetçiliği temellerini Anadolu kültüründe arar. Ancak Anadolu'lu Batılılaşma projesine uygun olarak dinsel kökenlerinden arındırılmış bulunduğundan sadece efsanevi bir temsilden ibarettir. Çünkü Türk milliyetçiliği, İslamiyet öncesi geçmişte, bir Anadolu kültürünün arayışı içindedir ve bu yolla, Osmanlı ve Müslüman kimliğinin karşısı bir Türk kimliğini toplumsal belleğe yeniden kazandırmak ve buradan Türklük ile Batı dünyası arasında olası bir yön birliğini göstermek istemektedir (Göle, 2002, 129-130).

Türk milletini ve Türk kimliğini seküler değerler üzerinden inşa etme çabası İslami görünümün siyasal ve kamusal yaşamdan çekilmesiyle mümkün olabilmiştir. 1924'te halifeliğin kaldırılmasının akabinde 1925'te tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması bu durumun en temel örneğini oluşturmaktadır (Mardin, 2015a, 184-185). Osmanlı Devleti'nde "din ü devlet" kavramlarıyla ifade edilen dinî bütünlük,

cumhuriyetin ilanından sonra değişmiştir. Dinî alan, kamusal alandan özel alana taşınmıştır. Osmanlı Devleti’nde “siyaset ve inanç dünyası arasındaki vazgeçilmez bağlantının en güzel ifadesi din ü devlet fikridir. Siyaset felsefesinin esas vasıfları burada toplanır. Mülk ve din ikiz kardeştir.” (Şeker, 2013, 160). Ancak, Cumhuriyet Dönemi’nin modernleşme anlayışı toplumsal yapıları kökten bir şekilde dönüştürmeyi esas aldığından din ve devlet ayrılarak laiklik ilkesi düstur edinilmiştir. Laiklik ilkesinin anayasaya da dâhil edilmesiyle toplumsal varoluşu meşruiyet kazanmıştır. Böylelikle geleneksel olarak tanımlanan ve İslam geleneğinden beslenen yapılar tüm toplumsal mekanizmalardan kati bir şekilde uzaklaştırılarak Türk modernleşmesi devrimci bir biçimde gerçekleştirilmiştir.

1928 yılında yapılan harf inkılabıyla Latin harflerinin kullanılmaya başlanması, laikliğin pekiştirilmesine hizmet ettiği gibi toplumun kültürel yapısını da derinden etkilemiştir. Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kullanılması bireylerin doğu kültürü ile olan bağını zayıflatmıştır. Hatta cumhuriyet entelektüelleri, ezanın da Türkçe okunmasını talep etmişlerdir. “Böylelikle, harf ve yazı reformu gerek simgesel gerekse içerik açısından Batı dünyasına doğru radikal bir kültürel dönüş yaratmıştır.” (Göle, 2002, 101).

Dil, bireylerin en eski ve en temel iletişim biçimi olduğundan dolayı uluslaşma sürecinde kültürel yapının yeniden inşa edilmesinde merkezî bir öneme sahip olmuştur. Özellikle yeni bir kimlik oluşturma sürecine dâhil olan toplumlarda milliyetçi değerlerin inşası ve toplumsal açıdan kabul ettirilmesi dil ile mümkün olabilmektedir. Çünkü toplumsal hafızada bireylerin dile dair düşünceleri, dilin her zaman diğer her şeyden daha eski ve daha köklü olarak kabul edildiğini göstermektedir (Anderson, 1995, 162).

Cumhuriyet Dönemi’nin aydınları yeni harfleri kullanarak bunu topluma nakleden bir aracı görevi üstlenmişlerdir. Yeni harfleri kullanarak okuma, yazma ve konuşma konusunda ideal olanın belirleyicisi olmuşlardır. “Saf ve orijinal bir Türkçe” ile yüzlerini Batıya dönerek cumhuriyetin ideal aydını olmuşlar ve toplum için örnek olmaya çalışmışlardır. Bu yeni aydınlar, dil devriminin beraberinde Batı dillerini öğrenerek ve Batı merkezli kaynakları referans alarak edebî dilin yaratılmasına da sirayet etmişlerdir (Göle, 2002, 102).

İki ayrı dünyaya ait olanın muğlaklığı aydınların göze alabileceği bir lükstür; kitlelere ise daha kolay yutulur bir şey sunulmalıdır. Halkın öfkesi elle tutulur halde geldiğinde ve özellikle de

dile geldiğinde, anlaşılır bir dil acil bir zorunluluktur. Ama bu girişim aynı zamanda aydınları halk diline uyum sağlama, halkın endişe ve öfkesinin, direnme isteğinin boyutlarını kavrama noktasına getirir. Bu uyumu sağlamanın yolu bulunmazsa, elit söylemi halktan kopuk kalacak ve ileride daha büyük tehditle karşılaşılacaktır (Keyder, 2005, 35).

Cumhuriyetin aydınları “ilerici” olarak tanımlanarak oluşturulan yeni dili ve yeni kültürü halka aktarmayı kendilerine görev edinmişlerdir. “Harf reformu bu yeni seçkinlere meşruiyet ve prestij sağlamış[tır].”(Göle, 2002, 102). Böylelikle aydınlar gerek edebî alanda gerek görsel sanatlarda milliyetçiliğin ve ulus-devlet bilincinin tohumlarını çeşitli şekillerde somutlaştırmışlardır.

Harf devriminin geniş kitlelerce kabul edilmesi ve halka yeni harflerin öğretilmesi Millet Mektepleri’nin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Halk dershaneleri olarak ifade edebileceğimiz bu kurumlarda ilk hedef, halkın yeni harfleri kısa sürede öğrenmesi ve okur-yazarlık oranının artırılması olmuştur. Kısa süreli olarak açılan bu kurslarda genç, yaşlı demeden herkese yeni Türk alfabesi öğretilmesi planlanmıştır. Yeni harflerin öğretilmesi için ülke çapında açılan halk dersaneleri kısa sürede tüm yurda yayılmıştır. Böylelikle harflerin kabulü ve yaygınlaşması Millet Mektepleri sayesinde kitlesel boyuta ulaşmış ve yeni harflerin halka öğretilmesi eğitim ve kültür faaliyetlerinin temellendirilmesi için ortak bir zemin hazırlamıştır.

Harf devriminin hemen öncesinde kabul edilen Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ve beraberinde medreselerin kapatılması eğitimin millî bir nitelik kazanması adına önemli adımlardır. Medreselerin kapatılması ile din temelli eğitime son verilmiş ve 1924 yılında bütün eğitim kurumları Maarif Vekâleti’ne, günümüzdeki ifade biçimiyle Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır. Bu durum eğitim ve öğretimin standartlaşmasını mümkün kıldığı gibi evrensel olarak kabul edilen çağdaş müfredatların da eğitim politikalarına dâhil edilmesini Maarif Teşkilatı hakkında çıkarılan kanunla mümkün hale getirmiştir (Göle, 2002. 101). Laik bir eğitim anlayışı benimsenmiş ve dinî pratik ve simgeler okullardan, eğitim kurumlarından ötelenmiştir. Bireylerin eğitim kurumlarında var oluşları herhangi bir din, etnik köken ya da cinsiyet temelinden uzaklaştırılarak millî ve evrensel ilkeler doğrultusunda şekillendirilmiştir (Göle, 2013, 23). Böylelikle eğitim kurumları kamusal alanlara dönüştürülerek ulusal ve laik değerlerle eğitim merkezleştirilmiştir.

Eğitimin özellikle devlet kontrolüne alınmasındaki esas, eğitimde İslami etkilerin yoğun olarak görülmesidir. Çünkü önceleri eğitimdeki gaye, bir çocuğun iyi

bir Müslüman olarak yetiştirilmesi idi (Mardin, 2012, 85). Ancak modernleşme geleneksel eğitim anlayışını da değiştirmiştir. Modern eğitim anlayışıyla birlikte okullar, toplum yapısıyla uyumlu bireyler yetiştirmeyi hedeflemiştir (Gencer, 2016, 246). Cumhuriyet değerlerinin din ve devleti ayırarak kamusal alanı ve devlet kurumlarını laikleştirmesi göz önüne alındığında eğitimin de laik ilkeler doğrultusunda yeniden yapılandırılması beklenen bir hamle olmuştur. Geleneksel eğitim sistemi yerine modern, laik ve karma bir eğitim anlayışına geçilmesiyle aydınlar ve halk arasındaki farklılığın giderilerek ortak bir kültür yaratılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda ilkokul, ortaokul ve liselerin yanında meslek okulları ve yüksekokullar açılmıştır. İlkokul zorunlu hale getirilerek geleneksel eğitim anlayışında yer alan yer alan dinî içerikli dersler müfredattan çıkartılmış, Arapça ve Farsça eğitime son verilmiştir. Bu derslerin yerine Türkçe, matematik, felsefe gibi dersler getirilerek millî eğitim anlayışı modern ikamelerle şekillendirilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde millî ve merkezî bir eğitim oluşturmaya dair atılan adımlar sadece ilkokul ve lise düzeyinde kalmamış, yüksekokullar da açılarak eğitimin tüm basamaklarında yeniliğe gidilmiştir. Üniversite reformu olarak bilinen bu yenilik esasında yükseköğretim kurumlarına bilimsel bir içerik kazandırma çabasıdır. Yükseköğretim kurumlarının eksiklerinin tespit edilerek giderilmesi esas alınmıştır. Bu amaçla yurt dışından profesörler getirilmiş ve üniversiteye dönüştürülen okulların mevcut durumlarının analizleri yapılmıştır. Sadece evrensel ve bilimsel nitelikli eğitim esası değil aynı zaman da millî eğitim ruhuna ve cumhuriyetin esaslarına uygun eğitim anlayışı vurgulanarak bu çerçevede eğitim biçimlendirilmiştir. Bunun için öğrencilerin Batı dillerini öğrenmeleri, üniversitelerin kütüphanelerinin iyileştirilmeleri, eğitim konusunda yabancı hocalardan yararlanılması ve üniversitelerde öğrencilerin kendilerini geliştirebilecekleri eğitim ve araştırma ortamı yaratılması gerekliliği vurgulanmıştır (Kocatürk, 1984, 6-7).

Harf devrimi ve eğitim alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak Türk toplumunda sosyal açıdan kolektif bir biçimde aidiyet duygusunu pekiştirici bir unsur bulunmamasından dolayı millî bilinci yükseltme ihtiyacı gerekli görülmüştür. Bu konuda toplumu kapsayıcı ve bütünleştirici ulusal unsurlara ihtiyaç olmuştur. Osmanlı Devleti'nde bu kapsayıcılığı İslamiyet sağlamıştır. Ancak Cumhuriyet Dönemi'nde İslam "Türklerin 'şahsi' bir vicdan meselesi" olarak kabul edilmiş ve

toplumsal görünürlüğü azalmıştır. Cumhuriyetin yurttaşlarında olması istenilen özellikler ve aidiyet duygusu konusunda bilimin de yetersiz kalması “Türk Tarih Tezi” ve “Güneş-Dil Teorisi”nin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Millî bilincin ve Türk kimliğinin oluşturulup gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülen bu iki teori bugün Türk Dil Kurumu (TDK) olarak ifade ettiğimiz Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin ve Türk Tarih Kurumu (TTK) olarak belirttiğimiz Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin kurulmasıyla kurumsal bir niteliğe bürünmüştür (Mardin, 1991, 68; Mardin, 2015a, 185).

Türk Tarih Tezi esasında Türk kimliğine bir geçmiş kazandırma çabası olarak görülmüştür ve bu teori ile Türklerin Orta Asya’daki mevcudiyetlerine vurgu yapılmıştır. Türkler Orta Asya’da diğer medeniyetler gibi kendi medeniyetlerini kurmalarına rağmen imparatorluk dâhilinde azınlık konumunda kaldıkları için Türk kimliğini oluşturmamış ileri sürülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulana dek ortak Türk kimliği oluşturulamamış, bu kimlik bilinci Türk Tarih Tezi sayesinde mümkün kılınmıştır. Dolayısıyla Türk Tarih Tezi esasında Türkiye Cumhuriyeti’nin geçmişiyle bağ kurarak ortak bir tarih yaratmıştır. 1932 yılında gerçekleştirilen ilk Türk Tarih Kongresi’nin ana konusu bu kapsamda gerçekleşmiştir (Karpat, 2007, 195-196).

Tarih tezi, amacını sınırlı ölçüde başardı; Türkler, Türk olarak başarılarından kaynaklanan yeni bir duygu hissetmeye ve dünyaya bir Türk olarak gelmiş olmakla gurur duymaya başladılar; hâlbuki, bundan sadece elli yıl kadar önce Türk terimi, hala Osmanlı İmparatorluğu’nun sakinleri tarafından göçebe veya köylü ile eş anlamlı olarak kullanılmaktaydı (Mardin, 1991, 69).

Türk Tarih Tezi’ne Güneş-Dil Teorisi eşlik etmiştir. Bu teori merkezine halk dilinin kullanımının rasyonelleşmesi ve yaygınlaşması esasını almıştır. “Eski bir dil olan ‘arı’ Türkçe – yani diğer Ortadoğu medeniyetlerinin kelime ve gramerinin girmemiş olduğu bir Türkçe” anlayışına dikkat çekilmiştir. Bunun için yapılması planlanan dilsel çalışmalar ne kadar zor olsa da kimi Türk aydınları tarafından hevesle karşılanmış ve dil reformunu desteklemek kutsal kabul edilmiştir (Mardin, 1991, 69). Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi Türk milliyetçiliğini beslediği gibi aynı zamanda Türk toplumunun sahip olduğu geçmişinin ortak değerlerinin Osmanlı’da ve İslam’da olmadığını göstererek Batı medeniyetiyle ortaklık kurmaya çalışmıştır. Türk halkı, Osmanlı değerlerinden ziyade Batı düşüncesiyle bütünleştirilmeye çalışılmıştır. “Türk milliyetçiliği, yükselen bürokrasinin Osmanlı’dan farklılaşma, ancak Batı’yla özdeşleşme idealine zemin aramaktadır.”

(Göle, 2011, 90). Bu ulusal birlik ihtiyacı bu iki teoriye de temel oluşturmuş ve Türk toplumunda kolektif bir duygunun uyanışına hizmet etmiştir.

Devlet dinsel eğitimin meşruiyetini ortadan kaldırmış ve ulusal düzeyde laik modern eğitimin üstünlüğünü kurmuştur. Ulus-devletin inşası, eğitimin merkezileştirilmesi ve kendi ulusal seçkinlerinin yaratılmasıyla eşzamanlı gerçekleştirilmiştir. Eğitimin modernist ve rasyonel idealler çizgisinde reforme edilmesi sadece felsefi bir içerikle sınırlandırılmamış, aynı zamanda (dil inkılabı ile) eğitim araçlarına da yansıtılmıştır. 1928'de Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesi, Türk dilinin Arap ve Fars etkisinden temizlenmesi ve 1932'de kurulan Türk Dil Kurumu tarafından güvence altına alınacak şekilde öztürkçeye işlerlik kazandırılması, Osmanlı geçmişi ve seçkinleriyle radikal bir kopuş yaratmıştır. Türk dili eğitimde zorunlu hale getirilmiş ve Batı dillerinin dışındaki diğer yabancı dillerin kullanılması yasaklanmıştır (Göle, 2002, 101).

Dildeki öz Türkçeleşme (özleştirme) hareketi beraberinde Kur'an'ın tercümesini de gerektirmiştir. Daha öncesinde böyle bir ihtiyaç hâsıl olmamıştır. Çünkü "Allah'ın hakikatine ancak Arapça'da yazılmış işaretlerle ulaşmak mümkündü ve bunların yerine başka bir şey konamazdı." (Anderson, 1995, 28). Fakat Türk modernleşmesi paralelinde İslam geleneğini Türkçe bir eksende sürdürme çabası ortaya çıkmıştır. Bu durum ezanın da Türkçe okunmasına giden yolu açmıştır. O halde cumhuriyetin kuruluşunun devamında yapılan dil reformu, toplumun laikleştirilmesinde anahtar bir kavram olarak ifade edilebilir (Mardin, 2005, 65). Bu nedenle dil reformundan beslenen diğer tüm yenilikler toplumun kültürüne doğrudan etki ederek topluma seküler değerleri eklemlenmektedir. Bu durum toplumun kültürel yapısını inşa eden dilin, toplumun kimliğini seküler değerlerle oluşturduğu gibi Türk toplumunun dünya görüşüne de etki etmiştir (Gencer, 2016, 37).

Çağdaşlaşmak adına atılan tüm adımlar kitlesel olarak bütünlük duygusunu yaratıp pekiştirmedikçe toplumların dönüşümüne istenildiği gibi hizmet edemez. Bu durumdan Cumhuriyet Dönemi özelinde bahsederek harf ve dil reformu toplumsal açıdan bir *cemaat* vurgusunu ancak kitle iletişim araçları sayesinde mümkün kılmıştır. Aynı maddi zaman diliminde olunduğunu vurgulayan gazeteler bu açıdan önemli bir örneği teşkil etmektedir. Ancak gazetelerin ve diğer kitle iletişim araçlarının ortak bir kültür yaratmadaki katkısına değinmeden önce milletlerarası takvim ve saatin, yeni rakamların kullanımına ve ölçülerdeki değişikliğe kısaca değinmek gerekmektedir.

1925 yılında kabul edilen uluslararası takvim, 1928'te uluslararası rakamların kabul edilmesi ve ölçü birimlerde değişiklik yapılması Türk toplumu ile Batı dünyasını aynı sayısal sistemde bir araya getirmiştir. Dahası bu dönüşüm toplumsal yaşamda halka kimi kolaylıklar da sağlamıştır. Ancak meselenin özüne baktığımızda

ortak zaman dilimi ve bu zaman diliminin toplum fertlerince ve benzer biçimlerde tüketildiği fikri, millet fikrinin güçlenip kolektif bir biçimde anlam kazanmasına neden olmaktadır. Bireylerin aynı dünya içerisinde hayalî de olsa bir *cemaat* oldukları duygusunu pekiştirmektedir. “Gazetenin tepesinde yer alan tarih, o sayfanın üzerindeki en önemli amblem, en asli bağlantı”yı yaratmaktadır (Anderson, 1995, 48). Böylelikle dil bağı kültürel bir kitle iletişim aracı olan gazete ile birleşerek modern toplumlarda homojen bir eşzamanlılık sağlamaktadır.

Gazete kitabın ‘aşırı ucu’dur; devasa ölçekte satılan ama popülerliği uçucu bir kitap. Bir günlük best-seller’lar diyebilir miyiz? Basıldığı sabahın ertesinde gazetenin işi bitmişliği –tuhaf değil mi, kitlesel olarak üretilen ilk metallerden birinin, modern dayanıklı tüketim mallarına içkin olan bu işi bitme, modası geçme eğilimini haber vermesi?– aynı zamanda, tam da bu yüzden, olağanüstü bir kitlesel ayini mümkün kılar: Bir kurgu olarak gazetenin neredeyse eşzamanlı olarak tüketilmesi (‘tahayyül’ edilmesi). Şu sabah ya da akşam baskısının, şu gün değil bugün, üstelik şu saatle bu saat arasında inanılmaz ölçeklerde tüketileceğini biliyoruz (Anderson, 1995, 49-50).

Anderson bir ulusun hayalî bir cemaati oluşturabilmesinin önemli gerekliliklerinden biri olarak ortak takvim ve saat vasıtasıyla oluşturulan takvimsel bilinç olduğunu öne sürer. Böylelikle geçmiş, bugün ve gelecek olmak üzere zaman ayrımı gerçekleştirilirken aynı bilinç ortamında ulus da biçimlendirilebilecektir. Zamanın maddi bir şekilde ölçülüp somutlaştırılabilmesi ulus kavramının somut bağlarının oluşmasına yardımcı olmaktadır. Ulusların da geçmişinin, bugününün ve geleceğinin oluşturulup şekillendirilebilmesi gazeteler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Anderson ulusa dair bu görüşlerini gazeteleri ve romanları analiz ederek temellendirir. Gazetelerin toplumdaki bireyler tarafından kitlesel boyutta tüketilmesi hem de eşzamanlı olarak bireylerin gündelik yaşam pratikleri arasında yer alması toplumda aidiyet duygusu yaratarak toplumsal bağları sessizce güçlendirmektedir. Esasında Hegel’in de ifade ettiği gibi gazeteler modern insanın gerçekçi sabah duası haline bürünmektedir (Hegel, 2010, 51).

Varlıklarından emin olunmakla birlikte kimlikleri hakkında en ufak bir fikre sahip olunmayan binlerce (veya milyonlarca) kişinin, aynı ayini eşzamanlı olarak yerine getirdiğine herkesin duyduğu güven tamdır. Dahası bu ayinler bitmez tükenmez bir şekilde günlük ya da yarım günlük aralıklarla takvim boyunca tekrarlanır. Hayalî bir cemaatin dünyevi, tarihsel bir saate bağlanmış bir biçimi için daha iyi bir örnek nasıl bulunabilir? Diğer yandan, kendi gazetesinin, tıpatıp aynılarının otobüste, berberde, komşularında tüketildiğine tanık olan gazete okuru, hayalî dünyanın gündelik hayata köklerini sıkı sıkıya salmış olduğu konusunda teskin edilmiş olur (Anderson, 1995, 50).

Cumhuriyet Dönemi’nde gazetelere bahsettiğimiz açıdan baktığımızda gazetelerin önemli bir amaç üstlendiklerini söyleyebiliriz. Gazeteler Türk toplumunda eşzamanlılık algısı yaratarak ortak bir geçmişin oluşturulmasını sağladığı gibi ortak bir geleceğin oluşturulabileceğinin mesajını da halka

iletmişlerdir. Yeni reformların halk tarafından benimsenmesini sağlamış, yeni dilin somut örnekleri sunmuşlardır. Üstelik gazetelerin işlevi ortak takvim, saat ve evrensel sayı sistemine ek olarak Türk toplumunun zamanını Batı ile de özdeşleştirilmesini mümkün kılmıştır. Tüm bunların yanı sıra cumhuriyet entelektüellerinin düşüncelerini iletebileceği bir mecra olması dolayısıyla gazeteler Türk modernleşmesinde ve cumhuriyet tarihinde özel bir konuma sahip olmuşlardır.

Cumhuriyetin ilanının ardından 7 Mayıs 1924 yılında kurulan *Cumhuriyet Gazetesi*, Atatürk'ün desteği ile kurulmuş, ancak gazetenin herhangi bir hükümetle ya da partiyle bağlantısı olmadığı ilk sayısında “Cumhuriyet’in Karilere Takdimi” adlı yazıda halka duyurulmuştur. Gazete asli hedefini, cumhuriyet esaslarının ve demokrasinin korunması olarak ifade etmiş ve böylelikle cumhuriyet reformlarının basında yer almasına hizmet ederek cumhuriyet idealini somutlaştırmıştır (Emre Kaya, 2010, 76-77). Türkçe ile ilgili alınan kararların, yeni uygulamaların, yeni ifade biçimlerinin basın aracılığıyla halka ulaştırılmasında ve kamuoyu oluşturulmasında gazeteler, kayda değer bir yere sahip olmuşlardır. Bu açıdan *Cumhuriyet Gazetesi*'nin 3 Mart 1935 tarihinde yayımlanan sayısında Türkçe bir sözcük olarak “kutsal” kelimesinin kullanımıyla öz Türkçeleşme hareketinin görünür hale geldiğini söylemek mümkündür (Nişanyan, 2018; Onu Nasıl Seviyoruz, 1935, 5). Yeni Türkçe bir sözcüğün özleştirme hareketi kapsamında ilk kez bir gazetede kendine yer bulması, millî kimlik oluşturma politikasında dil kullanımını örneklemekte ve bu dilin halka ulaştırılması konusunda gazeteler adeta öncülük etmektedir (Özkan, 2009, 294).

Öz Türkçeleşme hareketi Güneş-Dil Teorisi ile desteklenerek millî bir dil ortaya koymaya çalışmıştır. Bu amaçla TDK'nin öncülüğünde Türkçe'ye pek çok kelime kazandırılmıştır (Özkan, 2009, 292-294). Kutsal kelimesi de bu yolla Türkçe'ye kazandırılan sözcüklerden biri olmuştur. Kelime anlamı açısından bakıldığında kutsal sözcüğü yerine önceleri “aziz, kutsal” anlamında “kutsi” ya da “kutsanmış” anlamında “mukaddes” gibi Arapça kökenli sözcükler dilde yer almıştır. Ancak yeni Türkçe'den Arapça ve Farsça kökenli sözcükler çıkartılmış, yerine kimi zaman eski Türkçe sözcükler öz Türkçeleştirilmiş kimi zamansa halk tarafından kullanılan bir sözcük çağrışım yoluyla yeni Türkçe bir sözcüğe dönüştürülmüştür. Kutsal sözcüğü esasında hem anlamca çağrışım yoluyla oluşturulmuş hem de eski Türkçe bir sözcüğün dönüştürülerek oluşturmuş bir kelime olması bakımından dikkat

çekicidir. Eski Türkçe’de kullanılan *kut* sözcüğü “bereket, baht, mutluluk” anlamlarına gelmektedir (Çoruhlu, 2010, 20). Arapça’da kullanılan *kudsî* sözcüğü ise *kds* kökünden gelmekte ve Türkçe manada “kutsal, aziz” demektir. Kutsal sözcüğü oluşturulurken eski Türkçe olan *kut* sözcüğü isimden isim türeten yapım eki “-sal” ile birleştirilmiş ve anlamsal olarak Arapça’daki anlamını çağrıştıracak şekilde biçimlendirilmiştir (Nişanyan, 2018; Özkan, 2009, 154-156). Millî bir dil oluşturma çabası millî bir edebiyat anlayışına giden yolu açmış, basın bu konuda öğretici ve bilgilendirici olmuş ve halkın yeni reformlarla bütünleşmesine hizmet etmiştir.

Gazetelerin toplumu etkilemesine ek olarak radyolar da benzer bir şekilde toplumda dönüştürücü bir etkiye sahip olmuştur. Güzel sanatlar alanında yapılan yeniliklerin bir yansıması olarak çok sesli Batı müziğini yaygınlaştırmak hedeflenmiştir. Bu sebeple radyolarda devlet tarafından belirlenen müzik kullanılmıştır (Göle, 2013, 23). Tüm bu çabaların ardında Türk kültürünü ulusal ve çağdaş değerler üzerine inşa etmek söz konusu olmuştur. Ancak bu durumu Ernest Geller, “didaktik bir laiklik” anlayışı olarak nitelendirmektedir. Gündelik hayata dâhil olan tüm pratikler toplumsal ve kültürel tüm eylemlerde kendine yer bularak topluma Batılı yaşam tarzını öğretircesine toplumsal yapı dönüştürülmeye çalışılmıştır (Gellner, 1984, 68).

Cumhuriyetin reformlarından 1925’te uygulamaya konan şapka ve kıyafet hakkındaki düzenleme toplumsal yapıda gözle görülür bir dönüşüme neden olmuştur. Fes ve sarık yasaklanmış yerine şapka getirilerek Batılı ülkelerin giyim biçimleri norm olarak kabul edilmiştir. Sarık, fes ve cübbe gibi geleneksel kıyafetler dini sembolize ettiği gerekçesiyle sekülerleşmenin bir parçası olarak değiştirilmiştir (Göle, 2013, 23; Kasaba, 2005, 21). Şapka ve ona eşlik eden kravat aynı zamanda “laiklik üniforması” olarak algılanmıştır. Devlete sadakati gösteren bu kıyafet devletin resmî kurumlarında yer alan memurların ve yöneticilerin sembolleri haline gelmiştir. Cumhuriyetin reformları toplumda sadece erkeklere yönelik olmamıştır. Kadınlar da toplumsal dönüşümden etkilenmişlerdir. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında geçit törenlerinde bayrak taşıyan şortlu, üniformalı, önlüklü kız öğrenciler ya da renkli tuvaletli dans eden genç kızlar cumhuriyet reformlarını toplumsal yaşamda temsil etmişlerdir (Kandiyoti, 2005, 109-112). Kıyafette yapılan düzenleme ve reformlar sadece erkekleri değil kadınları da bu dönüşüme dâhil etmiştir. Başörtüsünün kamusal alandan çıkartılması, eğitimde kızların ve erkeklerin birlikte

yer alması, Türk medeni kanunun kabul edilerek kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması toplumsal yaşamdaki kadın ve erkek rollerini modern bir forma kavuşturmuştur (Göle, 2013, 24).

Cumhuriyet Dönemi, Türk modernleşmesi adına gerek siyasi gerek ekonomik gerekse sosyal dönüşümlerin hızlı yaşandığı bir süreç olarak tarihte yer almıştır. Atatürk reformlarının radikal yapısı Batılı anlamda modernizmin tohumlarını Türk toplumunda oluştururken eski yapının dinî değerlerle birlikteliğini ayırarak laikliği öncelemiştir. Bu süreçte eski uygulamalar yerini çağdaş, millî ve laik değerlere bırakmıştır. Böyle bir kültürel ortamda toplumun kolektif bir biçimde aidiyet duygusunun güçlenmesi esas alınarak bütüncül ve homojen bir millet oluşturulması hedeflenmiştir. Millî kültür, tüm halk kitlelerine yayılarak ortak kültürel bir dil oluşturulması hedeflenmiştir.

3.2. Cumhuriyet Dönemi Seküler Kutsalları

Türkiye Cumhuriyeti ulus-devlet anlayışı ile modern, çağdaş ve evrensel temeller üzerine oturtularak şekillendirilmiştir. Yaşanan bu dönüşüm, çağdaşlık ve laiklik ilkesinin kurucu ideolojinin ana teması olması sebebiyle, Osmanlı Devleti'nde gündelik yaşamın tüm pratiklerinde kendini bariz bir şekilde görünür kılan İslam dininin ve İslami simgelerin kamusal yaşamdaki görünürlüğünü azaltmıştır. Dinî pratikler ve yaşam tarzı bireylerin özel yaşam alanıyla sınırlandırılmış, toplumdaki tüm resmî kurumlar laikleştirilmiştir. Sözlük anlamı olarak en basit biçimde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak ifade edebileceğimiz laiklik, Türk modernleşmesinin temel dinamiği haline dönüştürülmüştür. Böylece millet olmanın bilinci tıpkı diğer ulus-devletlerde olduğu gibi seküler değerler üzerine kurulmuştur. Türk milleti mevcudiyetinin meşruiyetini dinî yapıdan ilham alarak kutsallarını seküler simgeler, semboller, ritüeller ve mitler üzerinden oluşturmuştur. Yeni ibadet biçimlerini çeşitli semboller üzerinden yaratarak devamlılığını sağlamıştır. Bu durum laik insanın dinî bir öze sahip eylemlerinin milliyetçilik duygusuyla harmanlanarak millî pratiklerde vücut bulması olarak ifade edilebilir. Türk ulusu özünde dinî yapısını kaybetmemiş, dinî bağ seküler unsurlara aktararak toplumsal görünümü değiştirilmiştir.

Benedict Anderson milliyetçiğin modern bir yapıya sahip olduğunu öne sürer ve seküler bir biçimde oluşturulan ulusun dinî pratiklerle iç içe olduğunu vurgular

(Anderson, 1995, 24). Diğer taraftan Dominique Schnapper ulusu laiklik ilkesini temel alan demokratik bir çerçevede tanımlamaktadır. Ancak Schnapper laikliği, ulusların temel yapısını düzenleyici bir ilke olarak ele alır. Bu ilke perspektifinde siyasi yapı yeniden düzenlendiğinde ulus, “gerçek bir kült” haline bürünmüş ve “ayinleri, sunakları, tapınakları ve azizleri ile yurttaşlığa dayalı bir dine dönüştürülmüş” olacaktır (Schnapper, 1995, 132). Bu yapı içerisinde ancak din dışı alanda yer alan bireylerin davranış örüntülerinde bile dindar bir bireyin davranış tezahürleri görülebilir olacaktır (Eliade, 1991, 180).

Ulus-devletlerin dinî pratiklerinin dönüşümü milliyetçilik anlayışından etkilenmiştir. Bellah’ın kavramsallaştırarak ifade ettiği *sivil din* ulus-devletlerin pek çoğu için geçerli olan ortak zemini yaratmıştır (Bellah, 1967, 1-21). Vatandaşlık anlayışını toplumca kabul edilmiş duygular, değerler ve normlar üzerinden biçimlendiren ulus-devletlerin cemaat olabilmelerinde ve kendi kutsal değerlerini yaratabilmelerinde ulusal kimlikleri belirleyici ve bir o kadar da bütünleştirici olmuştur. Vatan bölünmez bir bütün olarak tanımlanmış, bayrak bu bütünlüğün ve egemenliğin simgesi olarak ifade edilmiştir. Millî bayramlar toplumların ibadet biçimi, millî marşlar ilahileri olmuştur. Şehitlik ise kurban töreni işlevi görmüş, ancak içerdiği dinî anlam tam anlamıyla kaybolmamıştır. Bu bölümde toplumların kutsallık atfettikleri seküler sembol ve simgelerin millet olma bilinci ile oluşturulduğuna kısaca değinilerek nasıl kutsallaştırıldığı analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Vatanın Kutsallaştırılması

Bir toprak parçası üzerinde yaşayan bireyler için o toprak parçası, millî kimliğin oluşturulması bakımından düşünüldüğünde o bireyler için var oluş sebebidir. Topluluğu oluşturan bireylere ait ortak bir payda oluşturan ve aidiyet duygusunu perçinleyen vatan, kültürel bir cemaat oluşumunun temel ögesidir. Anthony Smith vatan fikrini millî kimliği oluşturan bir unsur olarak tanımlamaktadır. Smith’e göre bu soyut birliktelikte vatan “ortak siyasi hissiyat ve maksatların ifadesi” olarak belirtilmektedir. Üzerinde yaşayan bireyler için o toprak parçasının anlamı olmalı, “herhangi bir toprak parçası değil, ‘tarihî’ bir toprak, ‘yurt’, halkın ‘beşiği’” olarak nitelebilir olmalıdır (Smith, 1994, 25-26).

Bir ulusun bütün fertlerinin bir arada yaşaması ve bu vatan toprağının tek bir ülkeye ait olması tek başına bu toprağın kutsallaştırılması için yeterli bir sebeptir. Tek başına vatan, özgür ve bağımsız yaşamak anlamına gelmemektedir. Vatan üzerinde yaşayan vatandaşların geçmişten beslenip geleceklerini inşa edecekleri somut mekânı oluşturmaktadır. Bu somut mekânın geçmişle kurduğu bağ, atalarından aldıkları güç, bağımsızlıkları adına kaybettikleri fertler, hemen hemen her toplumda vatanı kutsallaştıran, ona paha biçilemez bir nitelik katan unsurlardır. Dolayısıyla herhangi bir toprak parçası bir ulus için vatan olamaz, beslenecekleri, atalarını anacakları bir yer, vatandaşları toprağa bağlayacak önemli bir bağ kurulmalıdır.

Tarihî bellek ve çağrışımların mekânı haline gelir yurt; ‘bizim’ bilgelerimizin, azizlerimizin ve kahramanlarımızın yaşadıkları, çalıştıkları, dua edip savaştıkları yerdir. Bütün bunlar yurdu yeryüzünde biricik kılar. Nehirleri, denizleri, gölleri, dağları ve kentleriyle ‘kutsal’ hale gelir yurt -derin ve deruni anlamları sadece sırra matuf olanlar, yani milletin öz-bilinçli evlatlarınca kavranabilecek mübarek ve yüce yerlerdir buralar (Smith, 1994, 25).

Millet fikrinin oluşturulması vatandaşları bir bütün olarak özdeşleştireceği gibi onlarda aidiyet duygusunun da içselleştirilmesine hizmet edecektir. Bu bütünleşme millî egemenlik fikriyle anlam kazanacak ve ulus-devletin statü ve itibar kazanmasına hizmet edecektir. Milliyetçi bir bütünlük fikrini merkeze alan bir ulus için ortak bir toprak parçası dâhilinde birlik ve beraberlik düşüncesi vatandaşların kendini güçlü hissetmelerine yardımcı olacak ve onlara mutlak bir gelecek vaadi sunarken geçmişi de anlamlandırmalarına fırsat sağlayacaktır. Kendi efsanelerini, destanlarını yaratacak, mitlerini oluşturacak ve bunlar kutsal saydıkları unsurlara, dokunulmazlara dönüştüreceklerdir. Böylece vatan, kutsal değerlerinin oluşturulmasında geçmişi temel alacak ve geleceğini bu kökenden ilham alarak yapılandıracaktır.

Türkiye Cumhuriyeti de benzer bir anlayışla kutsallarını tanımlamıştır. “Türkiye Cumhuriyeti’nin sonsuza dek ilelebet yaşayacağı ve yaşatılacağı ve Misak-ı Millî sınırlarının asla değiştirilemeyeceği” her daim vurgulanmış, vatan toprağı millî bir bağ kurulmasını sağladığı kadar ruhani bir bağ kurulmasına da hizmet etmiştir (Kalaycı, 1998, 159-169). Modernleşmenin temel dinamiği rasyonellik olarak ifade edilse de esasında Türkiye Cumhuriyeti’nin (hatta diğer ulus-devletlerin) var oluşlarının rasyonel temeller yerine daha mukaddes temeller üzerine oturtulması, vatan toprağının var oluşunun dinî yapıya sahip geçmişiyle kurduğu bağın bariz bir örneğidir. Türk toplumu yaşadığı toprakların geçmişiyle bağ

kurarak bütünleşmiş ve bu vatani atalarının yadigârı olarak kabul edip değer vermiş, saygı duymuştur. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'ndeki vatan anlayışı Türklerin geçmişine ne kadar aittir? Smith (1994, 25) bu soruya cevap olarak üzerinde yaşanılan toprağın o ülke vatandaşlarının atalarının köklerini taşımasa bile vatana kutsallık atfedildiğini öne sürer ve örnek olarak Türkleri verir. Türk toplumunun kökeni bu topraklara dayanmamasına rağmen Türkler geçmişlerini bu topraklar üzerinden anlamlandırmış ve mevcudiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu durum vatan kavramının toplumların içinde bulundukları koşullardan etkilenebildiğini ve kutsallarını mevcut şartlara göre biçimlendirdiklerinin göstergesidir. Bu durumu Türk toplumu için değerlendirmek gerekirse cumhuriyetin kurulmasının akabinde Türk Tarih Tezi ortaya atılmış, geçmişle bağlantı kurulmaya çalışılmış ve toplumun millî kimliğinin oluşması adına mitler yaratılarak fertler bütünleştirilmiştir. Böylelikle vatan toprağı yurt olarak benimsenmiş, kutsal kabul edilmiştir.

3.2.2. Bayrağın Kutsallaştırılması

Bayrak her şeyden önce aidiyet vurgusunun sembolleşmiş halidir. Bir ulusun kimliğini gösterdiği kadar ulusu oluşturan toplumu da nitelendirmektedir. Dolayısıyla tüm ulusların mevcudiyetlerini somutlaştırdıkları en temel göstergedir. Diğer bir ifadeyle bayrak, ulusa ait olan toprak bütünlüğünün resmî temsilini oluşturmaktadır (Kalaycı, 1998, 159-169).

Bayrağın ulusun sembolü olması aynı toprak bütünlüğünde yaşayan bireylerin bir bütün olduğu vurgusunu güçlendirmektedir. Bireylerde “biz” bilinci oluşurken “öteki” de bu bilinç üzerinden tanımlanmaktadır. Anderson'ın gazetenin işlevine dair değerlendirmesini esasında bayrak için de söylemek mümkündür. Birbirlerini tanımayan, birbirleri hakkında herhangi bir fikre sahip olmayan halk kitlelerinin aynı topraklar üzerinde birarada yaşamakta ve bu birliktelik millî bir bilinçle bütünleşmektedir. Bu bütünlük bayrak sembolünde anlam kazanmakta ve toplumsal anlamda manevi bütünlüğün hatırlarıcısı olmaktadır (Anderson, 1995, 50; Kalaycı, 1998, 159-169).

Bayraklara atfedilen kutsiyeti değerlendirdiğimizde bir kumaş parçasının üzerinde yer alan renkler ve sembollerle biçimlendirilen maddi bir nesnenin devletlerin, ülkelerin uğruna canlarını feda edecekleri manevi bir sembole dönüşmesi bayrağın kurgusal bir mitle oluşturulduğunu göstermektedir. Bayrağa herhangi bir

törende göndere çekilirken saygı duruşu ile bu ana iştirak eden bireylerin yüklediği anlamı incelersek bir kumaş parçasına olağanüstü bir anlam yüklendiğini görebiliriz. Renklerine dair oluşturulan söylemler, biçimine dair yaratılan efsaneler esasında bayrağın olduğu her yerde kutsiyeti çağrıştırmış, toplumların tarihsel geçmişlerinin hatırlatıcısı olmuştur.

Bayrağın renklerinin veya biçiminin kendilerine atfedilen aşkın anlamlarına rağmen aslında çok basit ve tesadüfî kurgulardan meydana geldiğini belirtmek gerekmektedir. Bunu daha iyi ifade edebilmek adına Fransızların bayraklarını şekillendirmelerine ve renklerini oluşturmalarına örnek olarak değinilebilir. İskoçya kralı VI. Stuart 1603 yılında İskoçya ve İngiltere krallıklarını birleştirmiştir ve kendisini iki ülkenin de kralı ilan etmiştir. Önceleri beyaz-mavi olan İskoçya bayrağı ile beyaz-kırmızı olan İngiltere bayrağının renklerini de bir araya getirerek Birleşik Krallık'ın bugünkü renklerini oluşturmuştur ve *Union Jack*'i (Britanya Bayrağı) meydana getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Savaşı sırasında düşmanı olan Britanya'nın renklerini farklı figürlerle ve farklı anlamlarda kullanarak bir çeşit “karşı-bayrak” oluşturmuştur. Ezeli düşmanları İngiltere'ye karşı Amerikan Devrimi'ni destekleyen Fransa, bu devrimden ilham alarak bu renkleri “özgürlük hareketi” ile ilişkilendirmiş ve Devrim Fransa'sından İmparatorluk Fransa'sına ve ardından da günümüze kadar aynı renklerden oluşan bayrağı kullanmıştır. Görülebileceği üzere bayrak renklerine ve şekillerine atfedilen kutsallığın, kurgusal olmasının ilginç bir örneğidir Fransa. Öyle ki “Birleşik Krallık'ın bayrağı mavi, beyaz, kırmızı olmasaydı, Amerikan Devrimi'ninki de olmayacaktı ve ne Fransız Devrimi ne de önce imparatorluk sonra cumhuriyet Fransa'sı, bu renkleri kullanacaktı.” (Pastoureau, 2005, 161).

Türkiye Cumhuriyeti'ne baktığımızda bayrağın dinî bir anlamla bütünleştirildiği görülmüştür. Türk bayrağı üzerinden hem devlet kutsallaştırılmış hem de bayrağa verilen önemle dinî söylem ulusal söyleme aktarılmıştır. Yeni kurulan cumhuriyetin meşruiyetini sağlaması ve toplumu bir arada tutan ortak semboller oluşturması bunun en temel göstergesidir. Bu açıdan toplumun bir aradalığının manevi açıdan güçlendirilmesi için söylem aracılığıyla mitler üretilmiş ve çeşitli semboller kutsallaştırılarak dokunulmazlık atfedilmiştir. Türk bayrağı hakkında saltanatın kaldırılmasından sonra kanun çıkartılmış, 1936'da bayrağın şekli belirlenmiş ve 1937 yılında bayrağın nasıl kullanılacağı tanımlanmıştır. Bayrağın

kullanımının tarifi Türk milletinin kendi ritüellerini nasıl yarattığının bir örneğidir. Kanuna göre bayrak manevi değerini zedeleyecek herhangi bir biçimde kullanılmayacaktır, herhangi bir yeri örtmek amacıyla serilmeyecek, oturlan ya da basılan herhangi bir yere konulmayacaktır. Türk bayrağına hakaret edilmeyecek, saygısızlık yapılmayacak, yakılamayacak ve yırtılamayacaktır (Türk Bayrağı Kanunu, 1983, 559). Aslına bakıldığında bayrağın kullanımına dair tüm ifadeler bayrakla olan temasın biçimini belirtirken bayrağın nasıl millî bir ibadet sembolü haline dönüştüğünü de göstermektedir. Dolayısıyla Türk bayrağı için “asıl gücünü milliyetçiliğin barındırdığı dinsellikten aldığı” söylenebilir (Kalaycı, 1998, 159-169).

Bayrağı selamlamak, resmî törenlerde göndere çekmek esasında toplumda modern bir tören havası yaratsa da bu eyleme her zaman iştirak eden ruhani bir kutsiyet de söz konusudur. Adeta ayine benzer bir biçimde gerçekleşen bu törenlerde bayrak bireylerin hem geçmişlerini hem de geleceklerini simgelemektedir. Çünkü bayrak ulusların ne pahasına oluşturulduğunun hatırlatıcısı olduğu kadar aynı zamanda uğruna canlarını feda eden şehitlerinin de varlığının simgesidir. Hem bireylerinin vatan toprağı üzerindeki bağımsızlığını hem de bu bağımsızlık uğruna feda edilenlerin sembolüdür. Türk bayrağının ise rengini şehitlerin kanından aldığı söylemiyle zaten İslami bir simge haline büründürülmüştür. Her ne kadar ulus-devletin varlığını seküler değerler üzerine inşa edilmiş gibi görünse de bayrağın biçiminin kökenleri dahi Osmanlı Devleti’nden gelmekte ve üzerindeki hilal ve ay esasında yaratıcıyı ve peygamberi temsil etmektedir.

3.2.3. Millî Marşlar ve Millî Bayramların Kutsallaştırılması

Toplumların tarihleri aracılığıyla yeniden tanımlanması ve dil ile biçimlendirilmesi milliyetçilik fikrinin olduğu her toplumda görülen değişimlerdir. Var olan düzende yer alan pek çok değer ulus-devlet dâhilinde simgeleştirilir ve toplumu bütünleştirecek öğelere dönüştürülür (Keyder, 2005, 37). Millî marşlar bu öğelerin görünür hali, millî bayramlar ise ritüelleridir.

Millî kimliğin oluşturulması ve pekiştirilmesi ancak çeşitli ritüeller ve seramoniler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bu ritüellerde vatandaşların bireysel kimlikleri bir kenara bırakılarak onlara kolektif bir topluluk oldukları hatırlatılır. Bu bağlamda tüm vatandaşlar, birliktelik ve kardeşlik duygusuna teslim olurlar ve kültürel tüm faaliyetlerde bu duygu kendini hissettirir. Dolayısıyla millî

kimlik sadece yaratılmakla kalmaz, her millî durum ve eylemde somutlaşıp halkın duygularını perçinler, onların millî bilinçlerini tazeler. Hal böyle iken millî kimlik kendini sadece somut simgelerde göstermekle kalmaz kültürel faaliyet alanlarının tümünde vücut bulur, maddi bir forma kavuşur. Bu durum yeni efsanelerin yaratılmasına, yeni mitlerin oluşturulmasına zemin hazırlarken mevcut bağı da her uygulamada sağlamlaştırır.

Nümayişler, anma seremonileri, yıldönümü kutlamaları, şehit anıları, andlar, özel günlerde çıkartılan paralar, bayraklar, kahramanlara ilişkin kasideler ve tarihî olaylar hakkındaki yadigârlarla kimlik ve birliğin yeniden olumlanması suretiyle yurttaşlara aralarındaki kültürel bağ ve siyasî hısımlık hatırlatılır (Smith, 1994, 249).

Kendini kültürel alanda da somutlaştıran ulusal kimlik esasında toplumun özsaygısını arttırma biçimidir. Bu biçim, “kahramanlık heykellerinden etnografik ayrıntılara, halk müziği, destanlar ve kahramanlardan resmî törenlere kadar bütün ulusal simgelerin tanımlanması”na ve ulusal aidiyetin canlanışına dolaysız bir şekilde hizmet eder (Keyder, 2005, 37). Böylece bireylerin millet ruhunu oluşturan unsurlarda kendini bulmaları mümkün olur. Bütün “millî” olarak ifade edilen ezgilerde, marşlarda, halk şarkılarında bireyler geçmişi anarak içinde bulundukları toplumla bütünleşebileceklerdir. Çünkü bu bütünlüğe bireylerin marşlarla, halk şarkılarıyla etkileşime girdikleri anda görünür olan dinî ritüeller eşlik etmektedir (Hobsbawn, 2006, 8). Millî marşlar hangi millette okunursa okunsun daima bir vecd halinde okunur. Resmî törenlerin olmazsa olmazı olan marşlar, kimi davranış pratiklerini gerektirmektedir. Marşlar okunurken hareket edilmemesi, saygısızlık yapılmaması, konuşulmaması, hatta marşa eşlik etmemenin uygunsuz bulunması gibi pek çok yaptırım olduğu gibi kısıtlayıcılığı da söz konusudur. Bu durum o anda bu ritüel dahilinde bir araya gelen yurttaşlarda eşzamanlılığı görünür kılar, manevi duyguları güçlendirir. Birlik ve beraberliği sağlar, toplumu birbirine kenetlendirir.

Millî kimlik, gerek şairler gerek besteciler gerekse sanatçılar aracılığıyla kendi hissettirdiği gibi resmî törenler ve millî bayramlar aracılığıyla bir takvim yılı içerisinde belli aralıklarla bir araya gelmenin sürekliliğini de sağlar. Bu süreklilik bireylerin çeşitli amaçlarla bir araya gelmelerine neden olur. Bireyler millî bayramlarda, resmî merasimlerde, anma törenlerinde toplanarak geçmişi, atalarını ve kahramanlarını anarken vatanlarını kuranlara minnetlerini ifade etmiş olurlar. Birlik ve beraberlik duygusunun güçlenmesine hizmet eden bu sembolik ayinler, bireylerin ulusal aidiyetlerini pekiştirdiği gibi kültürel bağı da her defasında

sağlamlaştırmaktadır. Böylelikle, bireylerin millî ritüellerindeki davranışlar bütünü millet ruhunu yücelterek toplumun kutsallarını biçimlendirecektir.

Öyle bir eşzamanlı topluluk biçimi vardır ki, ancak ve özellikle şiir ve şarkılar biçimindeki dille anlatılabilir. Millî bayramlarda söylenen millî marşları alın örneğin. Sözler ne kadar bayağı, ezgi ne kadar sıradan olursa olsun, bu marşların söylenmesinde bir eşzamanlılık deneyimi vardır. Böyle anlarda birbirlerine tamamen yabancı insanlar aynı ezginin eşliğinde aynı dizeleri okur. (...) Nasıl da kendinden geçer insan bu tek tınıda! Başkalarının da bizimle tam aynı anda ve şekilde bu şarkılar söylediğinin bilincinde olsak bile onların kim oldukları, hatta yanı başımızdakiler dışında kalanların nerede oldukları hakkında en küçük bir fikrimiz yoktur. Bizi birbirimize bağlayan hayalî bir ses dışında hiçbir şey yoktur (Anderson, 1995, 163).

Türkiye Cumhuriyeti özelinde millî marşları ve bayramları göz önüne alırsak hemen hemen tüm devletlerdeki uygulamalarla benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Mehmet Akif Ersoy tarafından yazılan ve ilk iki kıtası Zeki Üngör tarafından bestelenen İstiklal Marşı, 12 Mart 1921’de Türkiye Cumhuriyeti’nin millî marşı olarak kabul edilmiştir. Her resmî törenin, millî bayramın, anma gününün başlangıcında İstiklal Marşı yer almaktadır. Esasında anlam bakımından ele alındığında İstiklal Marşı’nda İslami semboller ve dinî söylemler kullanılmıştır. Böyle bir marşın milliyetçi bir sembole dönüşüp millî sınırlar dâhilde toplumca kabul görmesine içerdiği dinî anlam da etki etmektedir. İstiklal Marşı “Kahraman Ordumuza” ithafıyla orduyu, askeri, vatanı, bayrağı hatta tüm ulusal imgeleri kutsamaktadır. Dahası Mehmet Akif Ersoy bu manzum eseriyle vatan ile aile arasında bağ kurarak toplumdaki kolektif ruhu güçlendirmektedir. Millî değerlere eşlik eden dinî değerler uyumlu bir şekilde metinde yer almaktadır. Bu öğelerin bir arada yer alması Türk milliyetçiliğinin özünü oluşturan düşünsel yapıyı göstermektedir (Bilgin, 2009, 25-32). Ancak Mehmet Akif Ersoy gibi vatansever bir şairin milliyetçiliğin İslam ümmetine zarar vereceğini düşünmüştür. Milliyetçilik fikrine olumsuz yaklaşmasına rağmen kaleme almış olduğu marşın millî bir sembol haline dönüşmesi ve millî değerlerin etrafına adeta bir hale çekmesi ironik bir durumdur (Köroğlu, 2010, 304-320).

İstiklal Marşı, millî duygudaşlığın sürdürülebilmesinde tek başına değildir. Cumhuriyetin kuruluş yılları temel alınarak bestelenen 10. Yıl Marşı, 50. Yıl Marşı ya da 75. Yıl Marşı gibi marşlar da kimi özel günlere, bayramlara ya da anma seremonilerine eşlik ederek kolektif aidiyeti kuvvetlendirmektedir. Millî kimlik bakımından ele alındığında marşların ve bayramların adeta dinî bir ruha sahip olması inancın ulusal değerlerde kendisini göstermesi olarak yorumlanabilmektedir.

Böylelikle bir toplumdaki bireyler için millî bayramlar adeta dinî bayramlardaki gibi ritüellere sahip olarak mevcudiyetini her defasında kutsamaktadır.

“Topluluk fertlerine ortak mirasları, kültürel yakınları hatırlatılır, ortak kimlik ve aidiyet duyguları güçlendirilir. Millet, engelleri aşmaya, meşakkatleri göğüslemeye muktedir ‘iman-teknesi’ bir grup haline” getirilir (Smith, 1994, 35). Millet anlayışı somut bir toprak parçasından çok ötesi haline gelerek bireylerin kaynaşmasını mümkün kılar. Kutsalla kurulan her bir ilişki birlik ve beraberliği güçlendirmektedir. Tüm kutsallaştırılan imgeler millet duygusunun oluşumuna ve gelişimine katkı sağlamaktadır.

3.2.4. Askerlik Görevinin Kutsallaştırılması ve Şehitlik

Sekülerleşen dünyada ulus-devlet varlığını kendi kutsalları üzerinden sürdürmektedir. Bunlar kolektif bilinçte oluşturulan semboller, yasalar, bayraklar, marşlar gibi somut nesneler olabildiği gibi normlar, değer yargıları gibi soyut unsurlar da olabilmektedir. Devletlerin kendi meşruiyeti ve devamlılığı için kutsallık atfedilen bir öge de askerlik görevi ya da vatani görevdir. Bir ferdin ait olduğu ülkesi adına kendini feda etmesi, vatani uğruna ölmesi ortak kimliği şekillendiren önemli bir unsurdur. Birey, ait olduğu toplum adına kendini feda ederken esasında vatanının geleceği uğruna kendini kurban etmektedir. Bu kurbanlardan geriye kalan anıt mezarlar ve ölümsüzlük imgesidir (Tuğrul, 2014, 157).

Askerlik, kurum olarak en temelde dinî bir yapıya sahiptir. Durkheim’in din tanımını hatırlarsak, bir din kutsalları ve yasakları olan, inananlarını birleştirip bütünleştiren ve topluluğun eylemlerinde, uygulamalarında kendini görünür kılan toplumsal bir olgu olarak ifade edilir. Topluluk belli kutsallara ve yasaklara riayet ederek ibadetlerini ve ritüellerini gerçekleştirir (Durkheim, 2010, 76). Askerlik ise Durkheim’in din tanımıyla benzerlik göstermektedir. Askerlikte de tıpkı dinde olduğu gibi ortak bir amaç söz konusudur. Bireyler kendi bireysel kimlikleri önemli olmaksızın ulvi bir amaç uğruna bir araya gelip ritüellerini ve ibadetlerini gerçekleştirirler. Asker topluluğu da tıpkı dinî bir toplulukta olduğu gibi ortak amaçlar ve idealler uğruna birleşir. Dinî eylemler gibi askerler de sık sık tekrarlayan uygulamalarla ibadetlerini gerçekleştirip inançlarını pekiştirirler, böylece askerlik adeta dinî bir yapı gibi içselleştirilir (Tuğrul, 2014, 176).

Şehit sözcüğü sözlükte “şahitlik, tanıklık yapmak” anlamında kullanılan “şehadet” kökünden gelmektedir. Şehit kavramı “Allah yolunda öldürülen”leri tanımlamaktadır. Bu uğurda ölen kişiye meleklerin ve üzerinde hayatını feda ettiği toprağın tanıklık yapacağı ifade edilerek şehit kavramı tanımlanır (Kesler, 2004, 89-110). Diğer semavi dinlerde olduğu gibi İslamiyet’te de şehit kavramı kutsal bir kavram olarak değerlendirilir. Allah yolunda kendini feda eden kişiye cennet vaadedilmektedir. Şehitlik mertebesi bir bireyin kendi mevcudiyetinden kutsal bir amaç uğruna vazgeçerek ulaşabileceği bir makamdır. Bir bakıma öteki dünyada iktidar sahibi olacak olan bireyin makamını tanımlamaktadır. Bu dünyadaki tüm günahları affedilecek, cennete kendisine özel bir yer hazırlanacak ve kabir azabı çekmeyecektir. Bu bağlamdan değerlendirildiğinde şehit olmak bu dünyadaki bir birey için mükâfattır (Duman, 1994, 429).

Modern anlamda ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve seküler bir anlayışın benimsenmesi asker ve şehit kavramlarının hem anlamlarını hem de kutsallıklarını dönüştürmüştür. Esasında bu kavramların kutsallıkları hiç kaybolmamış ancak millî kimlik anlayışına dâhil edilerek yeniden kutsanmışlardır. Seküler devlet anlayışı, askerleri ilahi bir amaç uğruna savaşmak yerine ülkeleri için savaşan bireylere dönüştürmüş ve şehitleri vatanlarını korumak uğruna can verenler olarak yeniden tanımlamıştır. Askerlik ve şehitlik kavramları yine kutsal değerler olarak toplumda kabul edilmiş ancak bu kutsallık rasyonel gayeler üzerinden ifade edilmiştir.

Şehitlik kavramı en dinî bağlamda bile esasında siyasi bir kavramdır. Hem özveriyi içerir hem de ait olduğu topraklar uğruna can vermek kardeşliği yüceltir, birlikteliği anlamdır. Modern ulus-devlette vatan sevgisi, askerlik ve şehitlik kavramıyla özdeşleşir (Tuğrul, 2014, 165-166). Böylelikle hem vatan sevgisi hem askerlik görevi hem de şehitlik millî duygunun ifade biçimlerine dönüşmüş olur. Toplumsal birlikteliği mümkün kılan uluslar, aynı zamanda vatan sevgisiyle toplumların “kendi hayallerinin icadı” olan bu unsura bağlılık gösterirler (Anderson, 1995, 159). Bu bağlılık şehitlik ve askerlik göreviyle görünür hale gelerek millî kimliği anlamlandırmaktadır.

Askerlik ve şehitlik bir nevi kendi varlığından vazgeçmek ve kendini kendinden daha kutsal, daha aşkın bir şey uğruna savaşmak ve feda etmektir. “Şehidin trajedisi yalnızca ölmesinde değil, en başta ölümüne lüzum görülmüş olmasındadır.” (Eagleton, 2019, 115). Ancak modern toplumlarda bireylerin

kendinden vazgeçmesi vatan uğruna kendi feda etmesi millî kimliğin oluşumunda önemli bir olgudur. Bu durum kendini çeşitli söylemlerde de göstererek ölümsüzleştirmektedir. Şehitlik özü itibariyle bir kurban ritüelidir, şehit ise kurban edilmeyi kabul edendir. Bu nedenle askerlere ve kurbanlıklara kına yakılır. Ülkenin geleceğinin olabilmesi, ancak şehitler ve askerler sayesinde mümkün olabilmektedir. Şehit “topluluğun bir üyesi olarak bir borç öderken, bu kez de ona karşı borçlanılır.” Böylelikle modern toplumlarda vatan toprağı, şehitlerin onun mevcudiyetlerine aşkınlık katmasıyla kutsallaşır. Kahramanlık imgesi bu sefer vatanı korumakta olan bireylerin tezahüründe kendini anlamlandırır. Kendini feda eden asker esasında ulusal bütünlüğü koruduğı söylemiyle hafızalarda yer edinir. Bu bağlamda modern devlet vatan için ölen askerleri ve dolayısıyla vatanı kutsamış olur. Tüm bu kutsiyet, kolektif bilinci güçlendirir, vatanseverlik ve fedakârlıkla birlikte anılır. “Paradoksal bir biçimde, yurttaşların ölümsüz ulus için ölümü, sadece ulusu değil, ölenleri de ölümsüzlüğe taşır.” (Tuğrul, 2014, 157-185).

İbrahim Peygamber’in hikâyesinde olduğu gibi, bir babanın kendisi için en kutsal saydığı bir değer, inanç adına oğlunun boğazını kesmeye kalkışması mümkün değildir. Bunun fikri bile tahammül edilemezdir. Oysa aynı baba, oğlunu askere hatta savaşa gönderebilir. Vatan toprağını korurken kendisine şehit olarak dönen oğluna ağlarken, bir yandan da ‘Vatan için feda olsun,’ diyebilir (Tuğrul, 2010, 18).

Türkiye Cumhuriyeti’nde asker ve şehit imgeleri diğer modern toplumlarda olduğu gibi kutsallık barındırmakta ve önem atfedilmektedir. Bu konuda kullanılan askerî söz dağarcığı bile oldukça geniştir. Türk tarihi savaşlar ve fetihlerin tarihini barındırır. Okulların müfredatlarında askerî destanlar ve şiirlere sıkça yer verilir. Öğrencilerin andında bile “Varlığım Türk varlığına armağan olsun.” ifadesiyle vatanın önemine yapılan vurgu somutlaştırılır ve kendini kendinden daha üstün ve kutsal varlık uğruna feda etmek küçük yaşlardan itibaren içselleştirilir. “Şehitlik” tüm bu söylemler üzerinden yüceltilir. Türk Tarih Tezi de tüm bu söylemleri destekleyerek ordu ve vatanın kutsallığını vurgular.

Türk Tarih Tezi askerliği, orduyu ve savaşçılığı “ordu-millet” miti üzerinden yeniden biçimlendirir. Bu yaklaşıma göre Türk toplumu için askerlik, görev ya da vazife olmaktan çıkar, kültürel yapının doğal bir ürünü olarak ifade edilir. Diğer bir şekilde ifade edersek, askerlik Türk toplumunun doğal bir özelliğı, kültürel kodlarında zaten var olan bir nitelik olarak anlam kazanır. “Her Türk asker doğar.” bu yaklaşımın ilkesi olur. Bu yaklaşım biçimi sadece Cumhuriyet Dönemi ile sınırlı

kalmaz, halkın ve aydınların söylemleriyle, kitle iletişim araçlarıyla, okullarla, orduyla çeşitli şekillerde yeniden üretilir (Altınay, Bora, 2008, 141-143).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel söylemine kahramanlık destanları da eşlik eder. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması “tek başına ve yalnız bir önder eşliğindeki fedakârlık eylemi” olarak kolektif bilinçte kendine yer bulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün *Başkomutan* ünvanına sahip olması onun Tek'liğini vurgulayan ve pekiştiren diğer bir örnektir. Fedakârlık olarak ifade edilebilecek tüm imgeler kahramanlık mitiyle bütünleşir ve toplumsal hafızada yer edinir. Tüm bu mitler ve söylemler Allah yolunda savaşmak yerine vatan topraklarını korumak uğruna savaşmak olarak yeniden tanımlanan askerlik ve şehitlik kavramlarının toplumca kabul görüp millî duyguların devamlılığını sağlaması içindir. Böylelikle vatan için ölmek, şehit olmak olarak ifade edilirken kutsallık da dönüştürülmüş olur (Tuğrul, 2014, 184-185).

Kutsal sıfatının evlilik ve vatan gibi olgulara verilmesi tesadüfî değildir. Zira bunlar insanın kendi insanlığında varlık bütünlüğü ile birleşen iki hakikattir. Bu hakikatler kendini değişmez kabul ettiren içkin bir aşkınlık üretebilmek için tabiat ve kültüre girerler. Bu sebeple bu tip gerçeklikler kutsalı temsil ederler. Bunlar okkült ve bulanık bir mana içeren tabiatüstünün dünyadaki kırılmaları değil, aksine insanın kendini gerçekleştirmek için kendini feda ettiği insani olgulardır (Vergote, 2002, 218).

Asker ve şehit kavramları Agamben (2012) 'in *imza* teorisini hatırlatacak bir biçimde kendilerine içkin olarak dinî bir ruhu barındırırlar. Bu ruh milliyetçiliğin temel dinamiklerine dâhil edilip ulus-devletin sınırları dâhilinde yeniden üretilir. Ulus-devlet kendi itibarını yaşayan bireyler üzerinden sembollerle, ayinlerle ve seremonilerle gerçekleştirerek kardeşliği, birliği, bütünlüğü ifade ederek “biz”i güçlendirir (Smith, 1994, 249-250). “Biz”i yaratılıp güçlendirilmesi “öteki”yi kaçınılmaz olarak gerektirir, “öteki” askerlerin en büyük düşmanı olarak betimlenir. Vatani “öteki”den korumak ulvi bir görevdir, çünkü vatan kutsaldır. Ülke uğruna şehit olan birey kutsal vatan toprağı uğruna kendini feda ederken bir anlamda da millî kimliği de korumuş olmaktadır.

3.3. Cumhuriyet Dönemi'nde Kutsallaştırılan Öğretmen İmgesi

Millî kimlik oluşumunu merkezine alan ve bu doğrultuda varoluşunu biçimlendiren ulus-devlet toplumsal yapıyı kendi idealleri doğrultusunda dönüştürür. Bu dönüşüm süreci salt rejim değişikliği gibi siyasi boyutta kalmaz, kültürel yapıya da derinlemesine işler. Ülkelerin dinî ve kültürel değerleri rasyonel ve somut bir

görünümüne kavuşur. Yeni ibadet biçimleri bu maddi nesnelerin ayinleri olup toplumca özümсенir. Ancak ulus-devletlerin dönüşüm çabaları kimi zaman soyut formlarda kendini belli eder. Kültürel yapıyı yeniden yaratma potansiyeline sahip olan eğitim soyut değerlerin topluma nakeledilmesini sağladığı gibi millî bir bütünlüğün oluşturulmasında da kayda değer bir yere sahiptir.

Eğitim, modernleşme sürecine dâhil olan hemen hemen bütün toplumlarda ele alınan bir olgu olagelmıştır. Toplumdaki okur-yazarlığın arttırılması, edebî bir kültürün oluşturulması, çağdaş bir eğitim müfredatına sahip olunması gibi amaçlarla kanunlar çıkartılmış, yeni uygulamalar başlatılmıştır. Sadece toplumsal yapıyı dönüştürmek hedeflenmemiş, beraberinde millî bir bilinç oluşturulması için eğitimin içeriğine bu doğrultuda yön verilmiştir. Kaçınılmaz olarak millet olma bilincinin oluşturulması eşitlik ve kardeşlik ruhunun vurgulanmasını gerektirmiştir. Böylelikle çağdaş, entelektüel, aydın ve millî duygularla beslenen yurttaşlarla dolu bir toplum yaratılmaya çalışılmıştır.

Eğitim, yeni milletin (veya ‘millet olma’nın) yeniliğini hattâ devrimciliğini meşru kılacak dil (bir lingua franca olmayı üstlenen), tarih, sanat ve edebiyat, siyasî bir mitoloji ve sembolizm eliyle, anti-sömürgeci mücadelesine; toplumsal ve siyasî özgürleşme hareketlerine, bugün de benzeri bir kendini kurban etme hissine ilham kaynağı olabilecek uzak kahramanlar ve ‘altın çağlar’ vizyonuna dair mit, bellek, değer ve sembollerdeki yönelimleri ifade etmekte kullanılabilir (Smith, 1994, 185).

Kültürel yapıda önce dil ile başlayan millîleşme adımları kendini eğitim alanında göstererek millî kimliğin oluşturulup sürdürülmesine hizmet etmiştir. Bunun için seçilen eğitim programları toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak ve kültürel türdeşliğe hizmet edecek şekilde oluşturulmuştur. Devlet sisteminde ve bu sistemin bileşenlerinde yer alıp eğitim konusunda öncü rol üstlenecek bireyler öğretmenler olmuştur. Ulus-devletin eşit hak ve görevler dâhilinde kamusal yaşama dâhil olabilme imkânına eşlik eden “rasyonalist içerikli, bir örnek bir kamusal sivil eğitime vurgu”su öğretmenlerin (kaçınılmaz olarak diğer meslek gruplarının) arayışlarına cevap vermiştir. Modern ulusun yeni yapısında kendine “kariyer” hedefleyen bireyler, sahip oldukları niteliklerin karşılığı olabilecek bir gelir arayışında olmuşlardır. Bireylerin kendilerini değerli hissedecekleri mesleki bir statüye ihtiyaç duymaları, onları öğretmen olmaya yöneltmiştir (Smith, 1994, 186-189). Böylelikle eğitim ve bu alanın neferleri olarak öğretmenler modern devletlerin vazgeçilmez bir ögesi olmuşlardır. Çünkü ulus-devlette yer alan tüm vatandaşlar “bilinçli olarak yönelinebilecek bir hedef” haline dönüşmüştür (Anderson, 1995, 83).

Weber ulusal aidiyet duygusunun ortak siyasal hafıza, dinî inanç ve dil birliği ile mümkün olabileceğini öne sürer (Weber, 2012, 511-514). Bunu sağlamanın yolu ortak bir kültür oluşturmak ile mümkün olabilmektedir. Uluslaşma sürecinde kültür, kendini kurumlar aracılığıyla halka ulaştırır, bu kurumlar ortak bir dil sayesinde kolektif hafızaya etki ederler. Bayraklar, millî marşlar, okullar, bayramlar hep ortak millî kimlik idealine hizmet ederler (Tuğrul, 2014, 151). Ancak Gellner’a göre, ulusal bir devletin oluşum sürecinde yer alan kültür dönüştürülmüş bir kültürdür. Kültürel dönüşüm sürecinde “ölü diller canlandırılır, gelenekler icat edilir, oldukça hayalî eskiye ait olduğu sanılan bir takım saf özellikler gündeme gelir.” Bu unsurların desteği ile oluşturulan kültür tüm topluma yayılmaya çalışılır. Bunu sağlamaya imkân sağlayan unsur ise eğitimidir. Gellner’a göre toplumu dönüştürmesi beklenen ekonomik yapılanmanın yerini modern devletlerin oluşum sürecine eğitim almıştır. Bu nedenle eğitim modern devletler için meşru şiddet kadar önemli bir hale gelmiştir. Aynı zamanda eğitim, devletin ekonomik yapılanmanın da zorunlu bir önkoşulu haline dönüşmüştür. Homojen bir toplum yaratarak atomize bireyler yetiştirmek ve anonim bir toplum kurmak için kültürel dönüşüm gerekli görülmüş ve dolayısıyla eğitimle yurttaşlar biçimlendirilmeye çalışılmıştır (Gellner, 1992, 105-109).

Kültürel homojenlik oluşturma, uluslaşan milletin kendi kültürünü tüm ülkeye yayma hedefidir (Tuğrul, 2014, 146). Bu hedefi modernleşme sürecinde hemen hemen bütün ülkelerde mümkün kılan iki kurum söz konudur: okullar ve ordu. Okul ile ordu her şart altında iki büyük kitlesel eğitim kurumudur. Ordu devletin meşruiyetini sağlayamaya imkân sağlarken eğitim, toplumda yer alan vatandaşların evlerine dili ve kültürü ileterek toplumsal boyutta dönüşüme hizmet eder (Hobsbawn, 2010, 140). Bu durum halkın mevcut rejimle bütünleşmesine fırsat sağlar, halk egemen iktidarın yarattığı kültüre asker, öğretmen, kamu çalışanları, jandarma, polis gibi devleti temsil eden bireyler aracılığıyla ulaşır. Böylelikle “millet ile özdeşleşmek” ideali gerçekleştirilmeye çalışılır. Devlet eliyle yaratılan “millet” imajı, halka aşılır ve gelenekler icat edilerek ortak tarih, dil ve kültür üzerinden halk devletle bütünleştirilir. Bu bütünleştirme sürecinde okullar gün geçtikçe güçlenen aygıtlara dönüşmektedir (Hobsbawn, 2010, 115).

Okur-yazarların az olduğu bir dünyada okuma yazma bilenler toplumsal yapıda en tepede konumlandırıldıkları gibi “kutsal olanın müridleri” kabul edilirlerdi

(Anderson, 1995, 30). Bu durum geçmişteki birçok medeniyette ortak bir özellik olagelmıştır. Yahudilik'in, Hristiyanlık'ın, İslamiyet'in hatta Çin'in toplumsal yapılanma biçimlerine bakıldığında eğitim alan kitlenin sınırlı bir kitle olduğu görülür. Kitlesele yayıncılığın ve bilimsel gelişmenin başlamasıyla okullar pozitif bilimlerin geleceğe nakledicisi haline geldiği gibi eğitim dinî eksenden çıkarılır ve rasyonel temellere oturtulur. Seküler bir toplum anlayışı modernleşmenin merkezî dinamiğine dönüşür. Laik bir sisteme geçiş beraberinde dili de profan dünyaya taşır. Ancak dil yine de toplum tarafından kadim bir geçmişe sahip gibi algılanmıştır. Çünkü toplumsal hafızada diller en köklü ve en eski unsurlar olarak yer edinmişlerdir (Anderson, 1995, 162; Tuğrul, 2014, 151-152).

Sanayi devriminden sonra icat edilen gelenekler üç farklı sınıflandırma ile ifade edilmiştir. Bunlar;

a) toplumsal birlik-beraberliği ya da gerçek veya yapay cemaatlere grup aidiyetini oluşturan veya sembolize eden gelenekler, b) kurumları, statü ya da otorite ilişkilerini oluşturan veya meşrulaştıran gelenekler, c) ana amacı toplumsallaşma, inançların, değer yargılarının ve davranış teamüllerinin aşılma ve aktarılması olan gelenekler (Hobsbawn, 2006, 12).

Hobsbawn'ın yaptığı bu sınıflandırmanın modernleşen toplumlardaki toplumsal yapıda yeni gelenekler üretmekle kalmadığı hatta toplumun değer yargılarını baştan aşağıya şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Modernleşen toplumların dilleri dönüşmüş, kültürleri yeniden üretilmiş ve toplumsal hafızalarına adeta reset atılmıştır. Tüm bu dönüşüm süreci toplumların kutsal kabul ettikleri değerlerini de etkilemiştir. Eğitimin hatta öğretmenin kutsallaştırılmasının modern dönemde ivme kazanması tesadüf değildir. Modern öncesi toplumlarda din âlimlerinin sahip olduğu kutsallık modern dönemde eğitimin toplum mühendisliği işlevi dikkate alınarak öğretmenlere nakledilmiştir. Âlimlerin, rahiplerin yerini modern dönemin seküler hocaları, öğretmenleri almış; dinî eğitim yerini içeriği teknik ve rasyonel bilgilerle donatılan çağdaş ve laik eğitime bırakmıştır (Gencer, 2017, 716-719).

İnsan yaşamında belirleyici bir etkiye sahip olan ve diğer unsurlardan farklı olarak sıra dışı kabul edilen çeşitli değerler, değer yargıları ve hususlar vardır. Bunlar adeta dokunulmaz bir alan oluştururlar kişi ve toplum yaşamında. İnsan yaşamını çepeçevre kuşatan ve yönlendiren bu değerler ve değer yargıları etkileyicilik açısından tartışılmaz bir üstünlüğe sahiptir. Öyle ki bazen uğruna mücadeleler verilir; canlar ortaya konulur. Bu kutsallar karşımıza bazen moda, bazen sermaye, bazen de ideolojiler olarak çıkar (Gündüz, 2009, 11-12).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, daha önceleri başlayan modernleşme girişimleri hız kazanmıştır. Modernleşme yeni bir süreç başlattığı gibi kendi kutsallarını da toplumda görünür kılmıştır. Millî bir kimlik oluşturulması ve bu

kimliğin halk ile entelektüel kesim arasındaki kopukluğu kapatması için atılan adımlar eğitim alanında da görünür hale gelmiştir. Kültürel yapının inşa edilmesi için sadece dil değil alfabe de dönüşmüştür. Eğitim kutsanmış, toplumun eğitilmesi adına yeni uygulamalara yer verilmiştir, yeni girişimlerle halkın okuryazarlığının ve eğitim seviyesinin arttırılması amaçlanmıştır. Milliyetçi söylemde kendine yer edinen “öğretmen ordusu” söylemi toplumda önemli işlevlere sahip olan öğretmenlere dikkatleri çekmiştir. Tüm bunlara ek olarak, Atatürk’ün *Başöğretmen* ve *Başkomutan* ünvanlarına sahip olması ve sıklıkla bu ünvanlarının vurgulanması millî bir eğitim anlayışı inşa edilme çabalarının somut bir göstergesi haline gelmiştir (Altınay, Bora, 2008, 146).

Osmanlı Dönemi’nde âlim, ulema sınıfına ait olmuştur ve devletin resmî kurumlarında önemli memuriyet makamlarına getirilmiştir. Doğal olarak âlimin bilimi, memuriyet vasıtasıyla devletle iç içe bir durumda olagelmıştır. Modern Türkiye’de ise âlim, öğretmen ya da hoca olarak adlandırılmış ve bu sefer devletin eğitim kurumlarına nakledilmiştir (Mardin, 1992, 115). Âlimden öğretmene geçiş süresinde âlim mitosu aynen kalmış, sahip olduğu kutsallığı öğretmene aktarmıştır. Âlimlerin dinî bilgilerinden dolayı sahip oldukları kutsiyet, modern söylemde rasyonel bir anlama büründürülmüştür. Eğitimin ulemanın elinden alınması eğitimde cinsiyet temelli ayrımı sonlandırdığı gibi ortak ve karma eğitim anlayışına geçilmiştir (Mardin, 1991, 76). Öğretmenin öğretici olarak toplumda sahip olduğu işlev, halk kültürünü homojen ve seküler bir kültüre dönüştüren bir katalizör olarak konumlandırılmasıyla anlam kazanmıştır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde öğretmenler, milliyetçi düşünceler doğrultusunda eğitimi şekillendirmişlerdir (Mardin, 1992, 142). İlk yıllardaki eğitim anlayışı adeta “bir norm kazandırma etkinliği” olarak görülmüştür. Dolayısıyla okulların işlevleri bu yönde biçimlendirilmiş ancak okullar toplumsal yapıda organik bir kültür yaratmaktan ziyade milliyetçilik duygularını aşıl原因an merkezlere dönüşmüşlerdir. Homojen bir kültür yaratılıp bu kültür halkla yeterince bütünleştirilememiş, eğitim toplumsal yapıda ortak payda olamamıştır (Mardin, 2015b, 279-280).

Türk modernleşmesinin her ne kadar eksik ya da hatalı yönleri olduğu öne sürülse de kadınlar konusunda geleneksel kalıpları yıkması bakımından dikkate değerdir. Özellikle 1926 yılında Medeni Kanun’un kabul edilmesi ile kadın erkek

eşitliğinin sağlanması çok önemli bir değişim sürecini başlatmıştır (İçli, 1998, 95). Kadınlar kamusal alanda daha fazla görünür hale gelmiştir. Kadınların erkeklerle birlikte iş hayatında yer almaya başlaması “eğitim görmüş birçok Türk kadınının meslek hayatına atılmasını sağlayan bir iklim yaratmış” ve toplumsal dönüşüm sürecinde kadınların aktif bir rol almasına neden olmuştur (Mardin, 1991, 76-77). Cumhuriyet Dönemi’nde öğretmen, hemşire gibi çeşitli mesleklerde kendine yer bulan kadınlar toplumun genel algısını dönüştürmekte etkili olmuştur.

Günümüzde baktığımızda öğretmenlere ve eğitime atfedilen kutsiyet Cumhuriyet Dönemi’ndeki kadar olmasa bile tam anlamıyla yok olmuş değildir. Cumhuriyet Dönemi eğitim reformlarıyla, öğretmenlere atfettiği toplum mühendisliği ile yeni bir değerler sisteminin aşılmasını ve pekiştirilmesinde öncü rol oynamıştır. Halkın yeni kültürel değerlerle ne kadar bütünleşip bütünleşmediği başka bir tartışma konusudur. Ancak bu bütünleşme için alınan kararlar rasyonel dünyanın dinî özden beslenerek kendi kutsallarını yaratması ve ritüellerle desteklemesiyle mümkün olabilmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nde öğretmenlerin önemi Mustafa Kemal Atatürk’ün 24 Kasım 1928 yılında “Millet Mektepleri’nin Başöğretmenliği”ni kabul etmesiyle vurgulanmıştır. Her yıl 24 Kasım günü kutlanan “Öğretmenler Günü” hem cumhuriyet tarihi açısından önemli görülmekte hem de öğretmenlerin kutsallığını her yıl hatırlanmasına neden olarak toplumsal hafızada yer edinmektedir.

4. TÜRK EDEBİYATINDA KUTSALIN DÖNÜŞÜMÜ: REŞAT NURİ GÜNTEKİN ÖRNEĞİ

Millî edebiyatın oluşmasında ve gelişmesinde önemli katkıları bulunan Reşat Nuri Güntekin Türk edebiyatının mihenk taşlarından biri olarak kabul edilir. Reşat Nuri Güntekin verdiği eserlerle toplumsal sorunları gerçekçi bir dille gündeme getirmiş, modernleşme sancılarının etkilerini eserlerinde hissettirmiştir. Reşat Nuri Güntekin'in aldığı eğitim, iş yaşamında farklı alanlardaki tecrübesi, toplumsal ve kültürel meselelere olan tutumu gibi unsurlar edebî kişiliğine önemli katkılar sağladığı gibi bu katkılar eserlerinin kurgusal başarısına da yansımıştır. Eserlerinde oluşturduğu karakterler gelişmekte olan Türk toplumunun ihtiyaçlarına cevap vermiş, millî edebiyat kimliğinin oluşmasına hizmet etmiştir. Reşat Nuri Güntekin'in dört farklı romanının başkarakterinin öğretmen olması tesadüf değildir. Eğitim konusunda yaşanan dönüşümlere kayıtsız kalmamış ve öğretmenlerle toplumu eğitmeye çalıştığı gibi yarattığı karakterlerle de öğretmenlere rol modeller sunmuştur. Bu bölümde Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında öğretmen imgesini edebiyat sosyolojisi kapsamında nasıl ele aldığı bu bölümde incelenecektir. Edebiyat ve toplum etkileşimine değinilerek Türk edebiyatına dâhil olan roman türü açıklanmaya çalışılacaktır. Cumhuriyet Dönemi'nde Türk edebiyatının sahip olduğu işlev ifade edilmeye çalışılarak edebiyatla anlam kazanan “kutsal öğretmen” mitosu irdelenecektir. Daha sonra Reşat Nuri Güntekin'in romanlarının toplumsal işlevine değinilerek Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki öğretmen karakterleri toplumsal bir çerçevede ele alınacaktır.

4.1. Toplumsalın İnşasında Romanın İşlevi ve Reşat Nuri Güntekin'in Romanları

Modern edebiyatın en yeni türü olarak ifade edilen roman, Batı'dan ithal edilmiş edebî bir türdür (Adıvar, 2017, 95). Temel olarak Batı çıkışlı bir tür olduğu için romanın biçimlenmesi yine Batı dünyasındaki gelişmeler doğrultusunda

gerçekleşmiştir. Bireyciliğin yükselişe geçtiği modernleşme süreci kaçınılmaz olarak romanı da etkilemiştir. Doğal olarak roman bireyi temel alarak ve bireyin dünyasını betimleyerek toplumun da anlamlandırılmasına yardımcı olmuştur. Bireyin iç dünyasının yanında gündelik olayları en küçük ayrıntısına kadar aktaran roman, bireylerin içinde bulundukları toplumsal koşulların değerlendirilmesine imkân sağlamıştır (Naci, 2010, IX). Romanı “dönemin tüm toplumsal seslerinin azami ölçüde eksiksiz kaydı” şeklinde tanımlayan Bahtin, esasından romanın oluşturulduğu toplumun koşullarından bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini çarpıcı bir şekilde vurgulamıştır (Bahtin, 2014, 38). Bu nedenle roman, içeriğinde bulunduğu dönemden izler taşıdığı gibi oluşturulduğu döneme de kendinden bir şeyler bırakmaktadır.

Romanın tarih sahnesinde kendine yer bulması ve edebiyatın toplumsal koşullardan bağımsız olarak düşünülmemesi romanın toplumları etkileyebilme imkânına sahip olabileceği tartışmalarını gündeme getirmiştir. Edebiyat, toplumun sorunlarıyla sıkı bir şekilde ilişki içindedir. Bu nedenle edebiyat, içinde bulunduğu toplumu doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda toplumsal sorunların görünür hale gelmesine de yardımcı olması edebiyatı, toplumla doğrudan etkileşimde olan bir kültürel araç haline getirmektedir. Edebiyatın toplumun değerlerini cisimleştirip toplumu dönüştürebilme kudretine sahip olabileceği düşünülmüştür (Eagleton, 2011, 34-38).

Edebiyatın toplumdan bağımsız bir biçimde düşünülmemesi beraberinde edebiyatın sosyal gerçeklikle olan ilişkisini gündeme getirmiştir. Herhangi bir eserin okuyucu ya da toplum üzerinde etkili olabileceği söz konusu olunca edebiyatın amacının ne olduğu sorgulanmıştır. Marksist estetik tartışmalarında özgün bir yere sahip olan Macar filozof ve edebiyat eleştirmeni Georg Lukács estetik ile toplum arasındaki ilişkiyi yansıtırma kuramı ekseninde çözümlemiştir. Lukács’a göre sanat (bu çalışma özelinde edebiyat) toplumsal gerçekliğin yansıtılmasıdır. Edebiyatın, içinde bulunduğu toplumu tipik bireylerle, olaylarla ya da durumlarla somutlaştırması gerektiğini ifade eden Lukács, toplumdaki genel yapının ancak bu şekilde aksettirilebileceğini öne sürmüştür. Bu noktada yazarın görevini toplumun temel dinamiklerini çözümlemesi ve bunları eserlerinde işlemesi olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla bireylerin sosyal gerçeklikten ayrı bir şekilde ele alınamaması bireyin toplumla olan ilişkisinin eserlerde yansıtıldığı takdirde anlamlı olacağını öne sürmüştür (Lukács, 1975, 107-156).

Cumhuriyet Dönemi edebiyat anlayışından toplumla etkileşim kurması beklenmiştir. O dönemde edebiyatın işlevi toplumun kökten ve sanatsal bir biçimde eğitilmesi olarak ifade edilmiştir. Atatürk, edebiyatın amacını “çocuklara dünyayı, insanlığı, öğretmek onlardaki inceleme ve kaynaştırma yeteneklerini geliştirmek, onların kendi başlarına çalışmalarını sağlamak ve bütün bu yetenekleri kendi toplumlarını geliştirme yolunda kullanmayı öğretmek” olarak tanımlamıştır (Karpaz, 1971, 43-44). Bu yaklaşım biçimi edebiyatın içeriğinin nasıl olması gerektiğine de yön vermiştir.

Edebiyatın 1930'lara doğru dönüşmeye başlaması yazarların gönüllü katılımıyla modernliğin edebiyatımızda hissedilir olmasını sağlamıştır. Eski toplumdan geriye kalanların üzerinde inşa edilen yeni ve modern toplum kaçınılmaz olarak edebiyat dünyasını da etkilemiştir. Döneme damgasını vuran Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin, Refik Halid Karay gibi isimler akılcılığı merkeze alan modernleşmenin etkisini romanlarında görünür kılmışlardır. Edebiyatın toplumsal bir sorumluluğa sahip olması gerektiği modernleşme döneminde sıklıkla vurgulanmıştır. Hatta bu durumun günümüz edebiyat anlayışında hâlâ devam ettiği bile söylenebilir. “Çünkü başından bugüne öylesine yüksek bir toplumsal sorumluluk duygusuyla yaşanmıştır ki edebiyatımız, onda bu düzeyde değil bir eksiklik bulmak, fazlalık olduğunu söylemek daha doğru olur.” (Gümüş, 2015, 31-33).

Batı'da edebiyatın (ve kaçınılmaz olarak romanın) toplumu eğitebileceği tartışmaları Türk toplumunda da yankı bulmuştur. Diğer edebî türler içerisinde en fazla tercih edilen edebî türün roman olması, Türk edebiyatında romanın kendi kimliğini oluşturmaya katkı sağlamıştır (Gökalp, 1980, 175). Roman türünün Türk edebiyatında çokça tercih edilmesi Türk modernleşmesinde romanın önemini göstermektedir. Modernleşme sürecinde halka iletilmek istenen mesajlar romanlar aracılığıyla iletildiği gibi hedeflenen toplum modeli de romanlar vasıtasıyla halka nakledilmiştir. Ziya Gökalp romana sosyolojik bir işlev atfetmiştir. Romanı salt yazınsal bir tür olarak değerlendirmek yerine romanın toplumu dönüştürebileceğini öne sürerek romana toplum mühendisliği misyonu yüklemiştir. “Roman bizim için tatlı bir mekteptir. Bu mektepte muhtaç olduğumuz her şeyi öğrenebiliriz. Bir mektep ki biz evimizde otururken o ayağımıza gelir. Bizi hem eğlendirir, hem de malumatlı

kılar.” şeklinde romanı tanımlayan Gökâlp, toplumu yeniden inşa ederken kültürel açıdan halkı eğitmenin yolu olarak yine romanı görmüştür (Gökâlp, 1980, 179).

Cumhuriyet Dönemi romanları çoğunlukla içerikleriyle ön plana çıkmışlardır. Millî ve modern bir edebiyat oluşturma çabasında romana merkezî bir önem verilmiş ve edebî anlayış Osmanlı’dan miras alınan kültürel mirasın üzerine temellendirilmeye çalışılmıştır. “İmgelem bakımından Doğu’dan çok şey alan, teknik bakımdan Batı’yı temsile çalışan” roman anlayışı Batı kültürünü de beraberinde getirmiştir (Adıvar, 2017, 96; Naci, 2010, XIII). Cumhuriyet romanı millî edebiyat anlayışı çerçevesinde biçimlenmiştir. Ancak rejim değişikliği paralelinde gerçekleşen reformlar, yeni temaların, yeni sorunların ve yeni anlatım biçimlerinin kaçılmaz olarak edebiyat dünyasında kendilerini göstermesiyle sonuçlanmıştır. Cumhuriyet sadece bir rejim değişikliği sunmamış, yeni devrimlerin yarattığı yeni bireyin ve yeni kültürün edebiyat aracılığıyla inşa edilmesini de gerektirmiştir (Ertop, 2017, 39).

Yeni temellere oturtulan millî edebiyatın konuları toplumun tüm kesimlerinin sosyal yaşamını yansıtacak şekilde oluşturulmuştur. Önemli olan köy ya da şehir yaşamını anlatmak değil, bu yaşam tarzının nesnel bir şekilde ifade edilerek toplumsal, ekonomik ve kültürel yönlerini de barındıracak şekilde edebiyata dâhil edilmesidir. Millî edebiyatın ülkenin sorunlarına ve mesellerine değinmesi ve bunu nesnel bir şekilde ifade etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bunun nedeni kimi şehirlerde toplumsal gelişme hızla ivme kazanmışken kimi köylerde okuma yazma dahi bilmeyen vatandaşların olduğu tespit edilmesi ve bu sorunun edebiyatın desteği ile aşmaya çalışılmasıdır. Edebiyatın bu gibi güncel sorunları işlemesi gerektiği savunulmuştur. Doğal olarak edebiyat toplumsal sorunları bünyesinde barındırmaya başlamıştır. Yazarlar, şairler hükümetten destek alarak toplumsal konulara yönelmişlerdir. Bu durum aynı zamanda Türk modernleşmesinin toplumsal-siyasi bir felsefe arayışına da cevap olmuş olmuştur. Edebiyatın bu milliyetçi anlayışı sürdürmesinin etkisi 1940’lı yıllara kadar sürmüştür (Karpat, 1971, 45-47). Dolayısıyla edebiyatta modernleşme Cumhuriyet Dönemi’yle başlamış ancak Cumhuriyet Dönemi’nde edebiyata yüklenen işlev onu modern niteliklerle donatmak yerine Batılılaştırmıştır. Edebiyat anlayışı Batılı bir forma bürünmüş ve millî bir ideal fikrine hizmet etmiştir. Batı edebiyatının, Avrupa’nın yaşadığı toplumsal dönüşümler ve bunun sonucunda ortaya çıkan felsefi anlayıştan beslenerek gelişmesi Türk edebiyatında yaşanmadığından Türk edebiyatının kendi kimliğini oluşturması

Cumhuriyet Dönemi'nde istenildiği gibi sağlanamamıştır. Uluslaşma ve yeni Türkiye idealinden dolayı Batı edebiyatında olduğu gibi felsefi bir temelden beslenerek gelişen modern edebiyatın ortaya çıkışı ancak 1960'lardan sonra mümkün olabilmektedir (Gümü, 2015, 55-57).

Cumhuriyet Dönemi'nde edebiyat anlayışı doğal yollarla gelişmemiş ve edebiyatın reformlara meşruiyet kazandırması beklenmiştir. Ancak edebiyatın reformlara ayak uydurma süreci de ne yazık ki sancılı bir süreç olmuştur. Hem entelektüeller halkla bütünleşebilecek bir kültür yaratma gayesine girmiş hem de halk edebiyat gibi kültürel faaliyetlerle bilinçlendirilip eğitmeye çalışılmıştır. Tüm bunlara cumhuriyet reformlarının eklenmesi halkın mevcut rejimle ve yeni uygulamalarla bütünleşmesini zorlaştırmıştır. Gökalp modernleşme sürecinin edebiyatımıza yansımalarının iki büyük dönüşüm çerçevesinde gerçekleştiğini vurgulamıştır. Bunlardan ilki romanların yalın bir Türkçe ile yazılması, diğeri ise millî bir kimlik oluşturmaya çalışmasıdır (Gökalp, 1980, 176). Üstelik 1928 yılında Latin harflerinin kabul edilmesi, halkın dil ve edebiyatla olan ilişkisini derinden etkilemiştir. Cumhuriyet Dönemi'nden önce de okuma yazma bilenlerin sayısı çok fazla olmadığı, halkın çok kısıtlı bir kesiminin eğitim alma imkânına sahip olduğu bilinmektedir. Ancak Latin harflerinin kabulü halkın yeni harflere uyum sağlaması gibi yeni bir zorluğu doğurmuştur. Hatta o dönemde okur-yazar oranının en fazla yüzde on dolaylarında olduğu tahmin edilmiştir (Naci, 2010, XI). Tüm bu gelişmeler millî bir çerçevede halkçı politikaların benimsenmesini ve halkın en kısa sürede yeni kültürel yapıya entegre edilmesini gerektirmiştir. Bu amaçla entelektüel kesime önemli görevler düşmüştür.

Edebiyat ve siyaset Cumhuriyet Dönemi'nde kaçınılmaz olarak birbiriyle iç içe olmuştur. Siyasi koşulların edebiyatı etkilediği gibi edebiyat da siyasi gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Bu iki alanın sınırlarının iç içeliği iktidar ve toplum etkileşimini mümkün kılmıştır. Doğal olarak Cumhuriyet Dönemi'nde edebiyat, yazarların aynı zamanda sahip oldukları siyasi kimliklerinden dolayı toplumsal koşullardan bağımsız olamamıştır. Aynı zamanda yazarlar cumhuriyetin inşa edilme sürecinde toplumsal dönüşümü sağlama araçlarından biri olarak edebiyatı görmüşlerdir. Bu iki alanın karşılıklı etkileşimi kültürel yapının inşasında aktif bir rol oynamıştır. Böylelikle “milliyetçi, gerçekçi-kafalı, durmadan ilerleyen, bilime, tekniğe ve sanata yaslanan yeni bir toplum” yaratılırken Türk edebiyatı ve

entelektüelleri Anadolu insanını tüm gerçekliği ile tanıma fırsatı elde etmiştir (Ertop, 2017, 39; Karpat, 1971, 42-43). Entelektüellerin halka dair edindikleri fikirler kültürel bütünlüğün ve toplumsal dönüşümün mümkün kılınması adına daha gerçekçi adımlar atılmasına neden olmuştur.

Bir eğitim aracı olarak görülen edebiyatın tek başına toplumsal sorunlara çözüm olamayacağı anlaşılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde entelektüeller reformları uygulayabilmek ve yeni cumhuriyetin değerlerini inşa edebilmek için öncü bir rol üstlenmişlerdir. Bu durum Batı modernleşmesinin temelinde yer alan pozitivizm anlayışının benimsenmesiyle kendini her alanda göstermiştir. Ancak çağdaş bir toplum yaratma işi eğitilmiş bireyler tarafından ve planlı bir şekilde gerçekleştirilince toplum ne geleneksel değerleri koruyabilmiş ne de yeniliğe ayak uydurabilmiştir. Bu durum aydın ve devrimci cumhuriyetçiler ile halk arasında kopukluğa neden olmuştur. Halkla bütünleşemeyen eğitilmiş yöneticilerin halkın gerçeklerinden kopuk kararları ve uygulamaları millî birlik ve beraberliğin benimsenmesinde yetersiz kalmıştır. Yönetici bürokratların gerçekçi olmayan analizleri ile halkın rejim değişikliğine, reformlara mesafeli durması ve siyasi gündemden uzak kalması millî bir kimlik çerçevesinde ilerleme idealine çözüm olamamıştır. Bu açıdan kamu görevlerinde aktif bir şekilde rol olan memurlar, öğretmenler, polisler, askerler reformların en dinamik uygulayıcılarına dönüşerek halka yeni değerlerin aktarılmasında aracılık yapmışlardır. Özellikle yeni ilkelerin ve inkılapların genç kuşağa aktarılmasında ve cumhuriyet değerlerinin benimsetilmesinde öğretmenler diğer meslek gruplarına nazaran daha fazla öneme sahip olmuşlardır (Altınkaş, 2011, 115-117). Gençliğin cumhuriyet ilanıyla beraber değişen toplum yapısına uyum sağlamasında öğretmenlerin çabalarına ihtiyaç duyulmuştur (Akyüz, 1978, 281).

Millî bir kültürün inşa edilmesinde öğretmenlere atfedilen önem ve yeni eğitim politikaları her ne kadar modernleşme projesinde hedeflenen sonuçları vermese bile toplumun kültürel yapısını etkilediği aşîkârdır. Öğretmenler Cumhuriyet Dönemi'nde yeni nesli yetiştirecek, yeni reformların kabul edilmesini mümkün kılacak, millî kutsallarla inşa edilmiş toplumsal düzenin geleceğe sağlam temellerle aktarılmasını sağlayacak araçlar olarak görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra eğitim özellikle iki unsurla temellendirilmiştir. Bunlardan ilki Türk kültürü diğeri ise Batı medeniyeti olmuştur. Öğretmenin Batı medeniyetinin rasyonel değerleri ile yetiştirilmesi ve bu hedefi köylere götürüp toplumun en ücra

köşesini bile dönüştürüp değiştirmesi planlanmıştır. Batı medeniyetinin aktarıcısı olan öğretmenin Türk kültürünü gittiği yerden alıp kendisiyle ve eğitimiyle bütünleştirmesi ve millî kimliğin oluşturulup meşruiyet kazanması planlanmıştır. Böylece cumhuriyetin düşünsel yapısının köyden kente tüm yurda yayılması, taşıdığı değerlerin halk tarafından özümsemesi amaçlanmıştır (Sönmez, 2006, 308).

Öğretmenler sadece millî kutsalları aktarmakla kalmamış, milliyetçi düşüncenin yayılmasına hizmet eden roman, şiir, düzyazı, müzik, görsel sanatlar gibi kültürel ürünlerle eğitimi desteklemişlerdir (Anderson, 1995, 159). Kültürel ürünler hem öğretmenin nakledeceği fikirleri somutlaştırmış hem de yeni bir kültür yaratma sürecinde öğretmenlere destek olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk on beş yıllık zaman diliminde sanatsal faaliyetler ve güzel sanatlar alanında önemli çalışmalar yapılmış, çağdaş bir millet olmanın temelleri sanatla desteklenmiştir. Özellikle tiyatro, opera, resim, heykel alanındaki girişimler halka yayılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilanından kısa süre sonra 1929 yılında İlkmektepler Talimnamesi'nde eğitimin amaçları tanımlanırken millî kutsalların halka ve özellikle çocuklara benimsetilmesi vurgusu yer almıştır. Bayramların çocukların ilgisini çekmesinden dolayı fırsat olarak görülmüş ve çocukların hafızasında yer edinecek sahneler imkân sağladığı hatırlatılmıştır. Geçit törenleri, renkli sahneler, müzikler, süslemeler kısaca bayram atmosferi çocukları etkisi altına alarak onlara vatan sevgisinin ya da millî bilincin aktarılabilceği bir ortam sunduğuna dikkat çekilmiştir (Akyüz, 2007, 345-347).

İlkmekteplerde terbiyenin ilk ve son maksadı çocukların millî hayata lâyıkiyle intibak etmeleridir. Terbiyede Türklük ve Türk vatanı esas mihveri [ekseni] teşkil etmelidir. Çocuklarda millî hislerin beslenmesi ve kuvvetlendirilmesi için her fırsattan istifade edilmelidir. Türk inkılâbı ve bu inkılâbın nimetleri, bu nimetlere ermek için yapılan büyük cidaller (savaşlar) onlara lâyıkiyle anlatılmalıdır. Cumhuriyet ve 23 Nisan bayramları gibi büyük millî günlerde mektepte tertip olunacak müsamereler (piyesler) ve şenlikler, çocukların millî hassasiyetlerini arttırmak için en iyi fırsatları verir. Talebe bayrağı sevmeli ve ona hürmet etmelidir. Bunun için ilk mektepte haftanın ilk günü sabahleyin ve son günü öğleden sonra bayrak töreni yapılmalıdır (Akyüz, 2007, 347).

Cumhuriyetin ilanından sonra millî eğitim politikasının asıl hedefi eğitimin tüm yurda yayılarak geniş halk kitlelerine ulaştırılması olmuştur. Toplumun kalkınmasının yolu eğitimde görülmüş, okuryazar olmak birey olmanın ilk koşulu olarak tanımlanmıştır. Toplumun kalkınmasının yolu köyün kalkınmasında görülmüş ve bu uğurda çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. 1925-1929 yılları arasında Köy Öğretmen Okulları açılmış, daha sonrasında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı "Köy İşleri Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon öğretmenlerin niteliklerini ve

görevlerini tanımlayarak bir anlamda da öğretmenlerin gerçekleştirmeleri gerekenleri belirtmiştir. Öğretmenlerden köylülerin inanış ve değer yargılarını etkileyebilmesi ve toplumsal yaşama dâhil olarak onları dönüştürebilmeleri beklenmiştir. Bunu mümkün kılan yol ise öğretmenin açık görüşlü bir birey olarak kendini yetiştirmesi ve sahip oldukları nitelikleri aracılığıyla köy yaşamını etkilemesi olarak ifade edilmiştir. Tüm bu adımlar Köy Enstitüleri'nin kurulmasına giden süreci hazırlamıştır. Köy Enstitüleri'nin kurulmasıyla esasında, köy öğretmenleri aracılığıyla eğitimin topluma aktarılması ve sosyal, beşeri ve ekonomik kalkınma ile toplumun çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşabilmesi hedeflenmiştir. Özü itibarıyla öğretmen toplumu dönüştüren bir araç olarak görülmüş ve öğretmene çevre ile bütünleşip halka aktarılması gerekenleri halkın dili ile aktaran toplumsal araç işlevi yüklenmiştir (Akyüz, 2007, 380-382; Sanal, 1999, 56-57).

Öğretmenler Türk modernleşmesinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin neferleri olarak kabul edilmişlerdir. Toplumu çağdaş medeniyetler seviyesine yükseltecek bireyler olarak görülmüş ve her defasında önemleri vurgulanmıştır. Bu durum yeni rejimle birlikte ilke ve inkılapların meşruiyet kazanmasını sağlayacağı gibi ülkenin geleceğini de biçimlendireceği kabul edilmiştir. Öğretmenlerin yüklendikleri misyon, kültür aktarımını sağlayacağı ve bu misyonun ortak bir kültürel yapı inşa edeceği ileri sürülmüştür. Özellikle kırsal kesimde öğretmen o bölgenin en aydın bireyi olarak kabul edilmiştir. Halk da öğretmene büyük bir saygı göstermiştir. Böylesi bir ortamda öğretmenden halkın dilinden konuşarak gelişmeleri ve değişimleri onlara izah etmesi beklenmiştir. Halkın inançlarını ve manevi değerlerini sorgulamaktan ziyade ılımlı bir tutum sergilemesi ve onlarla kaynaşarak toplumu dönüştürmesi umulmuştur (Sanal, 1999, 55). Öğretmenin kutsallığı ve fedakârlığı her durumda vurgulanmış, mücadelesinin meşakkatli oluşu her durumda dile getirilmiştir. Atatürk, 1 Mart 1922 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) üçüncü toplanma yılının açılış konuşmasındaki öğretmenlere dair vurgusu ve öğretmenliği kutsaması bu durumun örneğini teşkil etmektedir.

Tüm köylülere, okumak, yazmak, vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıttacak kadar coğrafi, tarihî, dinî ve ahlâkî bilgiler vermek ve âmal-ı erbaayı (dört işlemi) öğretmek eğitim programımızın ilk hedefidir. Bu hedefe varmak, eğitim tarihimizde kutsal bir aşama olacaktır (Akyüz, 2007, 342).

Atatürk toplumun kalkınmasında öğretmenin katalizör görevi görmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü yeni kurulan cumhuriyetin her yerine ilke ve inkılapları öğretmenler ulaştıracaktır. Eğitim ve öğretmenler sayesinde bireyler

cumhuriyetin değerleriyle yetişecek ve bu değerleri benimseyebilecektir. Öğretmenin halkla doğrudan temas halinde olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Çünkü öğretmennin görevi sadece maddi ve formel bilginin aktarılması değil, bunun yanı sıra halkın manevi değerlerini koruyarak onları geliştirmeyi hedeflemek olmalıdır. Gelişim ancak bu yolla mümkün olabilecektir. Bir öğretmen halkın değer yargıları ile ters düşmemeli, onların kültürünü iyi analiz edip halkla çatışma haline girmemelidir. Halkla uyuşmamanın, onların kültürel değerlerini önemsememenin gelişmeyi önleyici bir duruma sebep olacağı için doğru bir tutum olmadığı ifade edilmiştir. Öğretmenler bireylerin salt sosyal gelişmesini mümkün kılmayacak, aynı zamanda ekonomik kalkınmaya da yön verip destekleyeceklerdir. Millî kültürü aktaran, birlik ve beraberliği kuvvetlendiren, toplumu çağdaşlaştıran öğretmenler olacaktır. Toplumun kırsal kesiminde gelişmeye ve çağdaşlaşmaya olan mesafeli yaklaşım toplumsal kalkınmayı engelleyebilir. Bu nedenle öğretmenlerden halkla bütünleşerek gelişim yollarını keşfetmesi beklenmiştir. Öğretmenlerin, “doğmamış olanları ölmüş olanlara bağlayan, en büyük kültür nakilcilerden birisi” olarak görölmeleri onlara atfedilen kutsiyeti anlamak için yeterlidir (Sanal, 1999, 54-61). Öğretmenlerden toplumsal bağı kurmaları, toplumsal hiyerarşiyi yıkarak sınıfsız ve eşit bir toplum yaratmaları beklenmiştir. Bu uğurda kendilerini adeta ÷lke adına kurban etmeleri, devletin ideallerini öncelemeleri istenmiştir. Çünkü temelinde bir tür güç mübadelesi söz konusudur. Öğretmenlerden kendilerini kurban etmelerinin istenmesi daha büyük bir kazanım için gereklidir (Eagleton, 2019, 29). Aynı zamanda öğretmenlerin gelecek nesli şekillendirecek olmaları görevlerini daha da kutsallaştırmıştır. Bu vurgu “Öğretmenler! Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, kültürü hür kuşaklar ister.” sözünde olduğu gibi pek çok özlü söz ve deyişte kendini göstererek öğretmenleri toplum nazarında yüceltmıştir (Sönmez, 2006, 302).

Öğretmenlerin çabaları ve eğitimin önemi vurgulandıkça değişime köylerden başlanmıştır. Köylere yeni okullar yapılmış, temel eğitim, okuma-yazma bilmeyen tüm çocuklara sunulmaya çalışılmıştır. Okul başlı başına bir “cemiyet” olarak adlandırılmış, iyi bir vatandaş olabilmenin temeli okul ve eğitimle mümkün olacağı halka anlatılmaya çalışılmıştır. 1937 yılındaki köy eğitmenleri girişimi ve 1939 yılında ilköğretim meselesine kökten bir çözüml getirmeye çalışan Köy Enstitütleri hamlesi bu konuda atılan önemli adımlar olmuştur (Yücel, 2017, 137-140). Bu

girişimler sadece eğitimi geliştirmek ve köyleri kalkındırmak çabası olarak kalmamış halk gözünde öğretmenin statüsünü ve kutsallığını daha da pekiştirmiştir.

Cumhuriyet Dönemi daha önce detaylı olarak değindiğimiz gibi öğretmeni kutsal olarak tanımlamıştır. Bu kutsallığın anlamlandırılması geçmiş kültürel mirastan yararlanılarak olmuştur. Diğer bir ifade ile Osmalı Dönemi'ndeki âlimden cumhuriyetin seküler bir değeri olan öğretmene geçilmiş ve öğretmen seküler değerlerle anlamlandırılmıştır. Önceleri âlimlere atfedilen kutsallık dinî bir özden kaynaklanırken cumhuriyetin öğretmenlerindeki kutsallık dinî özünü görünüm olarak yitirse bile tam anlamıyla yok olmamıştır. Seküler bir tanım olarak öğretmen Agamben'in kavramıyla *imzasını* bünyesinde barındırmaktadır. Bu kutsallığın dönüşmesindeki asıl amaç yeni bir toplum kurma idealinde somutlaşmıştır.

Bir yandan, kutsallığın dinî olan şeylerle bağlantısı kesindir. Bunda abartılı olarak ısrar edilir: dinî olan her şey kutsaldır, din kutsallığın özüdür. Öte yandan, kutsallık özelliğini dinle pek ilgisi olmayan diğer onca şeye —insanlara, kuramlara, işlevlere— uygulama çabalan bilincimizi rahatsız eder. Bu çabalar açık, kasıtlı amaçlara hizmet eder (Freud, 1999, 373).

Eğitimin önemine yapılan vurgunun ve öğretmenin kutsallaştırılmasının halka duyurulması ve kabul ettirilmesinde kitle iletişim araçlarının ayrı bir yeri mevcuttur. Kitle iletişim araçları toplumun fikir dünyasını biçimlendiren, yönlendiren ve hatta halkın mevcut siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeleri takip edebilmesini sağlayarak yöneticilerle halk arasındaki iletişime imkân yaratan unsurlardır. Bu durum aynı zamanda kitap, gazete, radyo, televizyon gibi tüm kitle iletişim araçları sayesinde toplumun dönüşümünü imkânlar dâhilinde gerçekleştirme olanağı sağlar (Mardin, 1992, 169). Cumhuriyet Dönemi'nde kitle iletişim araçlarının kullanımı özellikle dil devriminden sonra daha da önemli olmuştur. Yeni harflerle yapılan yayınlar, halkın yeni harfleri kanıksamasına ve harflere aşinâlık kazanmasına hizmet etmiştir. Yayıncılık bu açıdan kayda değer bir yere sahiptir. Türk milliyetçiliğinin yayıncılıktaki izleri 1870'lerden itibaren özellikle İstanbul'da görünür olmuştur (Anderson, 1995, 91). Ancak asıl ivme kazanması Cumhuriyet Dönemi'ne tekabül etmektedir. Yayıncılığın bu dönemdeki en önemli işlevi dilin kullanımını sabitleştirmesi olmuştur. Bu sabitliğin oluşturulması uzun dönemde dilde kadimlik algısının oluşturulmasına fırsat yaratmıştır. Millî kimlik oluşumunda merkezî bir role sahip olan dil ve doğal olarak kültür, yayıncılık sayesinde meşruiyet kazanmıştır (Anderson, 1995, 60).

Gerek aydınların tesirliliği, gerekse eğitimin 'ideoloji' için yeni bir zemin temin etmesi ancak yayım araçlarının gelişmesiyle mümkün olmuştur. Bu oldukça çapaşık bir gelişimdir. Kitap,

kendi başına üç ayrı tip gelişmenin ürünüydü: kâğıdın Çin'den Batı'ya yayılması, yağlı mürekkebin icadı ve baskı harflerinin geliştirilmesi. İdeolojinin ve ideolojik düşüncenin belki en derinde yatan nedeni kitaptır (Mardin, 1992, 168).

Yayıncılığın somut biçimlerine baktığımızda Cumhuriyet Dönemi'nde en çok gazetelerin, dergilerin ve kitapların yaygın olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Gazeteler halka ülkedeki güncel gelişmeleri ulaştırmış, halkın yeni reformlardan, yeni haberlerden bilgi almasını sağlamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde halk çoğu zaman, günlük gazetelerden gündemi takip etmiştir. Diğer bir ihtimalle de halka haftalık yayınlar ulaştırılmıştır. Bunlar da eski sözlü edebiyat ürünleri gibi ağızdan ağıza yayılarak kitlelerce tüketilmiştir. Gerçek bir halk edebiyatı yaratma çabası entelektüeller ve yazarlar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Asıl amaç, halkı salt gazete, radyo gibi medya araçları yerine alternatif olarak kültürel ürünlerle buluşturma çabası olmuştur. Ancak edebiyatı halkın gündelik yaşamına dâhil etmek okuyucuyu edilgin hale dönüştürmektir. Bu da “ihсан edilmiş bir edebiyat” olarak nitelendirilmektedir (Escarpit, 1992, 88-91).

Edebiyat eğitimin destekleyicisi, cumhuriyetin meşrulaştırıcısı, geleceğin garantisi gibi değerlendirilerek ele alınmıştır. Escarpit (1992, 76-77)'in “kişisel bir edebiyat yargısını uygulama olanağına sahip olmak için yeterince ileri entelektüel bir formasyondan ve estetik bir eğitimden geçmiş kişiler” olarak tanımladığı kültürlü aydınlar, edebî bir kültürel yapı oluşturmak ve cumhuriyetin ilkelerini işlemek için edebiyatı bir araç olarak kullanmışlardır.

Cumhuriyet Dönemi'nde halkla olan kopukluğun azaltılmasında edebiyata ve kitaba oldukça önem verilmiştir. Ancak bu süreç kimi zorluklara da sebep olmuştur. Arap harflerinden Latin harflerine geçiş süresinde dönüşüm sadece kültürel boyutta kalmamış matbaa sektöründe ve yayım teknolojilerinde de değişimi zorunlu kıldığından devletin yayımcılıkla ilgilenmesi gerekmiştir. Teknik ve ekonomik dönüşüm ülkeye yeni baskı teknolojilerini gerektirmiş, bu teknolojilerin uygulanması ve yayılması yeni harfleri bilenlerin azlığı sebebiyle yayımcılığı sekteye uğratmıştır, kitap basımını ciddi oranda azaltmıştır. Devletin bu konudaki desteği kısa sürede bu alanda gelişme kaydedilmesini sağlamıştır. 1930'lu yıllardan sonra yayımcılıkta cumhuriyet öncesindeki rakamlara ulaşılmış, basılan eserlerde artış olmuş, eski günlerini aratmayacak bir biçimde kitaplar, dergiler yayımlanır hale gelmiştir. Tüm bunlara ek olarak çeşitli dillerden çevirilerle kültürel etkileşim mümkün kılınmaya çalışılmıştır. Bu dönemde yayımlanan eserlerde devletin maddi desteği olmuştur.

Devlet desteği ile kütüphaneler açılmış, neşriyat kongreleri düzenlenmiş ve kitapların sayısını ve niteliğini arttırmak hedeflenmiştir. Bu hamleler toplumun yeni dille bütünleşmesini kolaylaştırmıştır.

Osmanlıcanın yüzyıllar boyunca bu toplumun yazı dili olarak kaldığı bir gerçek, ama büyük çoğunluğun bu yazı diliyle hiçbir zaman dolaysız bir bağıntı kurmadığı, Cumhuriyet Dönemi'ne değin, kökleri çok derinlere inen bir sözlü uygarlığı sürdürdüğü de bir gerçek. Bu bakımdan, dil devrimi, bir başka deyişle, Türkçe'nin bir ekin dili durumuna getirilmesi, bir ölçüde sözlü bir uygarlıktan yazılı bir uygarlığa geçiş olarak da nitelenebilir (Yücel, 2007, 164-165).

Basılı kitap sayısında yaşanan artış ve yayıncılık alanındaki gelişmeler kültürel ürünlerin bireylerin gündelik yaşantısına sirayet etmesine neden olmuştur. Edebî ürünler bireysel yaşamda daha fazla görünür hale gelirken millî edebiyat anlayışı da bu gelişmelerden etkilenmiştir. Ancak “kurumları insanlara uyarlamaktan çok, insanları kurumlara uyarlayan” yaklaşım biçimi kaçınılmaz olarak “bilgi veren kitaplar”ın doğuşuna zemin hazırlamıştır (Escarpit, 1992, 98). Kitaplar iyi eğitim almış yazarların halka ulaştırmak istediği mesajları ileten bir işleve sahip olmuşlar ve kaçınılmaz olarak bireylerin yaşamlarında iz bırakmışlardır. Böylelikle millî edebiyat anlayışıyla verilen eserler didaktik bir tarza sahip olmaktan kendilerini alamamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu ilk dönemden itibaren edebî kimliğini oluşturmaya çalışmıştır. Modern bir edebiyat anlayışının millî değerlerle harmanlanması ve aynı zamanda didaktik bir yapıya da sahip olmaması ne kadar başarılıdır tartışılır ancak bu uğurda atılan adımlar cumhuriyet romanının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Batı menşeli bir tür olan romanın Türk edebiyatında yer bulabilmesi üç önemli isim sayesinde mümkün olmuştur. Bunlar isimler Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar ve Reşat Nuri Güntekin'dir (Ertop, 2017, 41). Türk edebiyatında romanın şekillenmesine ve Türkçe'nin gelişimine önemli katkıları olan bu yazarlara özellikle roman türü çok şey borçludur. Millî değerlerin işlenmesi, toplumsal sorunlara kayıtsız kalmayışları, halkı halka anlatmak gibi kimi mühim unsurları eserleriyle harmanlayarak romanlar aracılığıyla toplumsal bağı güçlendirmeye çalışmaları onları özel bir yere yerleştirir. Modern Türk romanının ilk örneklerinin kendini gösterdiği romanlar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* ve *Nur Baba'sı*, Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek*'i ve Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu*'sudur. Bu üç eserin de 1922 yılında basılması tesadüf değildir. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin gelecek idealleri bu romanlarda görünür hale

gelmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak* adlı romanında Tanzimat sonrasında değişen yaşam biçimini tasvir etmeye çalışmış, *Nur Baba* adlı romanunda Bektaşî tekkelerinin vaziyetini konu edinmiştir. Halide Edip Adıvar *Ateşten Gömlek* adlı romanında Kurtuluş Savaşı yıllarını konu edinirken Reşat Nuri Güntekin ise Anadolu’da çeşitli köylerde öğretmenlik yapan genç bir kızın mücadelesini *Çalıkuşu* adlı romanında işlemiştir. Millî edebiyat bilinci ile hareket eden bu yazarlar Cumhuriyet Dönemi’nde yaşanan dönüşüme edebiyatla büyük katkı sağlamış ve yazdıkları romanlarla edebî anlayışın toplumsal gerçekçi bir çizgide ilerlemesine sebep olmuştur (Ertop, 2017, 39).

“Öğretmenler romancısı” olarak bilinen Reşat Nuri Güntekin’in Türk edebiyatında öğretmen rolünü betimleyerek romanlarına konu edinmiştir. 1892-1956 yılları arasında yaşayan Reşat Nuri Güntekin, İstanbul’da doğup büyümüş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ni bitirmiştir. *Şair*, *Nedim* ve *Büyük Mecmua* gibi dergilerde öyküleri yayınlanmıştır. Genç yaşta edebiyata atılan Reşat Nuri Güntekin çeşitli mesleklerle uğraşmıştır. Öğretmen, müdürlük, başmüfettişlik gibi görevler sebebiyle Anadolu’ya gitmiş ve Anadolu’yu yakından gözlemleme imkânına sahip olmuştur. Gazetecilik ve mizah yazarlığı yapmış, tiyatro ile ilgilenmiştir. Öykü, roman, deneme, hatıra, piyes gibi çeşitli türlerde eserler veren Reşat Nuri Güntekin kullandığı duru ve akıcı üslubu ile edebiyat dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur (Bergin ve Güvemli, 1970, 292).

Reşat Nuri Güntekin’in romancılığı genel olarak yazın dünyasının önce gelen isimleri tarafından iki döneme ayrılarak değerlendirilir. 1928 yılına kadar yayımladığı eserlerinde duygusal ve kişisel temaların yer aldığı romanlar söz konusu olmuştur. Bu romanlar *Çalıkuşu* ile başlamakta ve *Dudaktan Kalbe*, *Akşam Güneşi* gibi duygusal temalar ekseninde olayların geliştiği romanları kapsamaktadır. 1928 yılından sonra görülen sanat anlayışındaki dönüşüm Reşat Nuri Güntekin’in eserlerinin çehresini de değiştirmiştir. Toplumsal konuları romanlarında daha fazla işlemiş ve *Yeşil Gece*, *Yaprak Dökümü*, *Kan Davası* gibi eserleri bu doğrultuda vermiştir. Tezli roman olarak da ifade edilen bu romanlarda sosyal problemlere sessiz kalmadığı gibi belli bir düşüncenin de savunuculuğunu yapmıştır. Toplumdaki halledilmesi gerektiğini düşündüğü konulara eserleriyle çözümler üretmeye çalışmıştır. Başka bir deyişle Reşat Nuri Güntekin, yazarlık kariyerine yüklediği işlevi eserleriyle somutlaştırmaya çalışmıştır (Kavcar, 1972, 168).

Ahmet Hamdi Tanpınar, Reşat Nuri Güntekin'in edebî kişiliğini değerlendirirken *Çalıkuşu* romanıyla elde ettiği başarının onu bir anlamda kısıtladığını da belirtmektedir. Tanpınar'a göre ilk romanın başarısı daha sonrasında yarattığı diğer karakterleri ve kurguları da derinden etkilemiştir. "Okuyucunun muharririni bıraktığı yerde görmek istemesi" Reşat Nuri Güntekin'in kaderi olmuş ve onun üzerindeki etkisini uzun yıllar sürdürmüştür. Ancak Tanpınar, Reşat Nuri Güntekin'in bu kadar sevilmesinin ve edebiyat dünyasına yön vermesinin bir nedeni olarak da eserlerinin kurgudan ziyade yaşamın kendisini okuyucuya sunması olarak belirtir. Reşat Nuri Güntekin eserlerini oluştururken adeta büyülü bir dil kullanarak okuyucuya karakterleri gerçekmişçesine sunmaktadır. Bu da onun neden çok sevildiğine dair açıklama getirmektedir (Tanpınar, 1977, 440-442).

Reşat Nuri Güntekin'in Türk edebiyatında özel bir yere sahip olmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki dil kullanımındaki yalın üslubu ve samimi anlatımıdır. Bir diğeri ise toplumsal gerçekçiliği düstur edinmesinin bir sonucu olarak eserlerini şekillendirdiği gerçekçi kurgulardır. Bunun sebebi Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak müfettişlik yaptığı dönemde Anadolu'da pek çok yeri görme imkânına sahip olması, Anadolu insanını yakından tanıma fırsatı bulmasıdır. Anadolu'da şahit olduğu tüm olayları, insanlara dair düşüncelerini, gördüklerini, duyduklarını, çevresel tasvirleri not etmeyi alışkanlık edinen Reşat Nuri Güntekin eserlerinde bu birikimden yararlanmış ve gerçekçiliği yakalamıştır. Bu alışkanlığı eserlerinin Türk halkı ile bütünleşebilmesini ve Anadolu insanın eserlerinde kendini bulmasıyla sonuçlanmıştır. Halkı halka halkın dili ile nakletmiş, onlara cumhuriyet değerlerini onların dilinden konuşarak ulaştırmıştır. Doğal olarak Reşat Nuri Güntekin'in gözlem gücü ve usta kalemi onun notlarıyla bütünleştiğinde anlam kazanmıştır. Kendisi bu alışkanlığını dile getirirken dahi tasvirlerden ve değerlendirmelerden uzak kalamamıştır (Önertoy, 1974, 83).

Ben çokça gezerim. Bunlar, diplomat gezileri gibi plânlı, programlı şeyler değildir; daima kendi sınırlarımız içindedir; yelken gemileri gibi esecek rüzgâra göre rota değiştirir. Bazı, saatlerce تنها bir istasyonda tren yahut güneşle beraber uyumuş bir küçük kasabanın otelinde uyku beklerim. Fazla bir yağmur, yahut kar fırtınasında bir iki gün köyde kapanıp kalırsam arayıp soranım bulunmaz. Gün olur ki bomboş bir ovanın ortasında otomobil bozulur; şoför yoldan geçen kamyonlardan pompa, tel, meşin ve lastik parçaları tedarik edip makine veya tekerleğini tamir edinceye kadar etrafta dolaşırım; yahut eski taşbasması Muhammediyelerdeki Cennet bağı resimlerini andıran cılız bir ağacın altında otururum. Bu saatlerde vakit öldürmek için icadettiğim çarelerden biri de elime geçen bir kağır parçasına yollarda gördüğüm öteberiyi karmakarışık not etmektir (Güntekin, 1965, 5).

Fethi Naci, Reşat Nuri Güntekin'in yıllardır büyük bir hevesle okunmasının iki sebepten kaynaklandığını öne sürer. Bunlardan ilki Reşat Nuri Güntekin'in halkın değerlerine sahip çıkarak onları koruması, diğeri ise toplumsal sorunlarını edebî kişiliği ile bütünleştirirken gerçekçilikten sapmamasıdır. Reşat Nuri Güntekin gerçekçi yönünü hemen hemen bütün eserlerinde hissettirmiştir. Halkın manevi değerlerini koruduğu gibi sorunları dile getirmekten de asla kaçınmamıştır (Naci, 2010, XXII-XXIII).

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında köy ve kasabaların yaşantısını işlemesi diğeri bir ifade ile Anadolu'yu anlatması Anadolu'nun pek bilinmeyen yönlerinin gerçekçi ve eleştirel bir şekilde edebiyatımıza dâhil edilmesini sağlamıştır (Ertop, 2017, 39). Bu bakış açısıyla öğretmenlere ve öğretmenlerin mücadelelerine değinmiş, içinde bulunduğu dönemde dile getirilmemiş unsurları işlemiştir. Öğretmenlerin Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında sıklıkla yer almasının tek nedeni onun öğretmenlerin sorunlarına dair farkındalık yaratmak olmamış, aynı zamanda kurguladığı karakterler üzerinden öğretmenlere yol göstermeye çalışmış, örnek alınacak karakterler oluşturmuştur. Reşat Nuri Güntekin'in öğretmenleri bireysel kusurları ve zaafı olan karakterlere sahip olsalar da memleket meselelerini önemseyen, bu uğurda kendilerini feda eden, mücadelelerinden asla vazgeçmeyen bir mizaca sahiptirler. Bireysel istek ve arzularını bastırarak azimle çabalayan bu öğretmenler er ya da geç toplumsal değişimin imkânsız olmadığını vurgulamış, fedakârlıklarından asla vazgeçmemişlerdir. Reşat Nuri Güntekin'in bakış açısı halkla öğretmenleri bütünleştirmeye çalışmış, toplumsal ilerlemeyi somutlaştıran örnekler sunarak öğretmenlere yapabileceklerinin sınırı olmadığını vurgulamıştır. Öğretmenler romanlarda eğitilmiş, aydın bireyler olarak tasvir edilmiş ve sahip oldukları kutsallık halesi romanlarda adeta görünür hale gelmiştir. Cumhuriyet öğretmenini eserlerinde somutlaştırmış, onları apaçık bir şekilde toplumun ana dinamiklerine dönüştürmüştür. Öğretmenler daima sosyal olaylarla ve halkla iç içe olmuş, içinde bulundukları toplumla bütünleşebilmek için çabalamışlardır. Samimi duygular ve realist karakterle Türk edebiyatında roman geleneğine yön veren Reşat Nuri Güntekin'in dört romanının başkahramanı olan öğretmenlere ve bu öğretmenlerin döneminin sosyal olaylarıyla olan iç içeliğine değinilerek Cumhuriyet Dönemi'nde kutsallaştırılan öğretmen imgesi irdelenmeye çalışılacaktır.

4.2. *Çalıkuşu* ve Feride Öğretmen

Reşat Nuri Güntekin'in "İstanbul Kızı" adıyla yazılan dört perdelik oyununun çeşitli nedenlerden dolayı sahnelenememesi sebebiyle romanlaştırılmış, sonucunda ortaya *Çalıkuşu* çıkmıştır. İlk olarak 1922 yılında *Vakit Gazetesi*'nde yayımlandıktan sonra kitaplaştırılarak basılan bu eseri aynı zamanda Reşat Nuri Güntekin'in ülke çapında tanınmasını sağlamıştır. Reşat Nuri Güntekin bu eserinde, İstanbul'da eğitim alarak Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarında öğretmenlik yapan Feride Öğretmen'in mücadelesini konu edinir. Samimi duygulara ve bireysel ilişkilere de yer veren roman yalın bir üslupla yazılmış ve gerçekçi arka planıyla Reşat Nuri Güntekin'in en çok okunan eserlerinden biri haline gelmiştir (Bergin ve Güvemli, 1970, 292; Püsküllüoğlu, 2017, 120). "Reşat Nuri Bey'in en canlı eseri olan *Çalıkuşu*'ndaki Feride enmûzeci [örneği] de bugünkü hayatın bir mâkesidir [aynasıdır]." (Gökalp, 1980, 177). *Çalıkuşu*'nun kurgusalılıktan uzak olması ve hayatın adeta küçük bir kesitini sunması çok sevilmesinde önemli bir etken olmuştur. Bugün bile hâlâ Feride en bilinen roman kahramanlarından biridir ve Feride Öğretmen'in örnek alınan bir öğretmen olması bu yüzdendir.

Eserde en genel hatlarıyla, annesini ve daha sonrasında büyükannesini küçük yaşta kaybederek babası tarafından Sörlük Mektebi'ne yazdırılan, yazları ise Besime Teyzesi'nin Kozyatağı'ndaki köşkünde kalan Feride'nin, nişanlısı Kâmrân ile yaşadığı kalp kırıklığı sonrasında Anadolu'ya giderek öğretmenlik yapması anlatılır. Çocuklukluğundan itibaren hareketli bir mizaca sahip oluşu ve yaramazlık konusunda dur durak bilmemesi çevresindekilere adının Feride olduğunu unutturmuş ve "*Çalıkuşu*" olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Böylesine hareketli genç bir kızın Anadolu'da öğretmenlik yapması ve maceradan maceraya koşması eserin merkezinde yer almıştır. Feride'nin verdiği yaşam mücadelesi köy köy gezmesi okuyucuya aynı zamanda zengin bir içerik sunulmasını sağlamıştır. Feride'nin bireysel yaşam öyküsünün hayatında bir kırılmaya sebep olmasıyla öğretmenliğe başlaması, öğretmenlik mesleğini yaşadıkları üzerinden yeniden tanımlamıştır. Böylece eser sadece bireysel olarak Feride'nin öyküsü olmaktan çıkarak topluma mal edilmiş, öğretmenlerin öyküsüne dönüşmüştür. Haliyle öğretmenlik mesleğinin ve öğretmenin kutsallaştırılmasında Feride ve *Çalıkuşu* önemli bir yer edinmiştir.

Anadolu'nun sorunlarını ve geri kalmışlığını *Çalikuşu*'nda (ve daha pek çok eserinde) dile getiren Reşat Nuri Güntekin'in esas vurguladığı husus, bu geri kalmışlığı doğuran sebebin Anadolu'nun yeterince tanınmamasından kaynaklanmasıdır. Bu durum oraya sadece görev icabı gönderilen kamu personeli için değil, devlet yöneticileri içinde geçerlidir. Kuşkusuz Anadolu devlet için de bilinmezliğini koruduğu gibi İstanbul halkı için de aynı derecede bilinmezdir. Bundan dolayıdır ki Anadolu'ya herhangi bir sebeple görevlendirilmek sürgüne gitmek gibi değerlendirilir (Önertoy, 1974, 84-85). Ancak cumhuriyetin reformlarının meşruiyet kazanması Anadolu ile mümkün olabilecektir. Kültürel yapının yeniden oluşturulması ve geliştirilmesi ancak Anadolu halkıyla özdeşleşerek oluşturulacaktır. Millî kimlik Anadolu'da ve Anadolu halkı ile anlam kazanacaktır.

Toplumda geniş halk kitlelerine seslenebilen Reşat Nuri Güntekin'in açık ve anlaşılır İstanbul Türkçesiyle yazdığı romanı *Çalikuşu*, "geniş okuyucu yığınlarına okumayı sevdirmesi ve yeni kuşakları etkileyerek idealist gençlerin yetişmesini sağlaması" bakımından Türk edebiyatında oldukça önem arz etmektedir (Kavcar, 1999, 40). Cumhuriyet Dönemi'nde öğretmen kutsallaştırılmasından kayda değer bir yere sahip olan ve Anadolu halkı ile bütünleşilebileceğinin yolunu göstererek örnekleyen Feride, okuyan herkesin kendinden bir şeyler bulabildiği sıcakkanlı ve candan bir karakterdir. Hatta bu durum diğer roman kahramanlarında da görülebilmektedir. Reşat Nuri Güntekin'in yarattığı öğretmenlerin olağanüstü özellikleri yoktur. Okuyucuya adeta insan olduklarını hatırlatırcasına kusurlarıyla, zayıflıklarıyla, zaaflarıyla anlatılmıştır. Yazar onların içinde bulunduğu aile, sosyal çevre hatta toplumsal yapıdan ve çevresel koşullarından etkilenecek öğretmenlerin de insan olduklarını hatırlatmaktadır. Reşat Nuri Güntekin'in biçimlendirdiği karakterler günlük yaşamımızda karşımıza çıkabilecek niteliktedir. Gerçekçi ve canlı bir biçimde tasvir edilmeleri roman gibi kurgusal bir sanatı "hayat sanatı"na çevirmektedir (Emil, 1990, 73-74).

Çalikuşu'nun halk tarafından çok sevilmesinin nedenlerinden bir diğeri de kadınların kamusal yaşamda ve iş yaşamında pek fazla görev almadığı yıllarda Feride'nin Anadolu köylerini gezerek eğitim sorunlarına çözüm getirmeye çalışmasıdır. İstanbul'da aldığı eğitimle aydın bir birey olarak nitelendirilen Feride, Anadolu'ya gönüllü olarak gider (Önertoy, 1974, 83). Yaşadığı sıkıntılardan dolayı asla pes etmez, mücadele etmeyi her zaman sürdürür. Feride'nin azmi ve kararlılığı

tüm eylemlerinde ve söylemlerinde görülmektedir. Çabaları, uzun uğraşlar sonunda bile olsa mutlaka sonuç verir. Feride'nin ılımlı yaklaşımı sayesinde pek çok konuda muvaffak olması Cumhuriyet Dönemi'nde halkın ihtiyaçlarına cevap niteliğindedir. Feride'nin Anadolu'daki yıllarında ağırbaşlı ve ahlaklı bir öğretmen imajı çizmesi Cumhuriyet Dönemi'nde somutlaştırılan çağdaş Türk kadını profili ile doğrudan paralellik göstermektedir. Kadının kamusal yaşamda daha fazla yer almasının beklenmesi çağdaş Türk kadınının nasıl olması gerektiğini de tanımlamayı gerektirmiştir. Feride gibi hareketli ve olgunluktan nasibini almamış genç bir kızın öğretmenlik mesleğiyle daha sakin, aklıbaşında bir öğretmen kisvesine bürünmesi üstlendiği görevin bilincinde olduğunun ve Türk kadınının nasıl olması gerektiğinin bir örneğidir.

Çalığışu'ndaki kilit nokta Anadolu panoraması sunmasıdır. Türk edebiyatında ilk defa bu kadar çevre, insan, kasaba tasviri bir aradır. Feride'nin dirayetli yapısı ve sağlam karakteri bu insan manzaralarıyla bütünleşerek sosyal yapıyı okuyucunun gözü önünde canlandırır. Böylece “memleket edebiyatı” görünür hale gelmektedir. “Memleket edebiyatı” ya da “Anadoluculuk” Türk edebiyatına Reşat Nuri Güntekin ile dâhil olur. İstanbul'dan Anadolu'ya giden Feride'yi yazar “sosyal anket yapar gibi orada dolaştır[arak]” en temelde kültürel dönüşümü vurgulamaktadır. Feride dâhil olduğu her ortamda güçlü yapısı sayesinde uyum sağlamakta ve çevrenin kültürüne adapte olmaya çalışmaktadır. Bu durum cumhuriyetle beraber değişmeye başlayan yapının da göstergesidir. Bu dönüşümün edebiyata yansiyarak vücut bulması *Çalığışu* ile olmaktadır (Emil, 1990, 76-77).

Çalığışu bir kere edebiyat kisvesine büründükten sonra, zamanlarının genç ruhları üzerinde müessir [etkili] olmağa başladı. (...) Çalığışu yazıldıktan sonra bütün genç kızlar birer Çalığışu kesildiler. Edebiyatın hayat üzerindeki müessirliğine en iyi misaller, Ahmet Cemil ile Çalığışu'dur (Gökalp, 1980, 177).

Anadolu'ya gönüllü bir biçimde giden ilk genç öğretmen Feride'dir. Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nden mezun olan ve kendi isteği ile vilayetlere gitmek isteyen bu genç kızın talebi idareciler tarafından tuhaf karşılanmıştır. Çünkü öğretmen olmak isteyen pek çok kişi İstanbul'a tayin edilmek istemekte, Anadolu'nun gizemli dünyası pek çok öğretmene cezbedici gelmemektedir. “Amma yaptın ha! dedi. Gönlünün rızasıyla Anadolu'ya gitmek isteyen muallimeye ilk defa tesadüf ediyorum. Ayol, biz muallimleri İstanbul'dan çıkarıncaya kadar akla kararı seçeriz” sözleriyle durum müdür tarafından açıkça dile getirilmektedir (Güntekin, 2007, 166). Feride'nin canlı ve enerjik yapısı, Anadolu'ya gitme arzusuyla

bütünleşmiş ve Feride'ye cumhuriyet aydınının temsil etmesi gereken değerleri yüklemiştir. Onun, yerine duramayan mizacı cumhuriyetin dinamizmini simgelemiştir. Feride Öğretmen'in isteği ve kararlılığı cumhuriyetin geleceğine dair ipuçları vermektedir.

Feride öğretmenlik mesleğine nişanlısından ayrılması dolayısıyla ve İstanbul'dan uzaklaşmak maksadıyla atılır. Esasında bu mesleğe kendini adanmış idealist bir öğretmen değildir. Lakin ilginç bir şekilde Feride'nin bu mesleğe olan hal ve tavrı, öğretmenler arasında onun rol model olarak alınmasına sebep olmuştur. Feride'nin ideal bir öğretmeni yansıtmaması ve birçok yeni öğretmenin onun gibi olma çabası, Feride'nin içinde bulunduğu toplumla bütünleşerek toplumu dönüştürmesinden kaynaklanmaktadır. Feride görevlendirildiği köy ve kasabalarda bulunduğu sosyal çevreye tepeden bakmamış, kendini onlardan farklı görerek içine kapanmamıştır. Aksine o, toplumla kaynaşmak için çabalamış, gittiği yerleri güzelleştirmek için uğraş vermiştir. Kaçınılmaz olarak bunların sonucunu da almıştır. Bundan dolayıdır ki Feride Öğretmen'in toplumla bütünleşmesi ve etkileşime girmesi birçok güçlüğü aşmasına neden olmuş, onun sembolize ettiği değerler diğer öğretmenlerin de olmak istedikleri ideal öğretmenin tasviri haline gelmiştir. Reşat Nuri Güntekin bir efsane yaratmış ve bu efsane toplumda yankı bulmuştur (Emil, 1990, 78-82).

Feride Öğretmen'in verdiği çaba eserde çeşitli olaylar ve durumlarla örneklenmiştir. Mücadele edilen cepheler net bir şekilde vurgulanmıştır, savaş alanında düşmanla çarpışma devam ederken eğitim alanında geleneksel anlayıştan geriye kalan tüm kişi ve kurumlarla çatışma sürdürülmüştür (Aydın, 2017, 233). Reşat Nuri Güntekin *Çalikuşu*'nda sadece geleneksel eğitim anlayışını eleştirmemiştir. Bürokrasinin ve evrak işlerinin yeterince iyileştirilememesinden dolayı kamusal işlerin önünde engel teşkil etmesini de vurgulamış, halkın bakış açısıyla ne gibi sorunlar doğurduğunu Feride ve diğer karakterler üzerinden okuyucuya aktarmıştır. Bu nedenle *Çalikuşu* sadece öğretmen ve eğitim temaları etrafında biçimlenmemiştir. Devlet kurumlarındaki sorunlarda dile getirilerek hem halkın bakış açısıyla hem de yöneticilerin bakış açısıyla toplumsal analiz yapılmıştır (Naci, 2010, XXIII).

Feride'nin ilk görevlendirildiği köyde aynı kadro için başka bir öğretmenin de görevlendirilmesi üzere Feride, Zeyniler köyüne gönderilir. Kendisine İsviçre köyleri

gibi tasvir edilen köyle uzaktan yakından alakası olmayan Zeyniler köyü, Feride'nin Anadolu gerçeğiyle ilk defa yüz yüze geldiği yerlerden birisidir. Maarif müdürü Feride'yi kandırarak Zeyniler'e göndermiştir. Buraya hiçbir öğretmenin görevlendirilmek istemediğini Feride görevlendirildikten sonra öğrenmiştir. Ancak yine de vazgeçmemiş, dayanamadığına kanaat getirdiği her zaman öğretmenlerinin öğrettiklerini hatırlayarak dayanmaya çalışmıştır.

Feride'nin Zeyniler'de görevlendirildiği okul olarak kullanacağı bina ahırdan bozma bir yapıdır. Öğrenciler için burada din eğitimi verildiğinden okulda sıra bulunmamaktadır (Güntekin, 2007, 224-226). Okulun fiziksel koşulları yetersiz olduğu gibi öğrenciler de sıkıntılıdır. Öğrencilerin ailelerinin ekonomik düzeyleri kılık kıyafetlerinden kendilerini belli etmektedir. Aynı zamanda okulda eski sisteme uygun olarak eğitim veren Hatice Hanım'ın eğitime yaklaşımı çocuklardaki canlılığı söndürmüştür. “Bu mihnet [sıkıntı] çekmiş, yaşlı başlı insanlara benzeyen yorgun çehreli, donuk gözlü kız çocukları” Feride'yi şaşırtmıştır (Güntekin, 2007, 235).

Feride Öğretmen millî eğitimin temellerini sağlamaya çalışarak eğitim konusunda eski medrese anlayışını değiştirmeye çalışmıştır. Okulun fiziksel koşullarını iyileştirmiş, medrese eğitiminden kalan uygulamaları kaldırmış, karma eğitimi uygulamaya başlamıştır. Öğrencilere teneffüs gibi molalar koyarak yeni oyunlar öğretmeye çalışmıştır. Çocukların önceden öğrendiklerinin zihinlerinde bıraktıkları izleri silmek kolay olmamıştır. “Bu bulanık, durgun gözlü, karanlık ruhlu çocuklar da biraz düşünce, bir parça yaşamak zevki uyandır[mak]” Feride'nin temel amacı haline gelmiştir (Güntekin, 2007, 226-246).

Geleneksel eğitim yöntemlerinin doğru olmadığı roman boyunca Feride'nin öğrencilere yaklaşım biçimi üzerinden sunulurken Feride'nin Batı metodolojisine sahip bir okuldan aldığı eğitim ve yeni eğitim anlayışı ile bütünleştirilmeye çalışılır. Feride'nin gerek tek başına gerek aile içinde hal ve hareketlerindeki görünür hale gelen şımarıklık Anadolu macerasına atılmasıyla rafa kalkar. Feride Anadolu'da ağırbaşlı, ahlaklı, genç ve idealist bir öğretmene dönüşür. Aile içindeki yaramazlıklarından ve şımarıklıklarından eser kalmaması Feride'nin aklıbaşındalığına ve mütevazı kişiliğine yapılan övgülerde kendini gösterir. Nitekim Reşat Nuri Güntekin genç kızlarda şımarıklık olarak addedilen hal ve hareketlerin tehlikeli olmadığını, hatta gerektiği yerde gerektiği gibi davranmasını bilen bireylerde bu davranışların sevimli bile olabileceğini vurgulamaktadır. Davranış

kalıplarının esnemesinin kötülük ve bayağılıkla eş tutulmaması gerektiğini dikkat çeken bu roman aydın bir kadının portresini çizmektedir.

O zamanlar genç kızlarda neş'e ve serbestlik iyi alamet sayılmazdı. Ecnebi mekteplerinde yahut ileri aile muhitlerinde yetişmiş tek tük kızlar iyi bir gözle görülmez, fena insan olmaya namzet [aday] sayılırdı. Hatta klasik aileler böylelerini oğullarına almaktan korkarlardı. Ben İstanbul Kızı'nda bir büyük çocuk demek olan, genç kızda biraz tahsil biraz neş'e hafiflik ve serbertliğin, pek korkulacak bir şey olmadığını, böyle ailelerin zamanı gelince, yahut hayatın müşkül saatlerinde, kendilerini en ağır yaşlılardan daha iyi çekip çevireceklerini göstermek istiyordum (Banarlı, 1971, 1210).

Feride her ne kadar yeni olanı temsil edip eski olanla çatışmaya girse de asla sınırlarını aşmaz. Bu haddini bilmiş okuyucuyu onun şımarıklıklarını görmezden gelmeye, hoşgörü ile karşılamaya hatta yaşadığı olaylarda onun tarafını tutmaya sevk eder (Aydın, 2017, 235). Feride'nin kendi karakteri üzerine inşa ederek biçimlendirdiği öğretmenlik anlayışında Feride'nin uçarılığından eser kalmamıştır. Ağırbaşlılığını daima koruyarak öğrencilere ve köy halkına yaklaşmış, onların sevgisini ve takdirini kazanmak için uğraşmıştır. Feride'nin bu ılımlı yaklaşımı onun halkla bütünleşmesine yardımcı olmuş, onlarla beraber kendini de geliştirmeye imkân bulmuştur. Cumhuriyet öğretmeni idealinin temelleri tam anlamıyla Feride Öğretmen'le atılmıştır.

Feride Öğretmen'in bireysel geçmişinden beslenerek oluşturulan öğretmen imgesi cumhuriyet değerlerini sembolize ederken Hayriye Hanım, eski eğitim anlayışının sembolüdür. Bu kadının geleneksel metodolojiyle öğrencilere yaklaşması, eğitimde şiddet kullanmaktan kaçınmaması, öğrencilerin yaşam enerjisini sömürmesi yeni bir eğitim anlayışına olan ihtiyacı göstermektedir. Feride'nin birçok konudaki yaklaşımını uygun bulmayan Hayriye Hanım'ın davranışlarında, eğitimi biçimlendiren dinin etkisi gözle görülür hale gelmektedir. Feride, Batılı ve seküler değerleri sembolize ederken Hayriye Hanım eski ve geleneksel değerlerin vücut bulmuş halidir (Aydın, 2017, 238-240). Feride'nin okulu kendi imkânlarıyla toparlamaya çalışması, sınıfı yeniden düzenlemesi, öğrencilere karşı anlayışlı ve anaç bir tavır sergilemesi seküler değerlerle inşa edilen, modern ve çağdaş eğitimin vurgusudur. Feride köy halkına hem kendini kabul ettirmiş hem de öğrencilerini eğitmek için çaba sarfetmiştir. Onları anlamaya çalışmış ve peşin hükümlü olmaktan uzak durmaya uğraşarak sabretmiştir. "İnsanı, hele çocuğu değiştirmek, mesut etmek ancak yine insanla ve insanlıkla mümkündür. Öğretmenliğin başka hiçbir meslekte görülmeyen asıl rolünün burada aranması gerektiğine başka bir delil aramak beyhudedir." düşüncesini temel felsefesi haline getirmiştir (Emil, 1990, 83).

Feride'nin öğrencilerinden Munise'ye ayrıca değinmek gerekmektedir. Munise, Feride'nin Zeyniler köyünde görev yaptığı okulda zayıf, çelimsiz yapılı ve sınıfındaki arkadaşları tarafından pek sevilmeyen küçük bir kız çocuğudur. Munise'nin annesi vakti zamanında bir jandarma subayıyla kaçmış, Zeyniler köyünde adı çıkmış bir kadındır. Babasının tekrardan evlenmesi üzerine üvey annesiyle yaşamaya başlayan Munise, devamlı olarak üvey annesinden şiddet görmekte, zaman zaman aç bırakılarak üvey annesinin hem fiziksel hem psikolojik şiddetine maruz bırakılmaktadır. Feride'nin, adı gibi canayakın olan bu kıza karşı şefkatinin aksine arkadaşları ve köy halkı annesinin kabahatini çocuktan çıkarırcasına kötü davranmaktadır. Üstelik köy halkı ve arkadaşları, üvey annesinin ona karşı sergilediği kötü davranışlardan haberdar olmasına rağmen Munise'nin şükretmesini, üvey annesinin aynı çatı altında barındırmasının Munise için bir lütuf olduğunu dile getirmektedir. Kısaca geleneksel değer yargıları her konudaki duygu ve düşüncenin izlerinde kendini belli etmektedir.

Feride'nin Munise'ye olan duyguları, ona acıyıp yardım etmeye çalışması ve nihayetinde evlat edinmesi edebî bir okuma yapıldığında cumhuriyetin yeni değerlerinin eski, yıkıcı ve incitici değerleri alıp dönüştürmesi olarak da yorumlanabilir. Zeyniler köyünde toplumun Munise'ye olan bakışını benimsemek yerine onu evlat edinerek çağdaş bir eğitim sunmaya çalışması, ona bildiği her şeyi öğretmek bir anlamda da toplumda kabulüne yol açması önemli bir metafordur. Kötü bir kadının kızı olarak etiketlenen Munise'nin geleneksel bakış açısına kötü muamele görmesi doğaldır. Ancak modern Türkiye Cumhuriyeti, hoşgörölü bir anlayışı düstur edinmiş, onu herkes gibi dışlamamış, kendi düşünsel altyapısı dâhilince Munise'yi dönüştürmüştür. Esasında romanda pek çok olay, durum ve tutumda dönüşümün vurgusu açıktır. Ancak Munise özelinde somutlaşan dönüşüm imgesi geçmişten aldığı mirası reddetmeden onu kendi bünyesinde barındırabilecek bir yaklaşımla yoğurarak Munise'nin hem toplumca kabul edilmesini meşrulaştırmış hem de Feride'nin evlat edinmesiyle halkın gözündeki değer kazanmasına neden olmuştur. Reşat Nuri Güntekin'in bilerek ya da bilmeyerek Munise'de ve Feride'de sembolleştirdiği değerler özünde Millî Mücadele döneminde inşa edilmeye çalışılan cumhuriyet değerleri olmuştur.

Ben, muallimliğı, aklıktan ölmek için kabul etmiştim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek bir gün aklıktan öldürebilir. Fakat ne ziyarı var? Değil mi ki, benim gönlümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisini bana verebilecek (Güntekin, 2007, 419).

Feride'nin dile getirdiği bu ifade öğretmenlik mesleğinin kendini feda etmek ilkesi üzerine temellendiğini göstermektedir. Reşat Nuri Güntekin, Feride ile sadece bir öğretmenin nasıl olması gerektiğinin çerçevesini oluşturmamıştır aynı zamanda öğretmenliğin kendini adamakla diğer bir ifade ile *kurban etmekle* başarıya ulaşılabileceğine değinmiştir. Daha önceden ifade ettiğimiz gibi Cumhuriyet Dönemi'nde öğretmenlik mesleği, öğretmenlere ne ekonomik açıdan yeterli olabilmış ne de öğretmenlere sunulan imkânlar eğitim alanındaki çalışmalarına yeterli gelmiştir. Keza Feride'de okulun zayıflıkları, imkânsızlıklarına rağmen yine de eğitim vermeye çalışmış, kendi çabalarıyla bir şeyler yapmayı denemiştir. Hatta yeri geldiğinde aylığını alamadığı için ciddi sıkıntılar çekmiştir. Ne yazık ki yeni rejim, tüm değişiklikleri bir günde halledemeyecektir. Dolayısıyla Feride'den ve diğer öğretmenlerden kendilerini bu mesleğe adarken bir anlamda kendilerini toplumun ilerlemesi, gelişmesi için feda etmeleri beklenmektedir. İlerleme düşüncesinin kasabalara köylere ulaşarak halka kabul ettirilmesi ve benimsetilmesi öğretmenlerin fedakârlıklarıyla ancak mümkün olabilecektir.

Daha iyi bir dünya, daha iyi bir gelecek yaratma çabaları kimi fedakârlıkları kaçınılmaz olarak gerektirmektedir. Bu ilerlemeyi ve gelişmeyi mümkün kılacak olan, geleceğe taşıyacak olan öznelere ise çocuklardır. Çocuklar modern devletlerin geleceğidir, bir nevi toplumsal değeri geleceğe taşıyan, nakleden canlı unsurlardır. Bunun mümkün olabilmesi ise öğretmenler aracılığıyla aktarılan eğitimle mümkün olabilecektir. Feride, aktardığı değeri çocukların özümsemesi ve gelecek kuşaklara aktarması için çabalarırken esasında sadece rasyonel bilgi aktarımı için mücadele vermemiştir. Görev yaptığı köy ve kasabalarda kendi gibi yeni eğitim sisteminden geçerek yetişen öğretmenlerin olabileceğini vurgulamış, kendini kabul ettirerek "İstanbul kızı" imajını kırmış ve halkla birlikte olmuştur. Kalıplaşmış değeri yargılarını zorlamadan, şiddet kullanmadan, ılımlı bir şekilde yaklaşarak dönüştürmeye çalışmıştır. Yaklaşım biçimi Feride Öğretmen'in başarısının sırrı olmuştur. Böylelikle öğretmenlik mesleği anlam kazanmış, Feride Öğretmen gibi olmak öğretmenliğin temel çerçevesi olmuştur. Modern dünyanın meşruiyetini mümkün kılacak olan çocuklar ve bu çocukları yeniden yaratacak olan öğretmenlerdir. Yeni kutsallık alanları çocuklarla anlam kazanmış ve öğretmenler kutsal olarak ifade edilen mesleklerinden dolayı geleceğin kurucuları ve yönlendiricileri olarak görülmüştür (Tuğrul, 2014, 248).

4.3. *Acımak* ve Zehra Öğretmen

Reşat Nuri Güntekin'in 1928 yılında yazdığı *Acımak* romanında, acıma duygusundan yoksun olan bir öğretmenin hikâyesi ve ailesinin geçmişi anlatılmıştır (Püsküllüoğlu, 2017, 121). Zehra Öğretmen'in bir kasabada öğretmenlik yapması ile başlayan bu romanda Reşat Nuri Güntekin, bize sadece Zehra Öğretmen'in macerasını anlatmamış, aynı zamanda Zehra Öğretmen'in kişisel geçmişi ile aile içindeki ilişkilerini de tasvir etmiştir. Zehra Öğretmen bir gün Maarif Vekâleti tarafından çağırılmış ve babasının çok hasta olduğu kendisine iletilmiştir. Bunun üzerine Zehra Öğretmen, babası olmadığını öne sürmüştür. Bu cevaba karşılık Maarif Müdürü Zehra Öğretmen'den babasıyla olan problemlerini öğrenmeye çalışmış ve başarılı ve topluma örnek bir öğretmenin babasını yoksayacak bir biçimde davranmasını anlaşılmaz bulmuştur. Ancak Zehra Öğretmen babasını reddetmesine rağmen onu görmeye İstanbul'a gider. Ne yazık ki babası vefat etmeden onu görme şansına erişemez. Reşat Nuri Güntekin bu noktadan sonra *metinlerarasılık* tekniğini kullanarak Zehra Öğretmen'in babası Mürşit Efendi'nin günlük şeklinde yazdığı hatıra defterinden Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarında yaptığı memuriyeti, kişisel yaşamını, Zehra Öğretmen'in küçüklüğünü, kızının nasıl öğretmen olduğunu ve kaçınılmaz olarak kızının onu reddetmesinin nedenlerini okuyucuya aktarır.

Zehra Öğretmen okulunu bitirir bitirmez Anadolu yollarına düşmüş, kendini eğitime adanmış ve zor koşullar altında Anadolu'da mücadelesini vermiştir. Zehra Öğretmen disiplinli bir yapıya sahip olmuş, boş inançlar, akla ve mantığa uygun olmayan tüm unsurlarla savaş vermiş, öğrencilere rasyonel bir bilim anlayışı sunmaya çalışmıştır. Dürüstlüğüyle, haksızlığa olan karşı duruşuyla ve ağırbaşlılığıyla ön plana çıkmış olan Zehra Öğretmen öğrencilerinin uyarılarına rağmen disiplinsiz davranışlarını hoş görmemiştir (Güntekin, 2009, 11-15). Zehra Öğretmen'in topluma ve öğrencilere karşı genel tavır ve tutumu tıpkı Feride Öğretmen gibi çağdaş Türk kadını değerlerini simgelemektedir. Kimi kusurlarına rağmen içinde bulunduğu toplum tarafından kabul görmesi ve saygı duyulan bir öğretmen haline gelmesi cumhuriyetin tanımladığı çağdaş Türk kadını özelliklerini sahiplenerek bu doğrultuda hareket ettiği içindir.

Zehra Öğretmen pek çok açıdan mükemmel bir öğretmendir. Ancak acıma duygusundan yoksun oluşu öğrencilere yaklaşım biçimini doğrudan etkilemektedir. Uygulamalarını önemsemeyen ve uyarılarını dikkate almayan öğrencilere karşı oldukça sert davranmakta ve hatalarını bulduğu her fırsatta yüzlerine çarpmaktadır. Bu nedenle herhangi kusuru affetmeyen Zehra Öğretmen bir noktada öğrencilerin bireysel farklılıklarını da görememektedir. Bu durum öğrencileri tektipleştirmek olarak okunabilmektedir.

Eğitime olan yaklaşımı rasyonel ve bilimsel temeller üzerinde yükselen Zehra Öğretmen, Anadolu'nun ihtiyacı olan öğretmen tipini resmetmektedir. Ancak Zehra Öğretmen “hedeflediği değer ve ideallere sahip olmayan öğrencileri, genellikle hastalıklı ve sınıfın ahlakını bozan öğrenciler” olarak tanımlamaktadır (Aydın, 2017, 248). Bu öğrencileri Feride'nin yaptığı gibi dönüştürmek yerine onları öteleyip ayrıştırmakta ve diğer öğrencileri de etkileyerek onların da ahlakını bozacağından korkmaktadır. Zehra Öğretmen sınıfta bir köşeye birkaç sıra ayırmış, kendince “kötü” olarak nitelendirdiği öğrencileri bu sıralara oturtmaktadır. Hatta kimi zaman sabahları okula gelen öğrencilerin kıyafetlerini düzgün bulmadığında bağırmakta bazense sınıfa dahi almamaktadır.

Zehra Öğretmen eğitilmiş bir öğretmen olmasına rağmen kişisel yaşam öyküsü onu acımasız bir bireye dönüştürmüştür. Bu nedenle eğitim anlayışı bütünlleştirici ve kapsayıcı olmak yerine tektipleştirici ve ayrıştırıcı olmaktadır. Reşat Nuri Güntekin'in Zehra Öğretmen gibi bir öğretmeni başkahraman olarak seçmesi ılımlılık, ölçülülük ve merhamet gibi insani duyguların cumhuriyetin eğitim anlayışıyla birleşerek anlam kazanacağını vurguladığı içindir. Bireylerin kişisel geçmişleri öğretmen kimliğinin oluşup biçimlenmesinde önemli olmaktadır. Bu nedenle Zehra Öğretmen pek çok açıdan kusursuz bir öğretmen olsa bile duygusuzluğu eğitime yaklaşımını baltalamaktadır.

Zehra Öğretmen'in görev yaptığı okulda babasının çok hasta olduğu haberinin gelmesi ve Zehra Öğretmen'in gitmeyi reddetmesi ile olaylar gelişir. Maarif Müdürü Tevfik Bey'in ısrarları sonunda yola çıkan Zehra Öğretmen, ne yazık ki babası hayattayken yetişememiş, ölmeden önce Mürşit Efendi'yi görememiştir. Babasının üç beş parça eşyasının Zehra Öğretmen'e verilmesiyle babasının hatıra defterini keşfederek okumaya başlayan Zehra Öğretmen, babası Mürşit Efendi'nin gençliğine doğru yolculuğa çıkar. Zehra Öğretmen'in babasına dair düşüncelerinin

gerçek anlamda öyle olmadığını, aile içinde yaşadığı problemlerin görüldüğü gibi cereyan etmediğini ancak babasının hatıra defterini okuduktan sonra idrak eden Zehra Öğretmen, yüreğinde eksik olan merhamet duygusunu kazanarak kendini tamamlamış olur. O zamana kadar öğrencilere karşı davranışlarında sergilediği sert mizacı, kusurlara karşı tahammülsüzlüğü esasında acıma duygusundan yoksun olduğu içindir.

Mürşit Efendi'nin hatıra defteri Osmanlı Dönemi'ndeki memurların ve öğretmenlik anlayışının kısa bir özeti gibidir. Kendi kişisel yaşam öyküsünün arka planında yer alan tüm bu detaylar döneme dair önemli bilgiler içermektedir. Mürşit Efendi görevlendirildiği köy ve kasabaların durumlarını defterine not etmiştir. Anadolu sıkıntılı bir yerdir. Bireylerin ihmal edilmişliği hissedilmektedir. Bu nedenle Mürşit Efendi'nin kimi arkadaşları Anadolu'daki görevlendirmelere gitmek istememektedir. İstanbul'la kıyaslandığında Anadolu fazlasıyla eksik ve yetersizdir. Üstelik bu durum sadece imkânlar açısından değildir, Anadolu genel itibariyle geri kalmıştır, kimi köy ve kasabalarda temiz su bulmak bile imkânsıza yakındır.

Mürşit Efendi'nin Anadolu'da görev yaptığı kazalardan birinde bir öğretmen hakkında fazlasıyla şikâyet gelmesi üzerine okula gidip denetler. Geleneksel yöntemlerle eğitim veren ve öğrencilere şiddet uygulayan bu öğretmen Anadolu'daki eğitim anlayışını değişmesini gerektiğini vurgulayan bir örnektir. Romanda “cahil, tembel ve bunak” olarak nitelendirilen bu öğretmen sadece çocuklara kötü davranmakla kalmamakta aynı zamanda çocukların ailelerinden para isteyerek çocuklarına eğitim verdiğini hatırlatarak kendini haklı çıkartmaya çalışmaktadır. Geleneksel yöntemler kimi öğretmenlerin elinde kötü bir silaha dönüşmekte ve hem öğrencilerin hem de ailelerinin zarar görmesiyle sonuçlanmaktadır. Ancak Mürşit Efendi bu duruma razı olmaz ve bu öğretmenin işine son verir. Bu durum öğretmenlik mesleğinin kötüye kullanılmasına bir vurgu hem de yeni eğitim biçimlerine olan ihtiyacın ifadesidir.

Acımak romanında hem Mürşit Efendi hem de Zehra Öğretmen mizaçları itibariyle kendilerini kamu meselelerine adanmışlar ve bu amaçla çalışmışlardır. Doğruluktan ödün vermemiş, liyakati ön planda tutmuşlardır. Temelinde karakterlerin iç dünyaları aracılığıyla toplumsal yapıya dair fikirler edindiğimiz bu romanda arka planda, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş resmedilirken toplumun değişimi ve bu değişimin sancılarını okuyabilmek

mümkündür. İki farklı dönemde yaşayan iki farklı karakter esasında eğitim kurumunun nasıl değiştiiğine dair ipuçları elde etmemizi sağlamaktadır. Bununla birlikte Reşat Nuri Güntekin Anadolu'yu ve Anadolu insanının içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartları okuyucuya yansıtmıştır. Taşranın sıkıntıları Mürşit Efendi'nin memuriyetiyle ortaya konmuş, Zehra Öğretmen ile öğretmenlik mesleğini doğrudan biçimlendiren bireysel ve duygusal durumlarına değinilmiştir. Diğer üç romana kıyasla bu romanda eğitim ve öğretmen vurgusu bir miktar daha geride kalan bir tema olsa da Zehra Öğretmen'in kişisel kusurunun öğretmenlik mesleğine etkisi bakımından değerlendirdiğimizde bir öğretmenin nasıl olmaması gerektiğini örneklediğini söylebiliriz. Doğal olarak Zehra Öğretmen'in kendi bireysel gelişiminin ancak gerçeklere ulaştığında tamamlaması bundan sonraki mesleki hayatında onu daha ılımlı ve anlayışlı bir bireye dönüştüreceğı de tahmin edilebilir. Bu bağlamdan değerlendirdiğimizde Zehra Öğretmen'in de öğretmenlik mesleğine dair Cumhuriyet Dönemi'ne etki ettiğini söylemek mümkündür. Kişisel yaşam öyküsü ne olursa olsun zorlu yollardan geçerek bu mesleğı icra edebilmek için çabalayan Zehra Öğretmen kutsal bir görev olarak gördüğü bu mesleğe öğrencileri için kendini adanmakta ve diğer öğretmenler gibi dönem edebiyatında kayda değer bir yere sahip olmaktadır.

4.4. Yeşil Gece ve Ali Şahin Öğretmen

Reşat Nuri Güntekin'in öğretmenleri ve eğitimi merkezine aldığı bir diğer romanı olan *Yeşil Gece* 1928 yılında yayımlanmıştır (Püsküllüoğlu, 2017, 121). *Yeşil Gece* romanı, daha önce değindiğimiz gibi, Reşat Nuri Güntekin'in yazın hayatının yön değiştirmesinin bir sonucu olarak toplumsal olayları eserlerinin merkezine aldığı bir çalışmanın ürünüdür. Toplumun meselelerini konu edindiğı ve kendi bakış açısı ile çözümler ürettiğı bu romanda geleneksel eğitim anlayışı ile yeni ve çağdaş eğitim anlayışının mücadelesi söz konusudur. Temel vurgu toplumun gelişip ilerlemesi için çağdaş eğitim anlayışının gerekliliğidir. Bu konuya diğer romanlarında da benzer bir şekilde yer veren Reşat Nuri Güntekin, diğer romanlarından farklılaşarak *tezli roman* olarak ifade edilen *Yeşil Gece*'de toplumsal sorunları daha yoğun bir biçimde işlemiştir. *Çalıküşu*, *Acımak* ya da *Kan Davası* romanlarının aksine eğitim teması arka planında kalmamış, ana konu olarak bu romanın merkezinde yer almıştır (Kavcar, 1972, 168).

Yeşil Gece toplumsal yönü ağır basan bir roman olarak ifade edilmektedir. Başkahraman Şahin Öğretmen medrese eğitimi almış, softaları yakından tanıyan biridir. Medrese eğitimini tamamlamadan Darülmuallim'ine girerek öğretmen olmuş, kendi isteği ile softaların olduğu bir köye, Sarıova'ya gidip onlarla mücadele etmiştir. Şahin Öğretmen'in itikadını kaybederek medrese eğitimine olan inancını yitirmesi onu yeni bir arayışa sürüklemiştir. Şahin Öğretmen hayatının merkezine öğretmenlik mesleğini almıştır ve bu ideal adına görevlendirildiği İstanbul'da kalmamış Ege bölgesinde Sarıova adlı kasabada yenilik karşıtı olanlarla mücadele etmeyi tercih etmiştir. Medrese eğitimi alan softalar Batılılaşmaya karşı bir duruş sergilemişlerdir. Sarıklarını çıkarmak istememiş, fesi reddetmişlerdir. Çocukların yeni okullarda yeterince eğitim alamadığını savunan Sarıova halkı, çocuklarını hafız yapmak için uğraşmakta devletin açtığı ilkokullara çocuklarını göndermemektedir. Atatürk devriminin büyük sorunları tam anlamıyla bu eserde tartışılmıştır (Ertop, 2017, 41-42).

Okulunu yeni bitiren Şahin Öğretmen kura ile İstanbul'a tayin edilmiştir. Ancak Şahin Öğretmen de tıpkı Feride gibi Anadolu'ya gitmek istemektedir. Bu isteği Maarif Nezaretinde oldukça tuhaf karşılanmıştır (Güntekin, 2010, 11). Şahin Öğretmen'in Sarıova'ya gitmesiyle beraber olaylar gelişir. Sarıova'da yoksulluk her yerde kendini belli etmektedir. Hatta Anadolu yoksullukla bütünleşmiştir. Ancak esasında bu romanda yoksulluk sadece maddi anlamda kullanılmamıştır. Sarıova'da yer alan halkın cehaleti yoksulluğun sembolik anlamına işaret etmektedir. Halkın cahil kalması eğitimden yoksun kaldıklarını apaçık göstermektedir.

Şahin Öğretmen'in görevlendirildiği okul önemli bir sorundur. Çünkü okul binası onarılamayacak kadar harap durumdadır. Dolayısıyla Şahin Öğretmen'in ilk olarak yoluna koymaya çalıştığı unsurlardan birisi okul binası meselesini halletmek olmuştur. Şahin Öğretmen bu binada eğitim verilebilecek bir ortam sağlayabilmek için çok uğraşır. Bina çeşitli şekillerde desteklenmiş, sıklıkla tamirat görerek onarılmaya çalışılmıştır. Ancak bina tamir edildiğinde bile binanın diğer tarafında sorunlar çıkmakta, tam anlamıyla yapı ile ilgili sıkıntılar ortadan kaldırılamamaktadır. Bölgenin en kalabalık ilkokulu olan bu okul eğitimi aksatmakta ve yeni bir binaya ihtiyaç duyulmaktadır. Şahin Öğretmen bu konuda sözü geçenleri ikna ettiğinde bile okulun mimarisi konusunda softalar sorun çıkarmıştır. Uzun uğraşlar sonunda sağlıklı ve güvenli bir şekilde eğitim yapılabilecek bir bina inşa

edilmiştir. Buna rağmen eserde Şahin Öğretmen'in mücadele ettiği tek sorun bu olmamıştır.

Eserde temel çatışma aydınlar ile softalar üzerinden inşa edilmiştir. Şahin Öğretmen aydın ve eğitimli bir kişi olarak çocukları eğitmektedir. Halk tarafından bu öğretmenin verdiği eğitim çocuklarda din, ahlak, eğitim, terbiye bırakmadığı gerekçesiyle itirazlara sebep olmaktadır. Ancak Şahin Öğretmen halk ile mücadele etmekten vazgeçmez. Beraberindekilerle Sarıova'yı dönüştürebileceğine ve gericiliğe karşı verdiği savaşı kazanacağına inanmıştır.

Şahin Öğretmen'in verdiği çabayı destekleyen aydın bir birey olan Necip esasında mühendistir. Şahin efendinin temkinli davranışlarının aksine "Deli Necip" olarak adlandırılan bu mühendis, sözlerinden sakınmayan bir yenilikçidir. Ülkenin içinde bulunduğu durumu yenilik karşıtı softalara bağlamakta ve "medreseleri yakmadıkça, softaların sarığını hayvanların boynuna yular yapmadıkça bu memleket kurtulmaz" gibi düşüncelerini sıklıkla dile getirmektedir.

Şahin Öğretmen eski eğitim geleneğini sürdürmek isteyenlerle mücadelesi çetin geçer. Kendisi gibi aydın öğretmenlerden biri olan Mehmet Nihat Efendi'nin Kelami Baba türbesini yakmakla suçlanması, tutuklanması ve hemen akabinde ilçenin işgal edilmesi Şahin Öğretmeni yeni bir dönüm noktasına getirir. Şahin Öğretmen'in İstanbul'dan gelen Kuvayı İnzibatiye taburuna propaganda yaparken Yunanlılar tarafından yakalanmış ve Yunan adalarına sürülmüştür. Savaş bittikten sonra uğruna mücadele ettiği pek çok inkılabın gerçekleştiğini görmüştür ancak kendisi de Sarıova'da barınamayacak duruma gelmiştir. Sürgündeyken daha önceden olduğu gibi gericilik ve yobazlıkla mücadele etmiş, bu çabasından asla vazgeçmemiştir. Sürgünden sonra ülkesine ve Sarıova'ya döndüğünde eski softaların ve Millî Eğitim Müdürü'nün "işgal sırasında sarık sararak Yunanlıların hizmetine giren Şahin Hoca" olarak tanımlaması Sarıova'yı terketmesine neden olmuştur (Güntekin, 2010, 244-250).

Yeşil Gece Cumhuriyet Dönemi'ndeki eğitim çatışmasının en saf halinin göstergesidir. "Cahil ve geri kafalı" olarak nitelendirilen medereselilerin "aydın ve ileri görüşlü" öğretmenlerle yaşadığı hem sosyal hem de düşünsel çatışma romanın üzerine inşa edildiği temel sorunsalı oluşturmaktadır. Şahin Öğretmen'in programa "Lisan-ı Osmani" yerine "Türkçe" yazdırması neredeyse okuldan atılmasına neden

olacak bir hadiseye dönüştürülmüştür. Benzer bir şekilde medrese hocalarının şiddeti eğitimin bir parçası olarak görmesi eğitimde radikal bir dönüşüme olan ihtiyacı vurgular niteliktedir. Devrimlerin etkileri de açıkça romanda ifade edilmiştir. Şahin Öğretmen'in eğitimi iyileştirmek adına attığı adımlar yetersiz kalsa da cumhuriyetten sonra toplumsal yaşamdaki dönüşümler softaların gücünü ellerinden almıştır (Önertoy, 1974, 101-102).

Şahin Öğretmen sıklıkla medreselerdeki eğitimcilerin bir şeyler öğretmekten ziyade kendi çıkarları doğrultusunda eğitime yön verdiklerine değinmektedir. Bu durum öğrencilerden birinin dayaktan ölmesiyle eğitimde yeni yöntemlerin kullanılması ihtiyacını doğurduğunda somutlaşır (Aydın, 2017, 246). Eğitimde eski ile yeni arasında uzlaşmazlık eserde karakterler üzerinden büyük bir soruna dönüşmüştür. Ancak Şahin Öğretmen'in tespitleri çağdaş eğitimin gerekliliğini vurgulamaktadır. En temelde Şahin Öğretmen medreseleri eğitimi şu şekilde değerlendirir: 1. Medreseler, genç beyinleri yıkayan ve onları topluma zararlı birer kişi olarak yetiştiren köhne kurumlardır. Onların gerçek ve çağdaş eğitimle hiçbir ilgisi yoktur. 2. Dini yanlış anlayıp yanlış yorumlayanlar, toplum için her zaman tehlikelidir. Eğitim çağdaş bilgilerle yapılmalıdır (Kavcar, 1991, 101).

Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece*'si milliyetçi amaçlara toplumsal gerçekçiliği dâhil ederek dönemin sorunlarına değinmiştir (Karpat, 1971, 48). Dönemin toplumsal yapısı incelendiğinde aslında ülkenin çalkantılı bir dönemden geçtiği bariz bir şekilde görülmektedir. Bu geçiş dönemi modernleşme süreciyle yeni bir boyut kazanmış, tarihsel gelişmelerin etkisinden uzak kalamamıştır. Bu sebeple *Yeşil Gece*'de toplumsal dönüşümün çalkantılı süreci romanın arka planında işlenmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nin temel değerlerini aktaran bu romanda temel vurgu "memleketin yeni okul ile kurtarılabileceği" fikridir. Şahin Öğretmen de bu inançla çalışır ve bunu kendi ülküsü olarak kabul eder (Kavcar, 1972, 173).

"Muallimliğe yeni bir din gibi inanan, onun mukaddes aşkına için için yanan ateşli bir havari" olan Şahin Öğretmen bu mesleği başka hiçbir hedefe yer kalmayacak şekilde hayatına dâhil etmiştir (Güntekin, 2010, 48). Kendini bu mesleğe adanması onun milliyetçi bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki müfredata yazdığı ders adı bile millî kimliğin millî bir dil ile mümkün olabileceğine inancından ileri gelmektedir. "Şahin Efendi Sarıova'daki vazifesinin hududunu zaten geniş tutmaya karar vermişti. Onun fikrince iptidaî hocası sadece çocuklarla değil,

onların babaları anaları olan daha büyük çocuklarla da uğraşmalıydı.” şeklinde dile getirdiği öğretmenlik anlayışı millî bir bilinç oluşturma çabasını kanıtlar niteliktedir (Güntekin, 2010, 92). Bu bağlamdan ele alındığında toplumsal dönüşümün tek başına mümkün olmayacağını, bunun için nesiller geçmesi gerektiğinin de farkında olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Yeşil Gece’nin hüküm sürdüğü dünyada mutluluğu bulamayan Şahin Öğretmen medrese eğitimi esnasında aradığını bulamamış ve inancını yitirmiştir. Bu yitiriş onu seküler bir dünya kurma çabasında olan Türk toplumunda, maneviyatını öğretmenlik mesleği ile tamamlamaya itmiştir. Bu meslek ile eğitimin toplumları radikal bir şekilde dönüştürebilme potansiyeline sahip olduğu fikri bütünleşmiş, Şahin Öğretmen’in gelecek idealleri laik ve seküler değerlerle inşa etmek istediği bir toplum anlayışına doğru ilerlemiştir. Diğer bir ifade ile Şahin Öğretmen inancını bu dünyada yaşamaya başlamış, manevi tatminini kutsal kabul ettiği ideali ile tamamlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla Reşat Nuri Güntekin, Şahin Öğretmen aracılığıyla okuyucuya öğretmenliğin seküler bir kutsal olduğunu ifade etmiş, Şahin Öğretmen’in yaşadığı manevi arayışı seküler bir değerde bulduğuna değinmiştir. Her ne kadar sürgünden geri döndüğünde tüm aydın ve yenilikçi olarak tanımlanan arkadaşlarını yitirse de sürdürdüğü davanın daha önemli olduğunu okuyucuya iletmiştir. Sürgünden sonra yine eski okuluna dönen Şahin Öğretmen “Fakat şahısların ölmesinden ne çıkardı? Fikirler yaşıyordu ya” diyerek cumhuriyetin düşünsel yapısının önemli olduğunu ve geleceğin umut vadettiğini okuyucuya iletir. (Güntekin, 2010, 245).

Şahin Öğretmen kendini mesleğe adanmış bir öğretmen olması sebebiyle esasında cumhuriyetin üzerinde yükseldiği kutsal değerleri toplumda kabul ettirmek için uğraş verir. Kendi bireysel arzularından arınmış bir öğretmen profiline sahip olan Şahin Öğretmen Cumhuriyet Dönemi’nin mücadele ettiği gerici olarak nitelenen her şeyle savaşıyor. Üstlendiği davanın bilincindedir ve toplumsal yapının dönüşümünü kaçınılmaz ve tek son olarak ele almaktadır. Cumhuriyetin değerlerini nakledecek bireylerin öğretmenler olduğunun farkında olan Şahin Öğretmen er ya da geç reformların toplumda meşruiyet kazanacağına inanmaktadır. Romanın sonunda yeni yeni şekillenmeye başlayan cumhuriyet, ilkeli öğretmenlerle köylerden, kasabalardan başlayarak dönüşecek ve geleceğe umutla ilerleyecektir. Bunun için Şahin Öğretmen gibi öğretmenlerin kendilerini üstün bir ideal uğruna feda edip kurban etmeleri

gerekmektedir. Kendini kurban etme “bir kıyım ritüeli olmaktan çıkıp bir ahlaki davranış meselesine dönüşmüştür.” (Eagleton, 2019, 37). Böylece hem öğretmenlik mesleği kutsanmış olacak hem de kutsal değerler seküler dünyada yer alabilecektir.

4.5. *Kan Davası* ve Ömer Öğretmen

Reşat Nuri Güntekin’in bu romanına adını veren ve sosyal bir problem olan kan davası romanın ana temasını oluşturmaktadır. 1955 yılında yayımlanan bu romanda olaylar Ömer Öğretmen’in etrafında gelişir. Romanda Aşağı Sazan köyü ile Ömer Öğretmen’in görev yapmaya gönüllü olarak gideceği Yukarı Sazan köyü arasında uzun yıllardır devam eden kan davası işlenmiştir. Kan davası uzun yıllardır iki köyün halkında da kayıplara neden olmuştur. Bir gece yarısı felaketi olarak bir anda ortaya çıkan şiddetli yağış ve fırtına bu iki köyün halkını aynı safta mücadele etmek zorunda bırakmış ve bu doğa olayı köylerin arasındaki görünmeyen sınırları kaldırıp barışmalarına neden olmuştur. Ömer Öğretmen iki köyü barıştırmak için çok uğraşmış, devletin çözemediği, el atamadığı bu problemle Ömer Öğretmen uğraşmıştır. İki köyün barışmasında fırtına ve selle mücadelede yaşanan can kayıpları da etkili olmuş, köy halkını derinden etkilemiştir.

En genel hatları ile özetlediğimiz tezli bir sosyal roman olarak nitelendirilen *Kan Davası*, bir gerçekliği tasvir etmektedir. Toplumsal yapıda iç içe geçen sorunların çözümü basit değil, mücadelesi kolay değildir. Ama Ömer Öğretmen’in sabrı ve idealizmi dönüşümü zor olsa da mümkün kılacaktır. “Köyü ve köylüyü kurtarmak suretiyle ülkenin kalkınabileceği düşüncesi” romanın merkezine yerleşmiştir. Bu romanı çok boyutlu değerlendirilebilir kılan en önemli unsurlardan biri ise eserin “ağa-köylü” gibi basit bir eksen etrafından şekillenen olaylar prensibiyle şekillendirilmemesidir. Toplumsal sorunlar çok boyutlu ve girift bir yapıdadır. Ömer Öğretmen bu yapıyı iyi analiz ederek ve yerinde adımlar atarak çözmeye çalışmaktadır. “Başlangıçta zorlamadan, üstüne varmadan şartları kabul etmek... Sonra iradeyle, cesaretle ve güvenle, sevgi, şefkat ve müsamahayla hedefe adım adım yürümek...” Ömer Öğretmen insanları anlamadan onların dönüştürülemeyeceğinin, sorunların çözülemeyeceğinin farkında olan bir dava adamıdır (Emil, 1991, 88).

Cumhuriyet reformlarının halk tarafından kabul edilip benimsenmesinin köylerden başlayacağı ve kültürel yenilenmeyi mümkün kılacağı vurgusu esasında

Ömer Öğretmen'in uygulamalarında kendini göstermiştir. Atatürk'ün millî bir değer çerçevesinde ifade ettiği eğitim ve askerlik, cumhuriyetin devamlılığındaki iki temel parametre olarak görülmüş ve Reşat Nuri Güntekin'in *Kan Davası* romanının temeline yerleştirilmiştir. Ömer'in önceden asker olması bu söylemi doğrulamaktadır. Millî bir kimliğin oluşumunun iki ordusu olarak nitelendirilen eğitim ve askerlik Ömer Öğretmen'in karakterini belirlemiştir. Nitekim iki köyün de istemediği ve iki köye de ciddi zararlar veren, kimsesiz on üç çocuğu alıp Yukarı Sazan'da eğitime fikri Ömer Öğretmen'den beklenebilecek bir kararlılık ve bir idealizmdir. "Türk resmî milliyetçiliğinin askerlik ve eğitim arasında kurduğu yakın ilişki" Ömer Öğretmen'in nihayetinde yıllardır süren kan davasını sonlandırmasıyla belirginleşmektedir (Altınay, Bora, 2008, 146).

Aşağı Sazan köyünü soyan ve mahkeme karşısına çıkarılan çocuklara gönüllü bir şekilde öğretmenlik yapmak isteyen Ömer Öğretmen değişimin ve dönüşümün mümkün olabileceğini inanmaktadır. Yedek subaylığını tamamladıktan sonra Yukarı Sazan köyüne eğitim uğruna gelir. Ancak uzun süreden beri terkedilmiş durumda olan okul binası adeta kullanılamayacak durumdadır. Ömer burayı çocuklarla beraber barınabilecekleri bir mekâna dönüştürmeye çalışır. Ancak okulun durumu perişandır.

Açılmış bir tiyatro perdesi karşısında gibiyiz. Binanın içi yoktur; karagöz göstermeliği gibi bir cepheden ibarettir; çatısı ve duvarları yıkılmıştır; ayakta kalmış birkaç kalın direkyle yıkık bir mutfak ocağının iskeleti arasından bir büyük bahçe ve gökyüzü ile ufuk görünüyor. Bir de dağın bitip tükenmez çıplak kayaları (Güntekin, 2017, 150-151).

Gözükara, idealist, dirayetli bir yapıya sahip olan Ömer Öğretmen tam anlamıyla bir dava adamıdır. Yukarı Sazan ile Aşağı Sazan arasında yıllardır süren meselenin farkındadır ve bunun için üstlendiği misyonun gerekliliklerini uygulamaktan kaçınmamaktadır. "Millî mefkûreci bir muallim her hangi bir mektepte bulunursa bulunsun en fena şeraitten en üstün vaziyet yaratır." (Akkök, 1935, 106). Nitekim Ömer Öğretmen güç de olsa içinde bulunduğu koşullara rağmen bunu başarır. Ömer Öğretmen, okulu hem çocuklarla birlikte yaşayabilecekleri hem de onlara eğitim verebileceği bir biçime getirir. Terkedilmiş dağ köyünde iki köye de sorun çıkaran çocukları eğitmeye başlamak yeterli gelmemiş, köylülerle tek tek ilgilenerek okul çağına gelen çocukların eğitim alması gerektiğine ikna etmiş, köylülerin güvenini kazanmıştır. "İnsanlık sözden evvel bakışlarla, gülümseyişlerle, yüz çizgilerinde bir gizli aydınlık gibi dolaşmaya başlayan hareketlerle başlayıp

uyanıyor.” diye düşünerek çocuklarla ortak bir paydada buluşmuştur (Güntekin, 2017, 250).

Çocuk, Reşat Nuri Güntekin’in romanlarında sıklıkla kullandığı önemli bir semboldür. *Kan Davası* romanının merkezinde de çocuklar yer almaktadır. Yaşadığı güçlüklerle rağmen Ömer Öğretmen çocukları yola getirip bir şeyler öğretmeye başlamıştır. Ömer Öğretmen’in sorunlarının bir tek şey çözüm yolu vardır, sorunların çözümü ancak eğitimle mümkün olabilecektir. Bu eğitim anlayışı salt kitaplardaki bilimsel bilgiyi aktarmak şeklinde değil düşünce yapısını ve ruh dünyasını değiştirecek şekilde eğitim vermektir (Emil, 1991, 87). Ömer Öğretmen kendi arzusuyla hedefini belirlemiştir ve bunu eyleme geçirmek için adım adım ilerlemektedir. Sahip olduğu irade ve güç onu bu çetin mücadelesinde yalnız bırakmayarak zafere götürmektedir (Emil, 1991, 91-92). Çocuklara yaklaşım biçiminin temelinde güç kullanmak ve zor uygulamak yoktur. Ömer Öğretmen zihniyeti değiştirmenin yolunun güven kazanarak, ikna ederek olacağının farkına varmış, sadece çocuklara değil, köylülere de aynı şekilde yaklaşarak sabretmiştir (Emil, 1991, 100). “Çok geçmeden anlıyorum ki, kendi eserim saydığım şeylerin hepsi zaten onlarda vardır ve benim elim bir karanlığı karıştırarak bu şeyleri saklı bulundukları yerlerden birer birer tutup çıkarmaktan başka bir şey yapmıyor.” diyerek Ömer Öğretmen yaptığı işi bireysel farklılıkları ortaya çıkarmak olarak ifade etmektedir (Güntekin, 2017, 251).

Ömer Öğretmen iki köyün meselesini kendi meselesi gibi sahiplenmiş, bu uğurda kendi bireysel arzularını önemseden çabalamıştır. Bu çabasını anlamlı kılan Ömer Öğretmen için öğretmenlik mesleği olmuştur. Mesleğini kendi bireysel karakteri ile bütünleştirerek üstlendiği sorunu ya da sorunları çözmek için kendi feda etmiştir. Başarılı olmasını mümkün kılan unsur Ömer Öğretmen’in yaklaşımında görünür hale gelmiştir. “Ben, idealist değilim ki, ben, ne yapacağını bilmediği bir hayatı, ufak tefek hizmetlerle, oyalayıp eğlendirmeye uğraşan bir adamım sadece.” diyerek devletin ilgilenmediği, sorunun dikkate alınmadığı dağ başında yaşanan sıkıntıları kendi sıkıntılarıymışçasına kabul edip ilgilenmiştir (Güntekin, 2017, 270). Elde ettiklerine bakılırsa eğitim sorununu çözmekle kalmamış aynı zamanda kan davasının da sona ermesini sağlamıştır. Adeta sosyal reformcu gibi çalışmış bu anlayışı mesleğiyle bütünleştirmiştir (Emil, 1991, 99).

Ömer Öğretmen öğretmenlere özellikle gelişmemiş bölgelere görevlendirilen öğretmenlere bir mesaj iletmektedir: “irade” ve “mücadele azmi” başarılı olmanın ön koşuludur. Diğer bir ifadeyle içinde bulunulan toplumsal koşulları kendi meselen olarak gördüğünde ancak o zaman sorunlar temelden sarsılmaya başlayacaktır (Emil, 1991, 93). Öyle ki yıllardır süren kan davası bile sonlandırılabilir. Ancak bunun için doğru hamleler doğru zamanda yapılmalıdır, aksi takdirde zorla ya da devlet gücüyle atılan adımlar sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Bu neden Ömer Öğretmen kendi bireysel isteklerini öteleyerek öğretmeni olmayan Yukarı Sazan’ı ve soyguncu çocukları eğitmeye adanır. Esasında kendi bireysel beklentilerini hiçe sayarak kendini memleketi uğruna kurban eder.

Ne kadar radikal olursa olsun, hiçbir inkılap bir günde, bir yılda, hatta bir nesilde meyvelerini veremez. Siyasi rejimleri, ekonomik sistemleri bir günde değiştirmek belki mümkündür. Fakat bir cemiyeti topyekûn değiştirecek sosyal inkılaplar ne gün, ne yıl, ne de tek bir nesil meselesidir (Emil, 1991, 103).

Ömer Öğretmen gerek asker olması gerek iki düşman köyün davasını üstlenmesi ve kendi hayatına dair hedefleri ertelemesi sebebiyle Reşat Nuri Güntekin’in yarattığı önemli karakterlerden biri olmuştur. Kendi çabalarıyla devletin bile ilgilenmediği meselelerle ilgilenmiş, toplumu dönüştürmek için uğraşmıştır. Fakat bu çaba doğal olarak bir günde sonuç vermemiştir. Yine de ne olursa olsun üstlendiği sorumluluktan vazgeçmeyen Ömer Öğretmen, öğretmenlerin neler yapabileceğini göstermesi bakımından Türk romanında önemli bir sembol haline gelmiştir. Hem asker hem öğretmen oluşu cumhuriyet reformlarının ve toplumsal problemlerin çözülmesinde oldukça etkili olmuştur. Bunun mümkün olmasını sağlayan Ömer Öğretmen’in kendini adamasıdır. Böylece öğretmenlik mesleği gerçek anlamda bir hedefe yöneldiğinde kutsallıkla anlam kazanacaktır.

5. SONUÇ

Öğretmenlik mesleğinin “kutsal bir meslek” olarak nitelenmesi ve Cumhuriyet Dönemi romancılarından Reşat Nuri Güntekin’in romanlarında yer alan öğretmen imgelerinin bu kutsallığın oluşturulmasında ne gibi bir role sahip olduğu bu çalışmanın temel çerçevesini oluşturmuştur. Kutsalın ne olduğunu sorgulayarak anlamlandırmaya çalıştığımız bu çalışmada kutsala dair sosyal bilimlerin farklı disiplinleri tarafından öne sürülen çeşitli teorilerle ifade edilerek modern kutsalın ne olduğu anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Kutsal kavramına dair öne sürülen fikirler, modern ulus-devlet anlayışında kutsalın seküler bir niteliğe nasıl bürünebildiğini açıklamamıza yardımcı olmuştur. Millî bir kimlik edinme çabasında olan ulus-devletin dinî kutsallarını tanımlama biçimi millî kutsalların tanımlanma biçimine etki ederek seküler bir anlayışla din dışı alanda kutsal kavramının mevcudiyetini mümkün kılmıştır. Kaçınılmaz olarak kolektif bir millî bilinç inşa edilmesi vatan, bayrak, marş gibi salt somut ve millî göstergelerle sınırlı kalmamış, ulus-devletlerin geleceklerini oluşturacakları eğitim anlayışlarında da kendini göstermiştir. Eğitimi aktaran ve toplumda katalizör işlevine sahip olduğu öne sürülen öğretmenler meşakkatli bir görev icra ettikleri gerekçesiyle kutsal olarak nitelenmişlerdir.

Kutsallığın öğretmenlere atfedilmesi ve öğretmenlerin Türkiye Cumhuriyeti’nin dinamik unsurlarından biri olarak görülmesi Reşat Nuri Güntekin’in bahsettiğimiz dört farklı romanında kendine yer bulmuştur. Öğretmenlerden toplumsal gelişmeyi mümkün kılmak, halk ile entelektüel kesim arasındaki farkı kapatarak köyden kente tüm yurttaki kalkınmayı sağlamak gibi zorlu bir görev istenmesi Reşat Nuri Güntekin’in bu görevin ne şekilde icra edilebileceğini örnekleyen eserler vermesi ile anlam kazanmıştır. Reşat Nuri Güntekin’in Anadolu’yu ve tüm yönleriyle Anadolu insanını analiz ederek eserlerinde sıklıkla yer vermesi hem Anadolu’nun öğretmenlerce tanınmasını sağlamış hem de öğretmenlerin nasıl bir yol izleyeceklerine dair öneriler sunmuştur. Anadolu’yu

mesele edinen öğretmenler dönüşüme köylerden başlamış, hedefledikleri amaç uğruna mücadele etmişlerdir.

Reşat Nuri Güntekin, toplumsal dönüşümle yeni ve ortak bir kültür yaratılacağını inanmış bunu eserlerindeki Şahin Öğretmen, Feride Öğretmen gibi ilkeli ve mücadeleci öğretmenlerle başarmıştır. Henüz şekillenmeye yeni başlamış olan Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikalarına eserlerinde yer vererek görünürlük kazandırmış, edebî eserleriyle hem eğitime hem de edebiyata yön vermiştir. Bu durum Reşat Nuri Güntekin'in eserlerini özellikle öğretmenler için bir "ilmihal" ya da "cep kitabı" haline dönüşmesine sebep olmuştur. Bu eserler öğretmenlerin dönüştürücü kudretini hem somutlaştırmış hem de dönemin diğer toplumsal sorunlarını Anadolu çerçevesinde okuyucuya sunmuştur. Öğretmenlerin sorun çözücü ve dönüştürücü potansiyelleri vurgulanmış ve öğretmenlerin yer aldığı toplumda iyi ve kötünün sınırları bulanık bırakılmamıştır (Aydın, 2017, 233).

Edebiyat sosyolojisi alanına katkı sunacağına inandığımız bu çalışmada kutsalı sorgulayarak öğretmenliğe atfedilen kutsallık, Cumhuriyet Dönemi roman kahramanlarında aranmıştır. Sosyal bilimlere ait teorilerle edebiyat incelemesi yapılmaya çalışılmamış, edebî bir eserin toplumdan bağımsız olamayacağı düsturuyla hareket edilmiştir. Bu bağlamda Reşat Nuri Güntekin'in eserleri döneme tanıklık edencesine toplumun bir panoramasını sunmuş, kutsalın inşa edilmesinde romanların nasıl bir etkiye sahip olduğunu tartışmaya açmamızı sağlamıştır.

Reşat Nuri Güntekin'in eserleri Anadolu'nun gerçek bir kimliğe kavuşmasını sağlamıştır. Böylelikle hem okuyucusu için Anadolu bilinmezliğini yitirmeye başlamıştır hem de karakterler dönüşüme Anadolu'dan başlayarak ilerlemeyi hedef aldıklarını vurgulamışlardır. Böylece öğretmenlerin romanlarda idealize edilerek betimlenen karakterler gibi hareket ederek toplumu etkileyebilecekleri düşünülmüştür. Peki, gerçekten de öğretmenler edebiyatın etkisiyle Anadolu'ya gitmişler midir? "Reşat Nuri'nin *Çalılıkusu* veya *Yeşil Gece* romanlarını okuyup köylere koşan az sayıda da olsa öğretmenlerin çıktığı" bilinen bir gerçektir (Özden, 2015, 9). Yine de cumhuriyetin ilanından sonra öğretmenlerin sayısı beklenildiği gibi artış göstermemiştir. Ancak yaşanan artışta kadın öğretmenlerin sayısının hızla artması roman kahramanlarının etkisinin azımsanamayacak bir seviyede olduğunu işaret etmektedir (Akyüz, 2007, 221-222).

Cumhuriyet Dönemi'ndeki eğitim anlayışının homojen bir kültür yaratma çabasının sonuçsuz kalması, toplumsal dönüşümün kültürel dönüşümle yeterince bütünleşemediğinin ifadesi olmuştur. Öğretmenlere yüklenen sorumluluklar bu mesleği icra eden bireyler tarafından her zaman başarı ile sonuçlanmamıştır. Eğitim konusunda özellikle köy öğretmenlerinden beklenen görevin umulan sonuçları vermemesinin iki yönü olmuştur. Öncelikle öğretmenler köy halkı ve köyle umdukları gibi bütünleşip sosyal hayata dâhil olup uyum sağlayamamışlardır. Kendilerini geçici olarak görmüş, köy halkından çekinmişlerdir. İkinci olarak köy halkının öğretmene bakışı da kültürel dönüşümde engel teşkil etmiştir. Öğretmeni ne kadar kutsal görseler de onu kendilerinden biri gibi sahiplenememiş, öğretmenin aydın bir kişi olması halka endişe vermiştir. Birlikteliğin beklenildiği gibi sağlanamaması eğitimi ve öğretmenlerin durumlarını olumsuz etkilemiştir (Özden, 2015, 16).

Cumhuriyet Dönemi'nde toplumsal dönüşümün ivme kazanması adına atılan adımlar her zaman beklenen sonuçları vermemiştir. Eğitim konusundaki uygulamalar bu konuya ne derece önem verildiğini göstermektedir. Buna paralel olarak eğitim sadece bu alandaki girişimlerde kendini göstermekle kalmamış aynı zamanda öğretmenlere bir misyon yüklenmiş ve öğretmenleri toplumla bütünleştirerek ortak bir kültür oluşturulmaya çalışılmıştır. Toplumdaki entelektüel kesim ile halkı bütünleştirme çabası ne yazık ki yetersiz kalmıştır. Öğretmenlerden beklenenler gerçekleşmese de “kutsal öğretmen miti” bugüne değin çeşitli yollarla taşınmıştır. Edebiyat da bu mitin bugüne kadar var olabilmesinin yollarından biri olmuştur. Reşat Nuri Güntekin'in bu mitin oluşturulup bugüne kadar varlığını sürdürmesine katkısı şüphesiz azımsanamayacak bir seviyededir. Her ne kadar Reşat Nuri Güntekin'in eserlerinde yarattığı öğretmenler gerçek hayatta kısmen var olabilse de edebiyatın toplum üzerindeki etkisi ve toplumun edebiyatı şekillendirme ihtimali göz ardı edilemeyecek etkileşimlerdir. Edebiyat toplumun gerçekliğinden soyutlanamayacağı gibi toplumun da edebiyatı etkileyeceği kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Toplumun ve edebiyatın kesişmesi edebiyat sosyolojisiyle anlam kazanmaktadır.

Edebiyat sosyolojisi henüz gelişmekte olan bir alandır. Bu alanına dair sunulan yaklaşımlar, yeni fikirler, yeni incelemeler bu alanı zenginleştirdiği gibi edebiyat sosyolojisinin kapsamının ne olduğunu her yeni çalışmayla tartışmaya

açmaktadır. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarını sosyal bilimlerin çeşitli kavramlarıyla analiz etmek edebiyat sosyolojisini örneklemekten öte gidememektedir. Bu inceleme bu alana dair fikir verse bile değinemediği, eksik kaldığı pek çok nokta olduğu da göz ardı edilmemiştir. Bu bağlamda kutsal ve öğretmen miti değerlendirilirse Reşat Nuri Güntekin'in romanlarının dönemin anlayışından izler taşıdığı ifade edilebilir. Cumhuriyet Dönemi girişimleri bu eserlerde kendini göstermiş ve toplumun dönüşümlerine, değişimlerine tarihsel bir tanık olarak kendini kabul ettirebilmiştir. Romanın kurgusal bir yapısı olması nedeniyle romanlar tarihsel belge olarak kabul edilmemiştir. Yine de romanlarda toplumdaki yükselen sesleri duyup kulak verebilmek toplumbilimine edebiyat penceresinden bakabilmemizi sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adıvar, Halide Edip. 2017. Roman Üzerine. **Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi – Roman Özel Sayısı I-II**. Ankara: Türk Dil Kurumu: 95-97.
- Agamben, Giorgio. 2005. **Dünyevileştirmeler**. çev. Betül Parlak. İstanbul: MonoKL Yayınları.
- _____. 2012. **Şeylerin İşareti: Yöntem Üstüne**. çev. Betül Parlak. İstanbul: MonoKL Yayınları.
- Akkök, Zeynettin. 1935. **Cumhuriyet Türkiye'sine Terbiye'î Heyecanlarım**. İstanbul: Bozkurt Matbaası.
- Akyüz, Yahya. 1978. **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri – 1848-1940**. Ankara: Doğan Basımevi.
- _____. 2007. **Türk Eğitim Tarihi – M.Ö. 1000-M.S. 2007**. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Alıcı, Mustafa. 2014. **Dinler Tarihinin Batılı Öncülleri**. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Altınay, Ayşe Gül, Tanıl Bora. 2008. Ordu, Millitarizm ve Milliyetçilik. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4 – Milliyetçilik**. ed. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları: 140-154.
- Altınkaş, Evren. 2011. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri. **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**. s. 14: 114-132.
- Alver, Köksal. 2006. Edebiyatın Sosyolojik İmkânı. **Edebiyat Sosyolojisi**. ed. Köksal Alver. Ankara: Hece Yayınları: 11-19.
- Anderson, Benedict. 1995. **Hayalî Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**. çev. İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aydın, Yahya. 2017. Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında (Çalıkuşu, Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası) “Eğitimde Şiddet Olgusu”nun İdeolojik İşlevleri. **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 17. s. 1: 229-258.
- Bahtin, Mihail. 2014. **Karnavaldan Romana – Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar**. çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Banarlı, Nihad Sâmî. 1983. Reşat Nuri Güntekin. **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar**. c. 2. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi: 1209-1215.
- Bellah, Robert N. 1967. Civil Religion in America. **Daedalus**. c. 96. s.1: 1-21.
- Berger, Peter L. 2000. **Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları**. çev. Ali Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları.

- _____. 2002a. Sekülerizmin Gerilemesi. **Sekülerizm Sorgulanıyor: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği**. der. ve çev. Ali Köse. İstanbul: Ufuk Kitapları: 11-32.
- _____. 2002b. Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine. **Sekülerizm Sorgulanıyor: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği**. der. ve çev. Ali Köse. İstanbul: Ufuk Kitapları: 75-93.
- Bergin, Ayşe Erten, Zahir Güvemli (haz.). 1970. **Büyük Romanlar**. çev. Ayşe Erten Bergin. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Bilgin, Azmi. 2009. İstiklal Marşı ve Üzerine Yapılan Çalışmalar. **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**. s. 37: 23-34.
- Cebecioğlu, Ethem. 2005. **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**. İstanbul: Anka Yayınları.
- Cox, James L. 2004. **Kutsal İfade Etmek: Din Fenomenolojisine Giriş**. çev. Fuat Aydın. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çevik, Mustafa. 2007. Kutsal'ın Anlam Alanı. **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. s.13: 130-142.
- Çoruhlu, Yaşar. 2010. **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Davison, Andrew. 2012. **Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik-Hermenötik Bir Yeniden Değerlendirme**. çev. Tunçay Birkan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirci, Kürşat. 2002. Kutsiyet. **TDV İslam Ansiklopedisi**. c. 26. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 495-496.
- Duman, Zeki M. 1994. Şehidlik ve Faziletleri. **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. s. 5: 429-440.
- Durkheim, Émile. 2010. **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri**. çev. Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Eagleton, Terry. 2011. **Edebiyat Kuramı: Giriş**. çev. Tunçay Birkan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____. 2019. **Radikal Kurban**. çev. Aslı Önal. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eliade, Mircea. 1990. **Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu**. çev. Mehmet Aydın. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____. 1991. **Kutsal ve Dindışı**. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.
- Emil, Birol. 1990. Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin. **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**. s. 2: 73-83.
- _____. 1991. Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin II “Kan Davası” Romanı: Öğretmen Ömer. **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**. s. 3: 87-105.
- Emre Kaya, Ayşe Elif. 2010. Cumhuriyet Gazetesi’nin Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi. **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**. s. 39: 75-91.

- Ertop, Konur. 2017. Cumhuriyet Çağında Türk Romanı. **Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi – Roman Özel Sayısı I-II**. Ankara: Türk Dil Kurumu: 39-56.
- Escarpit, Robert. 1992. **Edebiyat Sosyolojisi**. çev. Hüseyin Portakal. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Featherstone, Mike. 1996. **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freud, Sigmund. 1999. **Dinin Kökenleri: Totem ve Tabu, Musa ve Tektanrıcılık ve Diğer Çalışmalar**. çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Gauchet, Marcel. 2013. **Yurttaşını Arayan Demokrasi**. çev. Zeynep Savaşçın. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Geertz, Clifford. 2010. **Kültürlerin Yorumlanması**. çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Kitabevi Yayınlar.
- Gellner, Ernest. 1984. **Muslim Society**. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 1992. **Uluslar ve Ulusçuluk**. çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gencer, Bedri. 2016. **Modernliğin Hikmetinden Sual**. Ankara: Kadim Yayınları.
- _____. 2017. **İslâm'da Modernleşme (1839-1939)**. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Giddens, Anthony. 2004. **Modernliğin Sonuçları**. çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goody, Jack. 2017. **Mit, Ritüel ve Söz**. çev. Damla Sezgi. İstanbul: Küre Yayınları.
- Gökalp, Ziya. 1976. **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**. hzl. İbrahim Kutluk. Ankara: Devlet Kitapları.
- _____. 1980. **Makaleler IX**. hzl. Şevket Beysanoğlu. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göle, Nilüfer. 2002. **Melez Desenler - İslam ve Modernlik Üzerine**. İstanbul: Metis Yayınları.
- _____. 2011. **Modern Mahrem - Medeniyet ve Örtünme**. İstanbul: Metis Yayınları.
- _____. 2013. Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak. **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri – İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması**. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güç, Ahmet. 1998. Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı. **Dinler Tarihi Araştırmaları I**. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları: 337-353.
- Gümüş, Semih. 2015. **Modernizm ve Postmodernizm – Edebiyatın Dünü ve Yarını**. İstanbul: Can Yayınları.
- Gündüz, Şinasi. 2009. Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos. **Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**. c. 6. s. 1: 9-26.
- Güntekin, Reşat Nuri. 1965. **Anadolu Notları**. c. 1. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- _____. 2007. **Çalıkuşu**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- _____. 2009. **Acımak**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- _____. 2010. **Yeşil Gece**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- _____. 2017. **Kan Davası**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Hasanov, Behram. 2014. Clifford Geertz'e Göre Kültürel Bir Sistem Olarak Din. **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c. 1. s. 2: 79-96.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 2010. **Karalama Defterinden Aforizmalar**. çev. Enver Orman. İstanbul: Belge Yayınları.
- Hobsbawn, Eric J. 2006. Gelenekleri İcat Etmek. **Geleneğin İcadı**. ed. Eric J. Hobsbawn, Terence Ranger. çev. Mehmet Murat Şahin. İstanbul: Agora Kitaplığı: 1-18.
- _____. 2010. **Milletler ve Milliyetçilik – Program, Mit, Gerçeklik**. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İçli, Tülin Günşen. 1998. Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu. **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetin 75. Yılı Özel Sayısı**. Ankara: 93-103.
- Kalaycı, Hüseyin. 1998. Bayrak, Milliyetçilik, Kutsallık. **Birikim**. s. 105-106: 159-169.
- Kandiyoti, Deniz. 2005. **Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar**. ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 99-117.
- Karpat, Kemal H. 1971. **Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular**. İstanbul: Varlık Yayınları.
- _____. 2007. **Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasaba, Reşat. 2005. Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm. **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**. ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 12-28.
- Kavcar, Cahit. 1972. Bir Öğretmenin Romanı: Yeşil Gece. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. s. 1. c. 5: 167-187.
- _____. 1999. **Edebiyat ve Eğitim**. Ankara: Engin Yayınları.
- Kesler, Muhammed Fatih. 2004. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Şehit Kavramı. **Ekev Akademi Dergisi**. s. 20: 89-110.
- Keyder, Çağlar. 2005. 1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu. **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**. ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 29-42.
- Kocatürk, Utkan. 1984. Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. c.1. s.1: 3-95.
- Köroğlu, Erol. 2010. **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) – Propagandadan Millî Kimlik İnşasına**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuşçu, Emir. 2011. Kutsal Kavramını Yeniden Düşünmek: Mana Modelinden Düzen Nosyonuna Doğru. **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**. c. 11. s. 3: 165-186.

- Lukács, Georg. 1975. **Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı**. çev. Cevat Çapan. İstanbul: Payel Yayınları.
- Mardin, Şerif. 1991. **Türkiye’de Din ve Siyaset (Makaleler III)**. der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. 1992. **İdeoloji (Bütün Eserleri 3)**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. 2005. Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler. **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**. ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 54-69.
- _____. 2012. **Din ve İdeoloji**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. 2015a. **Türkiye’de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1)**. der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. 2015b. **Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)**. der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, Gordon. 1999. **Sosyoloji Sözlüğü**. çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Naci, Fethi. 2010. **Yüzyılın 100 Türk Romanı**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nişanyan, Sevan. 2018. **Nişanyan Sözlük – Çağdaş Türkçenin Etimolojisi**. İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- Onu Nasıl Seviyorum. 1935. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Mart.
- Otto, Rudolf. 2014. **Kutsala Dair**. çev. Sevil Ghaffari. İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.
- Oxtoby, Willard. G. 1987. Idea of the Holy. **The Encyclopedia of Religion**. c. 4. New York: Macmillan: 431-438.
- Önertoy, Olcay. 1974. Reşat Nuri Güntekin ve Anadolu. **Türkoloji Dergisi**. c. 6. s. 1: 81-108.
- Özden, Barış Alp. 2015. Erken Cumhuriyet Döneminde Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmen Kimliği. **Kebikeç - İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**. s. 40. 7-20.
- Özkan, Mustafa. 2009. **Tarih İçinde Türk Dili**. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Pastoureau, Michel. 2005. **Mavi – Bir Rengin Tarihi**. çev. İnci Malak Uysal. Ankara: İmge Yayınları.
- Püsküllüoğlu, Ali. 2017. Türk Romanları Kısa Kronolojisi. **Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi – Roman Özel Sayısı I-II**. Ankara: Türk Dil Kurumu: 119-124.
- Sanal, Mustafa. 1999. Toplumsal Değişim Süreci İçerisinde Öğretmenler ve Öğretmen Rollerindeki Değişmeler. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**. s. 1. c. 5: 53-64.
- Schmitt, Carl. 2005. **Siyasal İlahiyat**. çev. Emre Zeybekoğlu. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları.
- Schnapper, Dominique. 1995. **Yurttaşlar Cemaati – Modern Ulus Fikrine Dair**. çev. Özlem Okur. İstanbul: Kesit Yayıncılık.

- Smith, Anthony D. 1994. **Millî Kimlik**. çev. Bahadır Sina Şeker. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, Philip. 2001. **Kültürel Kuram**. çev. Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu. İstanbul: Babil Yayınları.
- Sönmez, Selami. 2006. Toplumsal Değişme ve Öğretmen. **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**. s. 13: 301-310.
- Şeker, Fatih M. 2013. **Osmanlı Entelektüel Geleneği**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. 1977. **Edebiyat Üzerine Makaleler**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tuğrul, Saime. 2010. **Edebi Kutsal Ezeli Kurban: Çok Tanrılılıktan Tek Tanrılılığa Kutsal ve Kurban Mekanizmaları**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. 2014. **Canım Sana Feda – Yeni Zamanların Kutsallık Biçimleri**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türk Bayrağı Kanunu (2893 S.K.). 1983. **Resmî Gazete**. 18171, Eylül.
- Türk Dil Kurumu. 2011. **Türkçe Sözlük**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vergote, Antoine. 2002. Kutsal. çev. Halife Keskin ve Asım Yapıcı. **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c. 2. s. 2: 207-235.
- Weber, Max. 1986. **Sosyoloji Yazıları**. çev. Taha Parla. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- _____. 2012. **Ekonomi ve Toplum I**. çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarı Yayınları.
- Yıldırım, Münir. 2007. Mircea Eliade'de "Kutsal ve Kutsal Zaman" Kavramı. **Dini Araştırmalar**. c. 10. s. 28: 59-82.
- Yücel, Tahsin. 2007. **Dil Devrimi ve Sonuçları**. İstanbul: Can Yayınları.
- Yücel, Hasan Âli. 2017. **İyi İnsan İyi Vatandaş**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Elif OTLUOĞLU KISA

25 Ekim 1990 yılında İstanbul’da doğdu. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü’nde lisans eğitimine başladı. 2014 yılında “Onur Öğrencisi” derecesiyle mezun olduktan sonra aynı içerisinde İstanbul Üniversitesi Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi’nde Pedagojik Formasyon Eğitim Programı’nı tamamladı. 2015 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü’nde yüksek lisans eğitimine başladı. 2016 yılında “Yeni Medya ve Değişen Birey Toplum İlişkisi: Kutsalın Dönüşümü” adlı bildiriyle yeni medya araçlarında kutsalın temsiline değindi. 2017 yılında Haliç Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı.

İletişim Bilgileri: otluogluelif@hotmail.com